

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BİYOPOLİTİK VE NEKROPOLİTİK SÜREÇLERDE BEDEN: COVID-19
PANDEMİ DÖNEMİNDE YAŞLI BİREYLERE YÖNELİK NEFRET
SÖYLEMİ VE EYLEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berna AKDOĞAN

**Sosyoloji Anabilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi N. Gamze TOKSOY

OCAK 2022

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİYOPOLİTİK VE NEKROPOLİTİK SÜREÇLERDE BEDEN: COVID-19
PANDEMİ DÖNEMİNDE YAŞLI BİREYLERE YÖNELİK NEFRET
SÖYLEMİ VE EYLEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berna AKDOĞAN

Sosyoloji Anabilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi N. Gamze TOKSOY

OCAK 2022

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

BIYOPOLİTİK VE NEKROPOLİTİK SÜREÇLERDE BEDEN: COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE YAŞLI BİREYLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ VE EYLEMİ

ÖZET

Bu araştırma, Mart 2020 ile Haziran 2020 döneminde Türkiye’de ve Dünya’da yaşanan Covid-19 salgını sürecinde yaşlı bireylerin maruz kaldığı nefret söylemlerini ve eylemlerini incelemeyi konu almaktadır. Covid-19 süreci, pandeminin insan bedeninde ve çevresinde yarattığı fiziksel tahribatın yanı sıra toplumsal eşitsizliklerin farklı boyutlarıyla açığa çıktığı bir süreç olmuştur. Bu tezde, yaşlı bireylerin Covid-19 sürecinde maruz kaldıkları uygulamalara işaret edilmekte ve bu uygulamalar ile bedene yönelik politikalar arasında ilişki kurulmaktadır. Zira, yaşlı bireylerin pandemi döneminde yaşadıkları engeller ve zorlukların analizini beden politikalarından bağımsız düşünmek mümkün değildir.

Toplumların genel karakteri ve kültürel özellikleri hakkında önemli bilgilere ulaşmamızı sağlayan bir kavram olarak beden, güncel sosyolojik çalışmalarda farklı boyutlarıyla tartışılan, araştırılan temel bir mesele haline gelmiştir. Bu araştırmanın merkezinde ise, insan biyolojisine yönelik düzenlemeleri ifade eden biyopolitika kavramı ile hangi bedenin ölüme bırakılabileceği ve öldürülebileceği tartışmasını dile getiren nekropolitika kavramı yer almaktadır. Çalışmanın arka planındaki esas soru kimin bedeni değerlidir sorusudur. Bu bağlamda araştırmada, biyopolitika ve nekropolitika kavramlarının işaret ettiği düşünsel izlekten faydalanarak Covid-19 pandemi sürecinde yaşlı bireylere yönelik müdahalelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, yaşlı bireylerin yaşam ve ölüm haklarını medyada ve sosyal medyada yer alan haber içerikleri, resmi duyurular ve söylemler bağlamında ele almaktadır. Araştırma sahasından elde edilen veriler içerisinde örnek vaka kümeleri oluşturularak ve bu vakaların medyada ve sosyal medyada yer alış biçimleri söylem ve görsel analize tabi tutularak, yaşlılığın Covid-19 pandemisindeki görünümleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşçılık, Yaşlılık, Biyopolitika, Nekropolitika, Covid-19 Pandemisi, Beden.

THE BODY IN BIOPOLITICAL AND NECROPOLITICAL PROCESSES: HATE SPEECH AND ACTION AGAINST ELDERLY INDIVIDUALS IN THE PERIOD OF THE COVID-19 PANDEMIC

ABSTRACT

This research is about examining the hate speeches and hate acts that elderly individuals are exposed to during the Covid-19 epidemic in Turkey and the world between March, 2020 and June 2020. This Covid-19 process has been a process in which social inequalities are revealed in different dimensions, as well as the physical destruction caused by the pandemic in and the human body. In this thesis, the practices that elderly individuals are exposed to during the Covid-19 process are pointed out and a relationship is established between these practices and policies towards the body. Then, it is not possible to consider the analysis of the obstacles and difficulties experienced by elderly individuals during the pandemic period independently of body policies.

The body, as a concept that enables us to reach important information about the general character and cultural characteristics of societies, has become a fundamental issue which is discussed and researched by considering different dimensions in current sociological studies. At the center of this research is the concept of biopolitics, which expresses the regulations related to human biology and the concept of necropolitics, which expresses the discussion of which body be left dead and may be killed. The primary problem in the background of the study is whose body is valuable? In this context research, it is aimed to examine the interventions towards elderly individuals during the Covid-19 pandemic process by making use of the intellectual path indicated by the concepts of biopolitics and necropolitics. The research tackles the life and death rights of elderly individuals in the context of news content, official announcements and discourses in the media and social media. The appearance of ageism in the Covid-19 pandemic was examined by creating sample case clusters within the data obtained from the research field and by subjecting these cases to discourse and visual analysis in the media and social media.

Keywords: Ageism, Old Age, Biopolitics, Necropolitics, Covid-19 Pandemic, Human Body.

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	xiii
İÇİNDEKİLER.....	xv
ŞEKİL LİSTESİ.....	xvii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	xi
1.GİRİŞ.....	1
2. KAVRAMSAL GÜZERGÂHTA BİYOPOLİTİKA VE NEKROPOLİTİKA.....	7
2.1 Biyopolitika Kavramının Düşünsel Hattı.....	7
2.1.1 Özne ve İktidar.....	8
2.1.2 Biyopolitika.....	12
2.1.3 Nüfus.....	16
2.2 Biyopolitika ve Ölüm Kavramı.....	22
2.3 Nekropolitika Kavramına Dair Kısa Bir Soruşturma.....	33
3. BEDEN SOSYOLOJİSİ ÇATISINDA YAŞLILIK.....	37
3.1 Sosyolojik Olgu Olarak Beden.....	38
3.2 Yaş, Yaşlılık ve Yaşlanma.....	42
3.3 Tarihsel Arka Planda Yaşçılık.....	46
4. PANDEMİ VE YAŞÇILIK.....	57
4.1 Bedensel Yaralanabilirlik ve Kırılganlık.....	57
4.2 Nefret Söylemi: Kırılgan Bedenlere Karşı Nefret.....	61
4.3 Nefretin Görünmeyen Yüzü: “Yaşlı” Beden.....	69
4.4 Korona Döneminde Medyada Nefret Söylemi ve Yaşçılık.....	71
5. SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ŞEKİL LİSTESİ

GÖRSELLER

Sayfa

- Görsel 4.5** : Nevşehir Belediyesi'nin resmi twitter sayfasından paylaştığı gönderi. (Twitter Post, 2020).....85
- Görsel 4.6** : Balkonda tek başına oturan yaşlı görseli. (Twitter Post, 2020).....91
- Görsel 4.7** : Belediye kazı çalışmalarıyla yaşlı kişinin yan yana gösterildiği görsel. (Siyaset Kafe, 2020).....91
- Görsel 4.8** : Yaşlı kadının ellerinin ve ağzının bağlı olduğu görsel. (Twitter Post, 2020).....91
- Görsel 4.9** : “Hey lanet olsun dostum, sadece mescide gidiyordum.”(Twitter Post, 2020).....91
- Görsel 4.10** : Yaşlı bireyin yakalandığını vurgulayan görsel. (Twitter Post, 2020).....92
- Görsel 4.11** : Yaşlı kişinin evden kaçtığını söylem dilinde vurgulayan görsel. (Güldüm.net, 2020) 92
- Görsel 4.12** : Dede toplama aracı olarak sunulan görsel. (Dede toplama aracı hizmete girdi, 2020).....92
- Görsel 4.13**: Üsküdar Belediyesi'nin “sizleri çok seviyoruz ama bize bunu yaptırmayın” gönderisi üzerine paylaşılan görsel. (Çözümü Var, 2020).....93
- Görsel 4.14**: Yaşlı kadının kafese konulduğu görsel. (Alternatif çözüm olabilir, 2020).....93

1. GİRİŞ

İnsan topluluğu, çağlar boyunca beden aracılığıyla tarih sahnesinde birtakım gelişmeleri kaydetti. İlk çağ uygarlıklarının mağara duvarlarına yapmış olduğu beden tasvirleri, hayvan ve insan bedenlerinin tanrıya kurban olarak sunulması, topluluklar arasında olan savaşlar gibi birçok durum ve olay sonuçları itibarıyla bedeni etkilemiştir. Bedenin modern toplumlara olan yolculuğunda işlevi çeşitli biçimlerde dönüşüme uğramış ve mevcut toplumsal kurallar bedenin anlamı üzerinde etkili olmuştur. Bedenin kendisiyle ve diğer bedenlerle girmiş olduğu etkileşim bedeni bulunduğu çevrenin aktif bileşenine dönüştürmektedir. Fakat bedenin sahip olduğu birtakım dışsal ve içsel özellikler bedenler arasında belirgin bir hiyerarşiye neden olmaktadır. Kadın ile erkek, mülteci ve yurttaş, genç ve yaşlı, insan ve hayvan vb. arasında hiyerarşik ilişki biçimleri varlığını sürdürmüştür.

Beden fiziki varlığının ötesinde yüklendiği çeşitli toplumsal anlamlarla birlikte öteki ile temas etmektedir ve bu da bedenlerin toplumda nasıl konumlandığını görebileceğimiz, bedene yönelik politik yaklaşımları değerlendirebileceğimiz bir tartışma zemini sağlamaktadır. Bedenin öteki ile girdiği etkileşimin niteliğini belirleyen büyük oranda içinde bulunduğu toplumun değer yargılarıdır. Değer yargıları toplumdan topluma değişkenlik göstermesine rağmen toplumda egemen olan kesimin dışında kalanların çeşitli biçimlerde ayrımcılığa maruz kaldıkları ve ötekileştirdikleri pratikler, günümüzde hala modern toplumların genel karakterini tanımlar niteliktedir.

Bu tez araştırmasının ortaya çıkışını sağlayan esas mesele “öteki” olma hali, daha açık bir ifadeyle toplumun “ötekisi” olarak görülen bedenlere ilişkin tartışmalardır. Toplumun “öteki” olarak kabul ettiği bedenler dönemin ya da yaşanan toplumsal olayların gidişatına bağlı olarak farklılaşsa da ötekileştirilen bedenler nefretin, suçlulaştırılmanın, dışlama eylemlerinin ve iğrenmenin merkezinde yer almaya devam etmektedir. Bu bağlamda elinizdeki araştırma, kimin bedeni ve kimin yaşamı değerlidir sorusu etrafında örülmüştür. Bu soruya ise yakın dönemde yaşanan Covid-

19 salgını döneminde yaşçılık içeren söylemlerde ve eylemlerde yaşlı bireylerin, öteki ilan edilmesi üzerinden cevap aranmıştır.

Çalışmanın çerperini, 11 Mart 2020 ile Haziran 2020 dönem aralığında medyada yer alan ve yaşçılık kavramı etrafında değerdendirilebilecek haberler oluşturmaktadır. Yaşlı bireylerin Covid-19 döneminde su yüzüne çıkan nefret söylemlerinin ve eylemlerinin medyaya yansımalarını ele almada Michel Foucault'nun biyopolitika kavramı ve Achille Mbembe'nin nekropolitika kavramı kılavuzluk etmiştir. Bu araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulurken biyopolitika ve nekropolitika kavramlarının sağladığı teorik zemin üzerinden yaşçılık kavramına odaklanılmıştır. Bu bağlamda, yapılan literatür taramasıyla eş zamanlı olarak 11 Mart 2020 -Haziran 2020 tarihleri arasında Türkiye' de ve Dünya'da olan Covid-19 salgın sürecinde yaşlılara yönelik haberler değerdendirilmiştir. Bu veriler ışığında örnek vaka kümeleri oluşturulmuş, bu vakaların medyada ve sosyal medyada yer alışı biçimleriyle beden politikaları arasında bağ kurularak, yaşçılığın Covid-19 pandemisindeki görünümü ele alınmıştır. Böylece tezde, henüz sınırlı sayıda olan Covid 19 ve yaşçılık çalışmalarına katkı sunmak hedeflenirken, yaşlıların yaşamlarını iyileştirmeye dönük politikaların çağdaş toplumlar için ne denli önemli ve acil bir mesele olduğuna vurgu yapmak hedeflenmiştir.

Kimin bedeni değerdil sorusu, özneleşme şekillerine ve bu özneleşme şekillerinin dışında kalan bedenlere işaret etmektedir. Bedenin iktidar ilişkileri tarafından ele alınıp, siyaset sahnesinin nesnesine dönüştürülmesi meselesi yeni değildir. Ancak, her ne kadar yeni bir mesele olmasa da iktidar ilişkilerini, beden ve siyaset alanında izlenen politikaları güncel gelişmeler etrafında yeniden ele almamız için hala etkili bir kavram olarak varlığını korumaktadır. Buradan hareketle Covid-19 sürecinde yaşlı insanların biyopolitik iktidar odakları tarafından ne şekilde nefret öznesi haline getirildiğine ilişkin sorgulamalar yapmak mümkündür. Michel Foucault'ya (2016) göre iktidar, insanı belirli sınıflandırmanın içine dâhil ederek hem kimliğini hem de bireyselliğini tanımlamaktadır. Buna bağlı olan hakikat kuralıyla iktidar, bireyin yaşamına temas etmektedir. Bu durum genel hatlarıyla iktidar tarafından bireyin özneleşmesi olarak okunmaktadır (s.19).

İktidar tarafından öznenin kim olduğunun belirli olması aynı zamanda öznenin değerdinin belirleyicisidir. Covid-19 sürecinde yaşlı insanların, yaşamlarının ve ölümlerinin biyopolitika ile nekropolitika kavramlarıyla ilişkisine bakılması

toplumda yaşıllığın konumlandığı yeri gösterecektir. Özellikle nekropolitik olan olaylar birtakım soruların sorulmasını gerekli kılmıştır; ölmesi sorun olmayan, ölüme bırakılan ve yaşamı yaşam sayılmayan kimin bedenidir? Yaşamaması gerekenle ölmesi gereken bedenleri birbirinden keskin sınırlarla ayıran nedir? Bu bağlamda yaşlılara yönelik söylemlerin ve eylemlerin, nekropolitika ve biyopolitika kavramlarıyla olan ilişkisine bakılması gerekli hale gelmiştir.

Günümüz toplumlarında yaşlı bireylere kapitalist toplum değerleri ile yaklaşmaktadır. Şöyle ki, kapitalist toplum için üretken, çoğaltan ve ilerleten beden olumlu katkı sağlarken yaşlı bireyler bir yük olarak görülmektedir. Bu sebeple yaşlı bireyler, yok olması ya da göz ardı edilmesi gereken nüfusu teşkil etmektedir. Fakat yaşıllığın olumsuz içerikle kullanılması, tüm modern toplumlar için geçerli değildir. Yaşlılık tanımının, insanlar tarafından nasıl tanımlandığı ve kavramın toplumun içinde nasıl algılandığı, yaşlı ayrımcılığının meydana gelmesinin nedenlerinden biridir.

Bu araştırmanın yaşçılığı merkez alarak yaptığı sorgulamalara zemin hazırlayan ve beden ve iktidar ilişkilerinin görünür olduğu örnekleri değerlendirmemi mümkün kılan teorik arka planı Michel Foucault'nun biyopolitika kavramı sağlamıştır. Biyopolitika kavramsallaştırması hem mevcut iktidar düzeneklerini anlamının hem de toplumun içinde beden varlığının konumlandığı yeri tartışmaya açmanın yollarından önemli birini sunmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir başka konu ise kimin ya da neyin beden olarak görülüp, inceleme alanına dâhil ediliyor oluşudur. Butler'a göre (2014) "siyasi ve dilsel "temsil" alanları, özneleri oluşturup biçimlendiren kriteri baştan belirliyor; bunun sonucunda temsil yalnızca özne olarak tanınabilene bahşediliyor. Bir başka deyişle, temsile kavuşabilmek için öncelikle özne olmanın gerekleri yerine getirilmeli" (s.44). Dolayısıyla, güncel politikaların oluşturulmasında özne olmanın kıstasını taşıyan özellikler, beden politikalarının belirlediği alanda şekillenmektedir. Tez araştırmasının odaklandığı mesele etrafında düşündüğümüzde, Covid-19 sürecinde meydana gelen yaşçılık vakalarının yaşanmasının etken durumlarından biri, yaşlı bedeninin özne olarak değerlendirilip, değerlendirilmediği meselesidir diyebiliriz. Bu bağlamda yaşlı bedeninin, mevcut özneleşme pratiklerinin neresinde konumlandığını sorgulamak yaşçılık vakalarını okumayı kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmanın teorik temelini oluşturmama katkı sağlayan bir diğer düşünür, Giorgio Agamben'dir. Agamben, Foucault'nun tartışmış olduğu biyopolitika kavramı üzerine olan düşüncelerinin mekânsal analizini yaparak ölümlerle ilişkisine değinmiştir. Bedenin iktidar tarafından disiplin aygıtına dönüşmesinin vücut bulmuş halini Agamben'in tabiriyle "çıplak hayatta" görebiliriz. İktidar tarafından içleme ve dışlama mekanizmasıyla siyaset alanına dâhil edilen "çıplak hayattır; yani öldürülebilir fakat kurban edilemeyen bir insan olan homo sacer'in (kutsal insanın) hayatıdır"(Agamben, 2013, s.17). Bu durumda kutsal hayat için kesin olarak şu yargıya varılabilir; bütün yaşam biçimleri dışında olan insan olmayandır. Bu nedenle kutsal insanın yaşamının kutsallığı, yaşam olarak görülüyor oluşunda yatmaktadır. Bedenleri, insan bedeni olarak görülmeyen bu nedenle nesneleşen bedenler, iktidarın gücünü oluşturan bedenlerdir.

Foucault'nun biyopolitika kavramını bir bütün olarak düşünürsek ölüm bu bütünün bir parçasıdır. Yaşamı değerli olan bedenin, dışında kalan bedenlerin nasıl bir beden politikasıyla yaşamının ölüme bırakıldığı sorgulanmalıdır. Bu bakımdan çalışmanın devamında Foucault'nun biyoiktidar kavramından hareketle nekropolitika kavramını geliştirerek yaşamın doğrudan ölümlerle olan ilişkisini kurmuş olan Achille Mbembe'nin tartışmaları kılavuzluk etmektedir.

Yaşamlar arasında olan hiyerarşi ölümler arasında benzer denklemde ilerlemektedir. Başka bir ifadeyle, kimin bedeni ya da kimin yaşamı değerlidir sorusu bu kez, kimin yaşamı kolaylıkla ölüme bırakılır ya da kimin yaşamı yok sayılmaktadır sorusuna dönüşür. Bu ölçüde iktidarlara kimi yaşamları koruyup, nüfus politikalarıyla çoğaltmasını öngörürken, kimi yaşamları ölüme bırakmaktadır. Achille Mbembe'ye (2014) göre "egemenliğin nihai dışavurumu, büyük oranda, kimin yaşayabilir olduğunu ve kimin ölmesi gerektiğini belirleme gücü ve yetisine dayanır." İktidarın yaşamla kurmuş olduğu ilişki kaçınılmaz olarak ölümlerle olan ilişkisinin belirleyicisi olmaktadır. Yaşamın siyaset alanına dâhil ediliyor oluşu ile ötekinin yaşamı öldürebilirlik alanında kıymetlenmektedir. Bu çalışmada nekropolitika kavramı, Mbembe'nin çizdiği çerçeve içinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Böylece, Foucault, Agamben ve Mbembe olmak üzere üç düşünürün düşünsel güzergâhından hareketle araştırmanın teorik çerçevesi çizilmiştir. Buradan yola çıkarak beden, sosyal bir olgu olarak sosyolojik bir perspektifle ele alınmıştır ve ardından yaş, yaşlılık ve yaşlanma kavramlarından hareketle tarihsel bir hat üzerinde

yaşlılık kavramı incelenmiştir. Medyaya yansıyan haberlere geçmeden önce yaşlılık kavramı, kırılmalılık vurgusuna dikkat çekilerek değerlendirilmiştir. Bu araştırmaya konu olan kavramların güncel toplumsal problemlerle bağımlı kurabileceğimiz araştırma alanı olan medyada söylem ve yaşlılık ilişkisine yer verilmiştir. Araştırmanın son bölümünde, bu arka plan ile Covid-19 sürecinde yaşanan yaşlılığın örneklerini görmek üzere medya taraması yapılmıştır ve elde edilen nitel veriler değerlendirilmiştir. Medya verileri, yaşlılara yönelik nefret söylemi kategorileri içerisinde bakılarak incelenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkma aşamasına değinmek gerekirse Covid-19 pandemi süreci devam ederken halihazırda Foucault, Agamben ve Mbembe okumaları yapmaktaydım. Diğer yandan ise Covid-19 salgınından mevcut iktidarın nüfusu korumak adına birtakım tedbirler alındığına tanık oldum. Bu tedbirlerin başlıcaları arasında sokağa çıkma yasağı gelmektedir. Salgının yayılma hızını düşürmek amacıyla yapılan bu tedbirin, zaman içinde yaşlılara yönelmesiyle alınan önlemin amacından çıktığını bana düşündürdü. Şöyle ki yaşlıların biyolojik olarak virüsten etkilenmelerinin kolay olmasından hareketle sokağa çıkma yasağı 65 yaş ve üstünü kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Fakat gün geçtikçe görülmektedir ki bu değişimden yaşlılar olumsuz anlamda payını almışlardır. Covid-19 pandemi sürecinin ilk evrelerinde her gün haber kanallarında, sosyal medya platformlarında ve hatta kimi zaman yaşamın bizzat içinde yaşlıların ötekileştirildiği eylemlere tanık olmaktaydım. Yaşamakta olduğum ilçe sınırları dahilinde alınan tedbirlerden biri ilçe meydanında bankların kaldırılması ve oturma alanlarının kapatılmasıydı. Böylece yaşlıların bir araya gelme ihtimalleri ve sokağa çıkma nedenleri engellenmiş olacaktır. Covid-19 salgını devam ederken yaşlılar çeşitli biçimlerde dışlama, damgalama ve suçlulaştırma eylemlerine maruz kalmışlardır. Bu güncel süreçte Foucault, Agamben ve Mbembe okumaları ile o dönemde medyada gördüklerim arasında bağlantı kurdum. Fakat hem sahanın değişkenliğinden hem de sürecin hala devam etmesinden medya taraması yaparak ilerledim. Buradan hareketle medyada gördüklerim ile teorik çerçeve arasında birbirini destekleyeceğini düşündüğüm örneklerle tezin son bölümünde yaşlılık tartışmasına yer verdim. Yaşlılık bölümünün oluşmasına ve medya verilerini ulaşmama kolaylık sağlayan süreç aşağıda açıklandığı üzere iki aşamada meydana gelmiştir.

Medya araştırmasında, Prnet medya takip sistemi aracılığıyla “yaşlı” etiketi kavramıyla tarama yapılmıştır. Tarama yapılırken araştırmanın sınırlılığı olan Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayları esas alınmıştır. Ulusal haberlerde yapılan tarama sonucu şu şekildedir; Mart ayında 541. 734 haber arasından 419 habere, Nisan ayında 396.898 haber arasından 338 habere, Mayıs ayında 373. 480 haber arasından 222 habere ve Haziran ayında 438. 108 haber arasından 178 habere ulaşılmıştır. Yerel haberlerde yapılan tarama sonucu ise şu şekildedir; Mart ayında 380. 740 haber arasından 18 habere, Nisan ayında 396.898 haber arasından 17 habere, Mayıs ayında 373. 480 haber arasından 39 habere ve Haziran ayında 438. 108 haber arasından 12 habere erişilmiştir. Ulaşılan haberlerin içerikleri “yaşlılara saygı,” “yaşlı kadın,” “yaşlı adam,” “gözü yaşlı,” “yaşlılık ve ölüm,” “muhtaç yaşlı ana babanız,” “yaşlı ebeveyn bakımı,” “yaşlılara yardım eli,” ve “yaşlı kıta” başlıklarında toplanmıştır. Prnet medya takip sistemi aracılığıyla yapılan haber taraması sonucunda yaşçılık taşıyan haber örneklerine ulaşılamamıştır. Medya taraması ile yaşçı haberlere ulaşılmadığından araştırmanın taraması yinelenmiştir. Google arama motoru aracılığıyla “yaşlı,” “yaşlılık,” “Covid-19 yaşlılar,” “yaşçılık” ve “pandemide yaşlı ölümleri” kelimeleri girilerek tarama tekrarlanmıştır. Bu araştırma sonucunda öne çıkan 22 habere, 8 sosyal medya (twitter) paylaşımına ve hashtag baby boomer etiketiyle 111 tweet mesajına ulaşılmıştır.

2. KAVRAMSAL GÜZERGÂHTA BİYOPOLİTİKA VE NEKROPOLİTİKA

Tarihsel süreç içinde insanın topluluklar halinde yaşadığı her dönemde bir biçimiyle iktidar ilişkilerine rastlamak mümkündür. Elbette insanın ve politikanın bir araya gelişi birtakım düzenlemeleri gerekli hale getirmiştir. Böylece insan yaşamının yönetimi, siyasetin temel hedefleri arasında yer almıştır. Biyolojik varlık olan insanın iktidarla ilişkiselliğinin farklı formlarını anlayabilmek adına biyopolitika kavramına yakından bakmak gereklidir.

Çalışmanın bu kısmında, araştırmanın temeli sayılabilecek iki kavram olan biyopolitika ve nekropolitika kavramlarını analiz etmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmaya katkı sunacak olan Foucault'nun, Agamben'nin ve Mbembe'nin çalışmalarından faydalanılacaktır. Foucault'nun biyopolitika kavramının ana hatları ortaya konulmaya çalışılacak ve bu kavramla ölüm kavramı arasında ilişki kurulacaktır. Ardından biyopolitika ve ölüm kavramları ile nekropolitika kavramı arasında bağlantı kurulup, bölümün sonucuna varılacaktır. Öncelikle biyopolitika kavramının, düşünsel yönelimine varmadan, Foucault'nun özne ve iktidar üzerine olan çıkarımlarına bakılacaktır.

2.1. Biyopolitika Kavramının Düşünsel Hattı

Çalışmanın bu kısmında biyopolitika kavramının ne olduğunu açıklamak amacıyla belirli olan kavramlardan hareketle düşünce hattı kurulmuştur. Buradan yola çıkarak öncelikle özne ve iktidar arasındaki ilişkiye değinilmiştir. Ardından biyopolitika kavramının tanımına ve Foucault'nun düşünsel yaşamında biyopolitika kavramının nasıl yer ettiğine açıklama getirilmiştir. Foucault'nun biyopolitika kavramı açıklamalarından hareketle nüfusun ne olduğuna özellikle yer verilmiştir. Çünkü nüfusa yer vermemek hem biyopolitika kavramını anlamayı hem de çalışmanın bütününe eksik bırakacaktır. Çalışmanın teorik hattını kurmak amacıyla yapılan bu

açıklamalardan sonra bu bölüm, nüfusta yaşanan gelişmelere bağlı olarak, gelecek bölümle ilişkisi kurularak sonlandırılmıştır.

2.1.1. Özne ve İktidar

Michel Foucault (2016), iktidar söz konusu olduğunda açıkça amacının iktidarı incelemek olmadığını yanı sıra iktidarın temelini inşa etmek de olmadığını söylemektedir. Aksine, Foucault'nun temel meselesi insanların, nasıl özneye dönüştürüldüklerinin tarihini ortaya çıkarmaktır (s.57-58). Bu sebeple, Foucault'nun araştırmasının merkezinde yer alan özne kavramı çok yönlü önem taşımaktadır. Çünkü Foucault'nun çalışmaları incelendiğinde, birçok konuyu ve problemi ele alırken ya doğrudan ya da dolaylı olarak, ele aldığı meseleyi özne ile ilişkilendirdiği görülecektir.

Foucault, toplumda olan rasyonelleştirilmeleri bir bütün halde incelemenin yerine belirli rasyonelileri (ölüm, cinsellik, hastalık gibi) ele alan bir çalışma yöntemi tasarlamıştır. Foucault'ya (2016) göre toplumda akıllının ne olduğunu bilmek için deliliğin ne olduğuna, yasal olanın ne olduğuna bilmek için yasadışı alanda ne olduğuna ve iktidar ilişkilerini bilmek için de direniş şekillerine bakmak gerekir. Bu “sınıraşırı mücadeleler” kısaca belli bir iktidar odağından ziyade iktidar biçimine karşı yürütülen mücadelelerdir (s.60-63). Foucault (2016), basitçe özne derken şunu kastetmektedir; “denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olma.” Bu anlamda Foucault, Türkçe “özne” kelimesinin, Fransızca karşılığı olan “sujet” kelimesini, “tebaa”, “tabi yani boyun eğen” anlamlarına gelecek şekilde kullanmıştır (s.63). Foucault, “özne” ve “tabi” kavramlarının yakın anlamda kullanarak, öznenin özgürlüğüne vurgu yapmaktadır. Ancak özgür olan özne, özgürlüğünden feragat ederek, tabi olacaktır. Böylece özne, iktidara tabi olduğu ölçüde özne olacaktır.

Foucault'nun çalışmalarında “iktidar” kavramından çok “iktidar ilişkileri” sözcük öbeğini daha çok görürüz. Foucault, iktidar kelimesini temelde kullanmamakla birlikte iktidar derken “iktidar ilişkileri” kavramına atıfta bulunmaktadır. Çünkü ona göre iktidar kelimesine yer verildiğinde çoğunlukla bir devlete, siyasi bir yapılanmaya ya da kölenin karşısında efendi konumunda olana işaret edilmektedir. Foucault (2016) için iktidar, insan ilişkilerinde, ikili ilişkilerde, ekonomik ya da kurumsal olan ilişki biçimlerinde hep var olandır. Kısaca ilişki biçimlerindeki birinin

bir diğeriini yönlendirdiği ilişkidenden söz etmektedir. Bu ilişki biçimleri kesin değildir, değişebilir ya da tam tersine dönebilir (s.235).

İktidar ilişkileri her yerden geçer: İşçi sınıfı iktidar ilişkilerine aracılık eder, iktidar ilişkileri uygular. Öğrenci olarak siz de şimdiden belli bir iktidar konumuna dâhilsiniz ben, profesör olarak, ben de bir iktidar konumundayım; bir iktidar konumundayım çünkü bir kadın değil, erkeğim ve siz bir kadın olduğunuzdan siz de bir iktidar konumundasınız, aynı değil, ama biz hepimiz iktidar konumundayız. (Foucault, 2016, s. 161)

İktidar, denilince yalnızca devletin elinde olan güç anlaşılmamalıdır. Toplumun her evresinde farklı iktidar odaklarıyla karşılaşmak mümkündür. Böylece denilebilir ki:

İktidar her yerde hazır ve nazırdır: Ama bu, her şeyin yenilmez birliğinin çatısı altında kümeleştirme ayrıcalığına sahip olmasından değil, her an, her noktada, daha doğrusu bir noktayla başka bir nokta arasındaki her bağıntıda ürüyor olmasından kaynaklanır. İktidar her yerdedir; her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir. (Foucault, 2007, s.72)

İktidarın her yerde olması, aynı zamanda iktidar ve özne arasındaki ilişkişel konumun değişkenliğine vurgu yapmaktadır. İktidar ve özne arasında olan ilişkişelliği ifade eden Foucault (2016) için bu durum, bir boyun eğiş ya da uzlaşmazlık değildir. Daha ziyade, karşılıklı teşviki içeren bir mücadeledir (s.76). Bu karşılıklı değişen ilişkinin, en belirgin ayağını iktidarın belirli bir konumda olmaması belirlemektedir. Foucault'ya (2018) göre iktidar, ne bir grubun insanlar üzerindeki ne de bireyin herhangi bir grup üzerindeki gücüdür. Ayrıca elde tutulan ve hâkim olunan da değildir. Daha ziyade iktidar, hareket halinde olan ya da zincir gibi aktif olan bir şey olarak okunmalıdır. İktidar, kimse tarafından sahiplenilmeyen ve elde tutulmayan, işleyendir (s.43). Bu doğrultuda Foucault (2016) için iktidar, ilişkilerle biçimlenen bir eylem şeklidir. Bir iktidar ilişkisinden söz edebilmek için ise her iki tarafın hem eylemde bulunması hem de eyleme cevap vermesi gerekmektedir. Bu nedenle iktidar alanında, tek taraflı bir akış olduğunda iktidar ilişkisinden söz etmek mümkün değildir. Ancak bu durum tahakküm (domination) olmaktan öteye geçemez (s.20-21). Fakat iktidar, özne ile ilişkişelliğinde Foucault'ya (2012) göre yalnızca

baskılayan değildir. Dışlayan veya engelleyen gibi negatif özelliklerden ibaret olsaydı, oldukça güçsüz olurdu. İktidar, bilgi alanında pozitif etkiler ürettiği için güçlüdür. İktidar, beden üzerinde bilgiyi engellemenin tersine bilgiyi üretir. Beden üzerinde olan bilginin üretimi ise askeri ve eğitsel alanlar sayesinde olmaktadır (s.42).

Foucault için iktidar, bir bağ kurmak veya rakipler arasında güç göstergesinde bulunmaktan ziyade yönetim problemidir. On altıncı yüzyılda yönetim sorunu ortaya çıkmıştır. Foucault, yönetim sorununu çok yönlü düşünmek gerektiğini söylemiştir. Ona göre yönetim yalnızca bir devletin yönetimi olarak anlaşılmalıdır. Yönetim denildiğinde çocukların bakımından ailenin idaresine kadar kapsamı geniş bir yönetim sorunu ağı düşünülmelidir (2016, s.74; 2013, s.77-78). Yönetim kavramı ve yönetim sorunu, on altıncı yüzyılda devletçi bir içeriğe işaret ediyor olsa da yönetim kavramı, farklı koşullarda yeni anlamlar kazanmıştır.¹ Yönetim sorununun açığa çıkmasıyla siyaset alanında kavramsal bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Yönetim sorunu, sonucunda nüfusun üzerinde akla dayalı eylemlerle yönetimsellikten söz edilmeye başlanmıştır. Foucault (2015) için yönetimsellik kavramının esas amacı nüfus, bilme yöntemi, ekonomi-politik ve teknik aracı ise güvenlik mekanizmasıdır (s.292).

On altıncı yüzyılda, bir diğer gelişme ise Foucault (2016) için yeni bir politik yapının gelişmesidir. Bu politik yapı, bir grubun ya da sınıfın çıkarlarını düşünen devlettir (s.64). Foucault'nun (2016) çıkarımına göre devlet kendi kendinin ereğidir ve bu sebeple devlet güçlerinin amacı devleti sürekli olarak güçlendirmek ve geliştirmektir. Devletin gücünün iyileştirilmesi amaçlandığında, hükümet, birey ile ilgilenmektedir; yaşamı, ölümü, eyledikleri ve devletin güçlendirilmesi doğrultusunda birey, hükümetin ilgi alanında olmaktadır. Devlet için birey, olumlu ya da olumsuz devlet gücüne bir katkı sağladığı ölçüde vardır. Devletin güçlendirilmesi hedefiyle hükümet, bireyden gerektiğinde yaşamasını, çalışmasını, üretmesini ve kimi zaman ölmesini istemektedir (s.113). Beden, üretken ve tabii olduğu ölçüde faydalı bir kaynak olacaktır (Foucault, 1992, s.31). Bu doğrultuda on

---

¹ Foucault (2013), yönetimsellik konusunu açarken özellikle yönetimden ne anlamak gerektiği üzerinde durmuştur. Bunun için de on altıncı yüzyıl ve öncesinde olan yönetimsel durumları değerlendirmiştir. Çünkü ona göre yönetim denildiğinde sadece politik anlamda bir yönetimden söz edilmemelidir. Ayrıca üzerinde durulması gereken husus politik bir yapı içinde olsa dahi yönetilenin insan ve insan toplulukları olduğudur. (s. 106-108)

altıncı yüzyılda olan bedenden, devletin amacına uygun hareket etmesi beklentisi önemlidir denilebilir.

Foucault'ya (1992) göre beden, tarihçiler tarafından ele alınalı epey zaman olmuştur ve beden ya nüfus ile ya da tarihteki bir sorunla ilişkili olarak ele alınmıştır. Tarihsel koşullarda beden, bedenin ihtiyaçları üzerinden kısaca biyolojik temelde incelenmiştir. Beden aynı ölçüde siyasal sahanın içinde de var olmaktadır. Şöyle ki iktidar ilişkileri neticesinde beden, birtakım verilerle damgalanmakta, kuşatılmakta, işkenceyle terbiye edilmekte ve bedenden yaptırımlarla belirli işaretler vermesi beklenmektedir (s.31). Böylece burada Foucault, disiplinci iktidarın beden üzerinde uygulamış olduğu yönetim tekniklerini açmıştır. Başka bir ifadeyle Foucault'ya göre geleneksel toplumda el koyma, yağma, törenlerle ya da ritüellerle yönetene bağlılık göstergeleri mevcutken on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda iktidar, yalnızca yasaklamamakta, yönetilenleri kuşatmaktadır (2011, s.76; 1992, s.32).

Geleneksel iktidar yapısından, yönetim tekniklerinin olduğu bir yapıya geçiş, on sekizinci yüzyılda nüfusun ve ekonomi politiğin ortaya çıkmasıyla olmuştur (Foucault, 2013, s.95). Bu yeni gelişen iktidar teknolojisi, biyopolitik teknolojidir. Yani doğrudan insan yaşamı ve bedeni üzerinde eyleyen belirli bir siyaset teknolojisidir. Bu siyaset teknolojisi, “hükümlanlık sorunu ve dolayısıyla yasa ve yasaklama sorunları çevresinde kurulmuş olmayan bir siyaset felsefesi”ni içinde barındırmaktadır (Foucault, 2011, s.72).

On dokuzuncu yüzyıl boyunca, temel unsur haline gelen toplumsal bedendir. Tıbbi alanda olanlara benzer bir durumla bedene müdahale edilmektedir; hastaların yok edilmesi, suçlu kişilerin ötekileştirilmesi gibi uygulamalar uygulanacaktır. İşkence yöntemlerinin yerini, mikropsuzlaştırma, kriminalize etme, “soysuzlaşmış” olanları ayrı tutma almıştır (Foucault, 2012, s.38-39). İktidar biçiminde olan değişimle birlikte bedene yönelik düzenlemelerde değişim olmuştur. Yeni bir iktidar modelinin gelişmesi, eski hükümlanlık modelini tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Örneğin; kimi durumlarda nüfusun yönetiminde disiplinci ve düzenleyici teknikler birlikte hareket etmektedir. Böylece Foucault'nun (2013) ifade ettiği gibi bu süreç belirli bir sırayla yani geleneksel toplumdan, yönetim toplumuna geçiş olarak algılanmamalıdır (s.97). Daha net ifadeyle “yasa, disiplin ve güvenlik” arasında ard arda gelen bir bağ yoktur. Bunu güvenlik mekanizmalarında olan yasa ve disiplin etkilerinde görmek mümkündür (Foucault, 2013, s.11).

İktidar ilişkilerinin temelinde konumlandığı alan insan yaşamıdır. Yaşamın, politika alanında görülmesi elbette yeni değildir. Fakat insan bedeninin biyolojik unsurlarıyla siyasal sahada yer alması modern iktidar mekanizmalarına özgüdür. Modern iktidarın, insan yaşamını nasıl ele aldığı aynı zamanda iktidarı uygulama yöntemi hakkında bilgi verir. Bu nedenle biyopolitikanın ne olduğunu bakmak gereklidir.

2.1.2. Biyopolitika

Biyopolitika kavramı, beden ve iktidar ilişkilerine dair literatürde Foucault ile özdeşleştirilerek yer alır ve Foucault'nun düşünsel yaşamında merkezi önemi vardır. Fakat kavramın tarihçesine bakıldığında kavramı ilk kullanan kişinin Foucault olmadığı görülür.

20. yüzyılın başında İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen, biyopolitika kavramını kullanan ilk kişidir. Kjellen'e göre devlet, bireylere benzer oranda gerçek, belirli oranda büyümeyen ve güçlü olan "birey ötesi varlık"tır. Kjellen için, "hayatın biçimi olan devlet," toplumdaki sınıflar, gruplarla ve mücadelelerle şeklini almaktadır (Aktaran Lemke, 2017, s.26). Buradan hareketle Kjellen biyopolitika kavramına açıklık getirmektedir. Kjellen'e (2017) göre hayatta varolan gerilim, üzerinde konuşulan disiplini, biyoloji biliminden sonra biyopolitika olarak adlandırma eğilimine yöneltmiştir (s.26). Hiç şüphesiz Kjellen'in bu çıkarımda bulunmasında devlete olan bakışı etkili olmuştur. Kjellen devleti, "canlı bir organizmaya" veya "canlı bir yaşama" (s.26) benzeterek, biyolojik olanla ilişkilendirmiştir.

Foucault'nun biyopolitika anlayışı, Kjellen'in biyopolitika düşüncesiyle benzerlik taşımaktadır. Biyopolitika, yaşamla, yaşayan canlı organizma olan insan bedeniyle ilgilenmektedir. Biyopolitika kavramına basitçe bakıldığında, Lemke'nin (2017) ifade ettiği gibi anlamı doğrudan anlaşılacağı üzere yaşamla (Yunanca: bios) uğraşan politika anlamına gelmektedir (s.16). Biyopolitika kavramı, yüzyıllık geçmişi olan ve son zamanlarda çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir kavramdır (Lemke, 2017, s.25). Kavramın bu kadar sık kullanılması, bağlamından koparak, belirsiz hale gelmesine neden olmaktadır. Bu sebeple biyopolitika kavramına "özel tarihsel kümelenmeyle" (Lemke, 2017, s.7) paralel açıklamalar getirilecektir. Lemke'ye (2017) göre, Foucault biyopolitika kavramını sabit bir zemin üzerinde işlememiş ve bu sebeple kavramın bağlamı içinde anlamı devamlı değişmiştir. Lemke, Foucault'nun kavramı tutarlı kullanmadığını belirtmesinin yanı sıra farklı

bağlamlardaki anlamını görebilmekte olduğunu vurgulamıştır (s.54). Ona göre biyopolitika kavramını Foucault'nun metinlerinde üç grup halinde ele almak mümkündür:

İlk olarak, biyopolitika, egemen gücün yeni bir ifadesiyle nitelenmiş olan politik düşünüş ve pratikteki tarihsel bir kopuş anlamına gelir. İkincisi, Foucault biyopolitika mekanizmalarına modern ırkçılığın yükselişinde merkezi bir rol verir. Kavramın üçüncü anlamı, tarihsel olarak bireyin kendisini yönetmesinin ve toplumsal düzenlemenin liberal biçimleriyle birlikte ortaya çıkan ayrıksı bir yönetim sanatına gönderme yapar. (Lemke, 2017, s.54)

Foucault'nun biyopolitika kavramını ilk kez kullanışı 1974 tarihinde bir dersinde olmasına rağmen (Lemke, 2017, s.55), kavramı belirli bir sisteme oturtması zaman almıştır. Foucault (2015), "*Düşünce Sistemleri Tarihi*" kürsüsünde biyopolitika kavramını, yönetim hakkında olan düşünceleriyle birlikte 1978-1979 yılları arasında vermiş olduğu derslerle aktarmıştır. Foucault bu dersler boyunca yönetim pratiklerinin nasıl akılcıl hale getirildiğini ve bunun sonucunda belirgin bir şekilde ortaya çıkan şeylerin ne olduğunu sorgulamayı amaçlamıştır (s. 1-5). 10 Ocak 1979 tarihli dersinin sonunda ise incelemekte olduğu problemlerin merkezinde olan şeyin nüfus olduğunu söylemiştir. Ona göre, buradan hareketle biyopolitika açığa çıkacaktır. Fakat biyopolitika analizine, akılcıl olan yönetimin ekonomik rejimini bilmeden erişmek mümkün değildir. Bu sebeple Foucault, liberal sistemin temel niteliklerini bilmeyi, biyopolitikayı anlamak için öncelikli hale getirmiştir (Foucault, 2015, s.22-23). Foucault "*Biyopolitikanın Doğuşu*" adlı eserinde, biyopolitika kavramının ne olduğunu tam olarak açmamıştır. Daha ziyade bu eserinde biyopolitika kavramına bir temel oluşturduğu söylenebilir.

Foucault (2007), "*Cinselliğin Tarihi*" adlı kitabının "*Ölüm Üzerinde Hak ve Yaşam Üzerinde İktidar*" bölümünde biyopolitika kavramını, bedenin kontrolü ve yaşam düzeninin tesis edilmesi temelinde ele almıştır. Foucault'ya göre on yedinci yüzyıldan itibaren iki ayrı şekilde gelişen yaşam üzerindeki iktidarın ilki bedeni merkeze almıştır; bedenin özelliklerinin geliştirilmesini, artırılmasını, faydalı ve uysal olmasını amaçlayan iktidar yöntemleri aracılığıyla sağlanmaktadır. "İnsan bedenin anatomo-politiği" olarak adlandırılan bu iktidar biçimi bedeni disipline ederek, terbiye etmeyi hedeflemiştir. On sekizinci yüzyılın ortasında oluşmaya başlayan ikinci kutup ise tür bedeni ve bedenin biyolojik olarak devamını sağlayan

etmenleri esas almaktadır: Doğum ve ölüm oranları, sağlığın iyileştirilmesi, yaşam süresi gibi faktörlerin düzenlenmesini kapsamaktadır. “Nüfusun biyopolitiği” olarak adlandırılan bu ikinci biçim “düzenleyici denetim” yoluyla oluşmaktadır. Klasik dönem süresince, okullar, kışlalar, atölyeler gelişirken doğurganlık, yaşam süresi, barınma gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin ardından bedenlerin disipline edilmesi için ordu ya da okul gibi kurumlar, nüfusun düzenlenmesi için ise demografi belirlemiştir. Böylece biyoiktidar dönemi başlamıştır (s.102-103). Foucault (2007) için biyoiktidar, kapitalizm söz konusu olduğunda vazgeçilmez bir unsur olmuştur; bedenlerin denetimli bir halde, üretim sürecinde bulunmasını ve nüfusun ekonomik süreçlere uyumlu kılınmasını gerektirmiştir. Böylece on sekizinci yüzyılda Batı toplumlarında kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak, insan yaşamı tarih sahnesine ve siyasal teknikler alanına girmiştir (s.103-104).

Foucault, “*Toplumunu Savunmak Gerekir*” adlı kitabında biyopolitika kavramını, yukarıda değinilen eserlerinden farklı olarak “daha uzun” (Foucault, 2018, s.259) ve “açık” (Özmkas, 2012, s.76) bir biçimde ifade etmiştir. Foucault’nun (2018) gözlemine göre on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında bir başka iktidar teknolojisi ortaya çıkmıştır. Bu iktidar teknolojisi, ilki olan disiplinci iktidar teknolojisini dışlamamakta ve onu ortadan kaldırmamaktadır. Yeni olan iktidar teknolojisi, disiplinci iktidardan farklı olarak bedenle değil, canlı olarak yaşamın içinde bulunan insanla yani “tür-insan” ile ilişkiliydi. Disiplinci iktidar teknolojisi, bedenlerin sayısal çokluklarıyla ve bu çoklukların eğitilmesi ve disipline edilmesi ile ilgilenmektedir. İkinci gelişen iktidar teknolojisi ise insanın yaşama ait olmasından hareketle insanla ilişkili olan yaşamla, ölümle, hastalıkla ve benzer ilişkide bulunan durumlarla ilgilenmektedir. Artık on sekizinci yüzyılın sonunda bedeninin anatomo-politiğinin dışında, insan bedeninin “biyopolitiği” olarak bilinen bir belirleme görünürlük kazanmıştır. İktidarın yeni teknolojisinde yani biyopolitikte önemli olan doğum ve ölüm oranları, üreme oranları, nüfusun doğum oranlarına ilişkin bütün süreçlerdir. Bu süreçlerin nüfus bilimiyle istatistik olarak ortaya konması yine on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda biyopolitikte önemli olan yalnızca doğum oranları ya da ölüm oranları değildir. Aynı zamanda Orta Çağ’dan beri söz konusu salgınlarda sadece “hastalıklılık” problem değildir. On sekizinci yüzyılın sonunda, söz konusu olan salgın değil, esas olan nüfusun tümünde hâkim olan hastalığın biçimi, şiddeti ve zamanıdır (s.248-249). Nüfusun

biyopolitiğinin, önem kazandığı yeni iktidar biçiminde özne ya da nesne olan nüfusun kendisidir. Nüfus, etkilediği oranda özneleşecek; iktidar biçimleri veya ilişkileri tarafından etkilendiği oranda nesneleşecektir. Örneğin nüfus içinde, çocuk bakımına olan talebin artmasıyla, iktidar ilişkilerinde ve iktidar eylemlerinde buna göre düzenlemeler gerçekleşecektir. Foucault'nun (2013) ifadesine göre nüfus, başat bir unsurdur, var olan diğer unsurları şartlandıran bir unsurdur (s.63). Yani nüfus ihtiyaçların öznesi ve aynı zamanda yönetimin elinde olan nesnedir (Foucault, 2013, s.95).

Nüfusa dönük düzenlemeler ve kontroller ağının nesnelereinden biri yaşlı nüfustur. Modern yaşam koşulları içinde beden, sağlıklı ve hastalıktan uzak bir şekilde olmasına özen gösterilmektedir. Fakat yaşlı bedeni, bu durumu sarsan ve bozan beden olarak belirlemektedir. Modern dönemin bedene olan bakışı, yaşlı bedenine yönelik düzenlemeleri etkilemektedir. Bu durum yaşlı nüfusunu, modern beden algısı çerçevesinde düzenlenmesine yol açmaktadır. Ayrıca yaşlanan beden, ekonomik ve sosyal değişkenlere göre disipline edilmekte ve düzenlenmektedir.

Foucault'nun (2013) söyleminden hareketle kısaca biyopolitika kavramını toparlamak gerekirse bütün insanların sahip olduğu biyolojik niteliklerin, bir politikanın ya da iktidarın unsurlarının arasında yer almasıdır (s.3). Biyopolitika, bedenin yönetimselliğini esas alan bir yönetim biçimi olarak anlaşılabilir. Ancak anlaşılması gereken bir diğer husus ise tekil olan bedenler değil, özellikle bedenlerin bir araya gelmesiyle oluşan nüfusla ilgilenmektedir.

Biyopolitik olan belirli bir zaman diliminde ele alınan nüfusta “belirtisi olmayan ve gelişigüzel olaylara yönelmektedir” (Foucault, 2018, s.251). Foucault, burada belirtisi olmayan ve gelişigüzel olaylar derken, nüfusun içinde olan doğum ve ölüm oranlarını, hastalık oranlarını yani nüfusta bir anda açığa çıkan ve gelişen olayları kastetmektedir. Nüfusta gelişen olayların, denetlenmesi ve kaydının tutulması biyopolitikanın meselesidir. Bu nedenle denilebilir ki biyopolitikanın, temelde eğildiği alan nüfustur.

2.1.3. Nüfus

Biyopolitika kavramını, iktidar ve öznenin kesişimi kabul edersek nüfus biyopolitikanın çekirdeğini oluşturmaktadır. Çünkü biyopolitika kavramının bilgisine ancak nüfusun bilgisine erişmekle mümkün olacaktır.

“Nüfusu hedef alan ve genel denge yoluyla bir tür homeostaz oluşturan yani bütünü güvenliğini iç tehlikelerden koruyan,” (Foucault, 2013, s.334) iktidar, yaşam üzerinde kurmuş olduğu düzenleyici tedbirlerle nüfusun biyopolitikasını oluşturmaktadır. Foucault’ya (2015) göre biyopolitika kavramı, nüfusla ortaya çıkacaktır (s.22-23). On sekizinci yüzyılda daha önce bilinmemiş, tanınmamış, bu döneme kadar olmamış, yeni bir karakter görünmüştür; nüfus. Fakat yönetim ilkeleri dâhilinde ortaya çıkışı ilk değildir (Foucault, 2013, s. 61). Nüfus, toprakların kullanımını, hava olayları, eğitim gibi birçok durumu ilgilendiren ekonomik bir unsurdur (Foucault, 2015, s.122). Foucault’ya (2013) göre toplumda olan birçok değişimin anahtarı olarak nüfus görülebilir. Şöyle ki; dilbilimcilerin filolog olması, doğa biliminden biyolojiye geçiş, maliyecilerin ekonomist olması gibi değişimler yaşanmıştır (s.75). “Yeni bir kolektif özne olarak nüfus,” un (Foucault, 2013, s.41) içinde akılcı süreçler işlerlik kazanmıştır.

Bireylerin bedenlerini ve davranışlarını hedef alan anatomi politikten, on sekizinci yüzyılda nüfusa dair teknolojilerle ilgilenen iktidar anlayışına geçilmesiyle yaşam bir iktidar nesnesi hâline gelmiştir. Önceden tebaa ve ellerinden alınacak malları varken, artık söz konusu olan bedenler ve nüfustur (Foucault, 2016, s.151-152). Disiplinci iktidar anlayışında, birey ve bedeni ön plandayken, yeni iktidar anlayışında konu olan toplum değilse de “beden-birey de değildir.” Söz konusu olan beden, çok sayıda olan beden ancak sayımı mecburi olmayan, sayısız başı olan bedendir. Bahsi geçen sayısız beden, nüfustur. Nüfus tam da bu noktada biyopolitik olanın temel meselesi olmasının yanı sıra gerek biyolojik olanın gerek de iktidar alanının sorunu olarak açığa çıkmıştır (Foucault, 2018, s.251). Foucault (2013) nüfus derken, içinde bulunulan yerdeki maddiyata, temelde biyolojik olarak bağlı olan bireylerin çokluğunu kastetmektedir (s.23). Burada Foucault’nun (2013) nüfus hakkında belirtmek istediğini açmak gerekirse; bir birey değil, bir dizi bireylerden oluşan bireylerin çokluğu da değildir. Ekonomi-politik alanda, faydalı olarak değerlendirilen nüfus, esas olandır. Nüfusun aksine birey, birey grupları, bireylerin çokluğu kullanışlı olmayacaktır (s.41).

Bu sadece kalabalık bir grup insan demek değil; biyolojik süreçlerin ve yasaların nüfus ettiği, emrettiği, yönettiği canlı varlıklar demektir. Bir nüfusun doğum oranı, ölüm oranı vardır, bir nüfusun yaş eğrisi, yaş piramidi, hastalanma hali, sağlık durumu vardır, bir nüfus yok olabilir veya tersine gelişebilir. (Foucault, 2016, s.152)

Nüfus denilince, anlaşılması gereken biyolojik niteliklere sahip olan insan toplumunun ekonomik bir kaynak teşkil etmesidir. Nüfusun biyolojik niteliklerinin, politik alanda hem kullanılması hem de üretilmesi ile nüfus aktif bir bileşen olarak değerlendirilebilir. Foucault'nun (2013) bir diğer "nüfus" tanımına göre "içlerinde var oldukları maddiyata ancak özsel olarak, temel olarak, biyolojik olarak bağlı oldukları ölçüde var olabilen bireyler çokluğudur"(s.23). Foucault'nun nüfus tanımlarının özünde yer alan biyolojik olan insan çokluğudur. Elbette insan topluluğunun bulunduğu yerde insanın idaresi ön plana çıkacaktır.

Foucault'ya (2018) göre bir tarafta disiplinci teknik vardır. Bu teknik bedeni ön plana almakta ve beden üzerinde uysal ve faydalı etkiler yaratmayı amaçlamaktadır. Diğer yandan ise tekil bedene değil, bedenlerin toplamı olan yaşamlara odaklanan düzenleyici teknoloji vardır. Bu düzenleyici teknolojide, nüfusa ait olan tehlikeli durumlarda gerçekleşme ihtimali olan olayları denetlemeyi hedeflemektedir (s.254-255). Ne disiplinci iktidar ne de düzenleyici iktidar, bir diğerini dışlamamaktadır aksine birbirine eklenlidir (Foucault, 2018, s.256). Buna göre denilebilir ki, yeni iktidar teknolojisi bedeni ve nüfusu merkeze alarak, hayatın sorumluluğunu üstlenmektedir (Foucault, 2018, s.259).

Yönetimin amaçları arasında zenginliğin ve geçim kaynağının sağlanması yani nüfusun çoğalmasını sağlama yer alır. Bu amacı yerine getirmek için düzenlemelere ihtiyaç vardır. Foucault'ya (2013) göre bu nokta "düzenleme" (dispose) kelimesi önemlidir. Zira hükümlanlıkta olan yasaya tabi olma, yerini düzenlemeye bırakmıştır (s.89). Bu şekilde yeni iktidar tekniği, nüfusun sorunlarıyla ilgilenmeyi, insana dair olan birikimini yönetmeyi yani denetlemeyi ve yön vermeyi içerir (Foucault, 2011, s.76). Böylece nüfusa dair olan sorunlar, yeni iktidar teknolojisi tarafından (sağlık, yaşam süresi, salgınlar gibi) iyileştirilmeye ve zenginleştirilmeye çalışılacaktır. Fakat Foucault (2011) için nüfusun yönetilmesi, yalnızca kolektif durumlar için geçerli

değildir; nüfusun yönetilmesi diğer açıdan en sık ve detaylı yönleriyle yönetilmeyi kapsamaktadır (s.284).

Nüfus beraberinde yeni bilme tekniklerini meydana getirmiştir; istatistik bu bilme biçimlerinden biridir. Foucault için istatistik, bir devletin bir başka devleti bilme (savoir) şeklindedir (Foucault, 2013, s.274). Bu doğrultuda nüfusa dair olan özelliklerin istatistik ile dökümünün yapılması toplumdaki bilme biçimlerine yardımcı olacaktır. Nüfusta, doğum ve ölüm oranları, sağlık ve hastalık durumu, salgın hastalıklarda olan ölüm oranı gibi durumların istatistikle ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak, “nüfusu ele almak, bu nüfusun içinde de olası hastalık ve ölüm katsayılarının ne olduğunu yani nüfustaki hastalık ve hastalığa bağlı ölüm olgularından normal olarak ne beklendiğini saptamaktır” (Foucault, 2013, s.56).

Foucault’ya (2013) göre, nüfusta normal adı verilen hastalıkların ve ölümlerin verisine erişmek, diğer farklı normallerin verisine erişmeyi olanaklı kılacaktır. Örneğin; çiçek hastalığına yakalanan veya hastalanan, ölen kişilerin her bölgeden, şehirden, meslek grubundan normal dağılımı saptanacaktır. Buna göre mevcut bir normal eğrisi olacaktır. Buradan yola çıkarak da sapkın normallikler, normal eğriye indirgenmeye çalışılacaktır. On sekizinci yüzyılda çiçek hastalığına, üç yaş altı çocukların yakalanma olasılığı daha hızlı ve daha kolaydır. Bu noktada sorun olarak görülen, normal eğrisinin dışında çiçek hastalığına yakalanan ve ölen çocukların oranını, ortalamaya çekmek amaçlanmıştır (s. 56-57).

Nüfusun içinde, doğum oranı, salgınlar ve hijyen gibi sorun olarak görülen durumlar bir yönetim sorunu haline gelmektedir. Bu amaçla nüfusun içinde birtakım düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Foucault’ya (2013) göre disiplinlerde öncelikle norm olan belirlenir ve buradan yola çıkarak normal ve anormal ayrımı yapılır (s. 57). Disiplinci iktidar temelde merkezidir (centripète) ve içinde bulunduğu mekânı yalıtılabildiği ölçüde işler olacaktır. Yani sıkıştırıcı (concentre) ve merkezleştiren (centre) disiplin için gücünü uygulayabildiği alanın sınırlarını çizmek önemlidir (s. 43-44). Böylece disiplin, kişiyi, zamanı, mekanı ve daha birçok öğeyi bölümlerine ayırır ve çözümler. Bu şekilde belirlenmiş öğeler amaçlarına uygun olarak sınıflandırılır. Ardından disiplin, sınıflandırmaların kendi içindeki etkili koordinasyonunu sağlar. Son olarak ise disiplin, terbiye etme ve kontrol etme yöntemleriyle normal olan ile anormal olan arasındaki ayrımı oluşturur. Diğer bir ifadeyle disiplinli teknolojiye başlıca ve birinci sırada yer alan normal ve anormal

ayrımı değil, asıl olan normdur (Foucault, 2013, s.50-51). Tam tersine söz konusu örnekte de olduğu haliyle düzenleyici teknolojide, normal olanın bilgisine erişilerek, anormal olan saptanır. Böylece artık norm değil, normalleştirme ön planda olmaktadır (Foucault , 2013, s. 57). Kısaca normalleştirme, şiddeti kullanan disiplinci iktidardan farklı olan bir iktidara denk düşmektedir (Foucault, 2013, s.25). Yani asıl amacı nüfus olan ve temel mekanizması güvenlik düzeneği olan bir yönetime işaret etmektedir (Foucault, 2013, s.97). Çiçek salgınının meydana geldiği dönemde istatistikler aracılığıyla elde edilen bilgilerden hareketle nüfusa biyopolitik eylemlerle müdahale edilmiştir. Görülmektedir ki biyoiktidarda dışlama ve kapatma yöntemleri kullanılmamıştır. Foucault'ya (2013) göre yasa yasaklamayı, disiplin buyruğu araç olarak kullanırken güvenlik, ne yasaklama ne de buyrukla hareket eder. Ancak güvenlik düzeneği, yasa ve buyrukların kimi aracını ele alarak, gerçekliklere cevap verebilmektedir (s.46). Gerek düzenleyici iktidar gerek de disiplinci iktidar biçiminin, odağını “çokluklarla” (Foucault, 2013, s.13) olan ilişki oluşturmaktadır. Toplumun içinde okul, akıl hastanesi, cezaevi, aile, sağlık gibi alanlarda koşullara uygun yönetim biçimleri uygulanır. Ayrıca belirtmekte fayda vardır ki, Foucault'ya (2013) göre güvenlik mekanizmaları, nüfusun yönetimi ve siyaset alanına açılan ve burada çözümlenen bir yapıdır (s.71-72).

Foucault'ya (2018) göre üreme, nüfusun doğurganlığı ve hastalık gibi süreçlerin varlığı “nüfusun tıbbileştirme”sine zemin hazırlayan görüngüler olmuştur. Öte yandan biyopolitik sürecin öteki ilgili alanı ise “yetersizlik, bireylerin devredışı bırakılması, etkisizleştirme” gibi nitelikleri barındırmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın başı yani sanayi döneminde pasif olan, çalışacak durumda olamayan insanlar, yaşlı bireyler sorun olarak görülmeye başlamıştır. Kısaca Foucault için tüm bunlar, biyopolitiğin başlangıç noktaları olurken, Foucault, biyopolitiğin bilme, uygulama ve müdahale mekanizmalarını göstermeyi amaçlamıştır (s.250-251).

Bioiktidar ile nüfusun bir yandan yaşatılması hedeflenirken diğer yandan güvenlik mekanizmalarıyla korunaklı hale getirilmesi amaçlanmıştır. Biyopolitik olanın meselesi, nüfusla olduğu için kurumların veya devletin uygulamış olduğu güvenlik teknolojileri de nüfusu ilgilendiren problemlere dönük olacaktır. Nüfusa dönük olan, düzenlemeler ya da hesaplamalarla amaçlanan, aynı zamanda nüfusun içinde birtakım insanların yok sayılmasına göz yummaktadır. Böylece düzenleyici iktidarda mücadele haline gelen, nüfusun, tehlikelere karşı güvenli hale getirilmesidir. Bu

noktada güvenlik devreye girecektir. Foucault'ya (2013) göre güvenlik üç şekilde değerlendirilebilir; ilki, yasa koyan ve yasaya uymayanları cezalandıran sistemdir. İkincisi, “disiplinci mekanizma”dır. Üçüncü biçim ise ne yasalıcı sistem ne de disiplinci mekanizmadır, güvenlik düzeneğine denk gelmektedir (s.7). Foucault'ya (2013) göre bu üç biçimde olan nitelikler, hastalıklar söz konusu olunca benzer bir durumda gerçekleşir. Şöyle ki; Ortaçağ'ın sonlarına kadar yaşanan cüzam hastalığında, sağlıklı olanlarla hasta olanları ayırmak adına, yasalara dayanan dışlama (exclusion) edimi gerçekleşmiştir. Yine Ortaçağ'ın sonuna doğru veba salgınında, vebanın olduğu şehir ya da bölge belirli sınıra hapsedilmiştir. Bu dönemde belirli kurallar çerçevesinde, insanların hangi saatte dışarı çıkacağı, nasıl beslenmeleri ve bazı görüşmeleri yasaklayan yasalar gündemdedir. Burada disiplinci iktidarın yasakları hâkimdir. On sekizinci yüzyılda çiçek hastalığıyla beraber ortaya çıkan aşılama ile nüfusun bütününde olan bir tıbbi mekanizma devreye girmiştir. Bireyin kaç yaşında olduğu, kaç kişinin hastalığa yakalandığı ve bireyin aşı yapsa dahi hastalanma ve ölme durumu yani nüfusa olan etkilerini bilmeyi amaçlayan güvenlik düzeneğine karşılık gelmektedir (s.10-11). Nüfusun üzerinde olan olumsuz durumları gidermeye dönük, güvenlik sistemi devreye girmiştir. Foucault (2018), biyopolitik iktidar mekanizması sonucu açığa çıkan güvenlik kavramını şu şekilde ele almıştır:

Öngörüler, istatistik tahminler, global önlemler söz konusu olacaktır; bununla birlikte özellikle kimi görüngüyü, bir birey olmaklığıyla kimi bireyi değiştirmek değil de, esas olarak, bu genel görüngülerin, global olarak içerdikleriyle bu görüngülerin saptanmasının ne olduğu bağlamında müdahale etmek de söz konusu olacaktır. Hastalanma oranını değiştirmek, düşürmek gerekecektir; yaşamı uzatmak gerekecektir; doğum oranını artırmak gerekecektir. Ve özellikle de, rastlantısal alanıyla bu global nüfusu içerisinde, bir denge kuracak, bir ortalama tutturacak, bir homeostazi kuracak, denklikler sağlayacak dengeleyici mekanizmalar kurmak söz konusudur; kısacası, bir canlı varlık nüfusunun özünde olan bu rastlantının çevresinde güvenlik mekanizmaları yerleştirmek, bir anlamda, bir yaşayış biçimini en iyi durumuna getirebilmek söz konusu olacaktır (s.252).

Bu bağlamda nüfusun yaşamını, o anki güncel koşullara bağlı olarak geliştirmek ve bir dengede tutturmak güvenlik mekanizmasının öncelikli amacıdır. Foucault'ya

(2013) göre, güvenlik mekanizmalarındaki esas işlev, nüfusa ait olan süreçlerin ya da ekonomik süreçlerin güvenliğini sağlamaktır (s.308). Güvenlik sorununun ne olduğu içinde bulunulan döneme ve şartlara göre değişkenlik göstermektedir. Foucault'ya (2011) göre sınır sorunu artık gündeme gelmiyor. Bunun yerine devletin, halka yapmış olduğu anlaşma önerisi gereği, halkı güvence altına alma sözü gündemdedir. Kaza, tehlike, hastalık, işsizlik ve suç gibi risklere karşı güvence sözü verilir (s.167). Modern düzenle birlikte yaşam, tehlikenin nesnesi haline gelmiştir. Tehlike arz edecek durumlar her yönden ve her durumda gelebildiği için yaşam artık tehlikeli bir hal almıştır. Foucault'ya (2015) göre tehlikeli hayat, bireylerin devamlı tehlikeli durumlara atıldığı, şimdiki zamanda ve gelecek zamanda yaşamlarını tehlikeli görmeye alıştıkları bir yaşamdır (s.56-57). Böylece nüfus, bir güvenlik tekniği sorunu haline gelmektedir. Foucault'nun (2015) aktarımına göre güvenlik sorunu:

Kolektif çıkarları bireysel çıkarlara karşı savunmak. Aynı şekilde tam tersine, bireysel çıkarları da kolektif çıkarların tacizinden korumak gerekecek. Bunun için öncelikle ekonomik işleyişin şirketler ve işçiler için bir tehlike oluşturmaması lazım. İşçilerin özgürlükleri şirket veya üretim için bir tehlike olmamalı. Bireysel kazaların, gerek hastalıklar, gerekse nasılsa bir gün gelecek olan yaşlılık gibi hayatta herkesin başına gelen sorunların hem bireyler, hem de toplum için bir tehlike oluşturmaması gerekli (s.56).

Güvenlik sorunun bu çok geniş tanımı, tehlikeli olanın ne olduğunun kapsamını genişletmektedir. On dokuzuncu yüzyılda Foucault'ya (2015) göre tehlike, hastalık ve temizlikle alakalı kampanyalar, cinsellik korkusu, bireyin ve ailenin yozlaşma korkusu gibi durumlarla her yerden gelmektedir. Artık tehlike, günlük yaşamda devamlı olarak kendini yenileyerek var olmaktadır (s.57). Yaşamda tehlike arz eden durumlar, güvenlik teknolojileri ve tehlike kültürüne bağlı olarak riskli olacaktır. Aynı zamanda biyopolitik olanın sınırlarına zarar verecek olan ya da biyopolitikaya uygun edimlerden bulunmayan yaşamlar, tehlikeli sınıfına dâhil edilecektir. Bu sebeple güvenlik düzenekleri, toplumda olan ya da olabilecek tehlikelere karşı nüfusu olabildiğince korumaya odaklıdır. Normalleştirme toplumunda, güvenliğin tesisini sağlamak için öncelikle riskli olanın ne olduğu açığa çıkarılmalıdır. Salgın hastalıklar örneğinde hatırlanacağı gibi istatistikle normal olanın dışında olan tespit edilir. Bunun yapılmasının amacı, nüfusun içinde olan riski öğrenerek, güvenlik

düzenegi ile normalleştirmektedir. Artık söz konusu olan belirli bir tehlike olmaktan çok, ne olduğu bilmeyen tehlikeleri öngörüp, nüfusun güvenliğini sağlamaktır.

Güvenlik teknolojisinin, toplumda işlerlik kazanabilmesi için nüfusta anormal olabilecek durumların yaşanması gerekmektedir. Bu nedenle nüfusun bir bölümü kaybedilebilir olmalıdır (Gambetti, 2012, s.30). Bilindiği üzere Foucault'nun yorumuna göre biyoiktidar ile beraber, nüfusun ya da canlı varlık olarak insan üzerinde “yaşatma”ya dayalı bir iktidar meydana gelmiştir. Önceki hükümdarlık iktidarı, ya öldürüyordu ya da yaşamaya bırakıyordu. Şu anda üzerinde konuşulan iktidar ise “yaşatma ve ölüme bırakmaktan” oluşan, “ayarlama iktidar”ıdır (Foucault, 2018, s. 252). Burada iktidarın, karar mekanizmasının ne yönde hareket ettiği önem kazanmaktadır. “Karar” kelimesi, Latince “kesme (cesura)” kökünden gelmektedir. Böylece hakimiyet, “kesen, bölen ve sınır belirleyen bir irade” (Gambetti, 2012, s.24) olarak karşımıza çıkacaktır. Biyoiktidarın karar mekanizması, yaşam ve ölüm arasında olan durumlarda gerçekleşmektedir. Fakat yaşatmaya odaklı olan pozitif iktidarda, ölüme dair olan “kesme” edimi nasıl gerçekleşmektedir?

2.2. Biyopolitika ve Ölüm Kavramı

*Asıl rolü yaşamı sağlama, destekleme, güçlendirme, çoğaltma ve düzenleme olan bir iktidar, en büyük üstünlüğünü nasıl öldürme alanında kullanabilir?
(Foucault, 2007, s.101-102)*

Yaşamı koruyan ve iyi hale getirmeyi amaçlayan biyosiyasetin, ölümlerle nasıl bir ilişki içinde olduğunu sorgulamak, Foucault'nun işaret ettiği bağlamda modern iktidarın işleyişine dair sorgulamaları derinleştirir.

Ölüm, canlılar dünyasının kaçınılmaz mutlak sonudur. Ölümün, neliğine dair kesin cevaplar vermek, olanaklı olmamasına rağmen ölüme dair birtakım gerçeklikler açıkça ortadadır. Zeynep Sayın'ın (2018) ifadesine göre ölüm, herkesin ortaklaştığı ve herkesin sınırı olan gerçektir (s.58). Emmanuel Levinas (2014) için ölüm, insanın eylemlerinin, hareketlerinin ya da fiziksel edimlerinin durmasıdır (s.15). Zygmunt Bauman'a (2012) göre ölümün, varlıkların tümünde olan sonsuz boşluğu ve varlığın yok oluşunu hatırlattığı için tanımı mümkün değildir (s.11). Canlı varlıklar

dünyasında insan sadece bilmez; hayvanların aksine “bildiğini bilir” (Bauman, 2012, s.23). İnsan yaşamında, bilmenin ve bilginin belirli bir sınırı yoktur. Fakat bilgi evreni içinde ölümün bilgisi, ilk insandan bu zamana herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir konudur. Bilen ya da bilinçli olan özne, kendi ölümünün de bilincinde olmandır. Sayın’ın (1992) ifadesiyle ölüm “bilinmeyen bir bilinendi”(s.85).

Batı toplumlarında, Ortaçağ’dan günümüze ölüm anlayışında birtakım değişiklikler olmuştur. Bu değişiklik ise “ehlileştirilmiş ölüm” anlayışından, “vahşi ölüm” anlayışına geçilmesidir. “Ehlileştirilmiş ölüm (la mort apprivoisee)” insanın, ölümü kendine olumlu anlamları barındıracak şekilde yakın görmesidir. “Vahşi ölüm (la mort sauvage)” ise “ehlileştirilmiş ölümün” tersine, ölümü korkulan ve düşman olarak görmektedir. Bir diğer ölüm anlayışı “yasak ölümden (la mort interdite)” ise ölüm yalnızca korkulan değil, utanç duyulan ve dışlanılan, bir yönden de uzak durulması gereken yasak nesnesi haline gelmiştir (Aries, 2020, s.12). Ölüm, tam olarak on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başında korkulacak bir hâl almıştır (Aries, 2020, s.138). Görülmektedir ki ölüm anlayışında Ortaçağ’dan günümüze doğru, bir değişim olmuştur. Bu değişimin şüphesiz en belirgin etkeni, modern yaşam biçimine geçilmesi ile beraberinde gelen yeniliklerdir.

Yirminci yüzyılda sağlık teknolojilerinin iyileştirilmesiyle yaşam süresi uzamıştır. Uzayan yaşam süresi içinde yaşamı genç, dinamik ve sürekli kılabacak başka unsurlara da ihtiyaç vardır. Teknolojik gelişmeler odağında insanın ölüme olan tavrı büyük ölçüde değişime uğramıştır. Bu nedenle yaşamın enerjisini sürekli kılabacak, ölümü unutturacak gelişmelere ihtiyaç vardır. Aries’e (2020) göre asıl kırılma 1930 ve 1950 yılları arasında olmuştur. Ölüm anının, yaşandığı mekanın değişmesiyle artık evde tanıdıklarının yanında ölmemekte, hastane ortamında yalnız vefat edilmektedir. Önceki dönemlerde hastane, yoksulların, gezginlerin konakladığı yerken şimdi hastane evde yapılamayan tedavilerin uygulandığı ve ölümle mücadele edilen bir yer olmuştur. Hastaneler, bir yandan iyileştirme işlevini diğer yandan ölümün yaşandığı bir alan haline gelmiştir. Böylece hastaneler, artık iyileşmek yerine ölmek için gelinen yere dönüşmüştür. Ölüme dair olan büyük anlatılar ve anlar, ölümün hastanede yaşanmasıyla silikleşmeye başlamıştır (s.80-81). Ölüm anının yaşandığı sosyal çevrenin değişime uğramasıyla çok bilindik ölüm sahneleri, zamanla hafızalardan silinmiştir. Bütün bu gelişmelerle ölümün, hem anlamı hem de etkisi hafiflemeye ya da azalmaya doğru yol almıştır. Ölüme yüklenen anlam ve tavır

değişikliği neticesinde ölümü hak eden ve bir nevi ölmesi gereken insan biçimi de değişim göstermiştir. Şöyle ki Ivan Illich'e (2004) göre ölüm, “artık yalnızca, hem sağlıksız hem de yaşlı olan kişide doğal görülecek; bunun dışında her ölüm, ‘zamansız’ olacaktır” (s.114). Aslında basit bir değişim olarak görülebilecek ölüm algısı, yaşamı kayda değer ölçüde etkilemiştir.

Sayın'ın (1992) ifadesine göre yeniçağda olan gelişmeler ve aydınlanma ile birlikte toplumun yaşamı, akla dayalı eylemlerle (doğa bilimi ve pozitivism gibi) düzenlenirken ölüm, bu ilerleme fikri içinde yer almamıştır. Modern toplumların, daha iyi ve daha güçlü bir yere doğru yönelmesiyle ölüm düşüncesi, kendine yer bulmakta güçlük çekmiştir. Böylece ölüm, yaşamın içinde dışlanan, “yanlış”, “bozukluk” olarak görülmüştür (s.86). Yeni bir topluma dönük eylemi ön plana alan, “evrimci ve ilerlemeci bir sosyalist tarih” anlayışında ölüme ayrılan yer oldukça azdır (Çabuklu, 1987, s.72). Sayın'a (1992) göre gençliğe ve ilerlemeye olanak tanıyan ilerleme fikri için söz konusu olan ölüm ve yaşlılık olduğunda toplumdan uzaklaştırılması amaçlanmıştır (s.86). Bu şekilde ölüm, şüphesiz korkulan ve gündelik yaşamda üzerinde konuşulacak bir olgu olmaktan uzaklaşmıştır (Aries, 2020, s.133). Modern yaşamda, yaşamın dışına itilen ölüm, görünmez kılınmasının yanı sıra ölüm hakkında söz edilmemeye başlanmıştır. Buradan hareketle ölüm ve ölümü hatırlatan unsurlar (yaşlılık gibi) yaşamın iyi olması adına yaşamın ötesine itilmektedir. Gorer'e göre yirminci yüzyılda toplumda cinsellik baskısı azaldıkça, ölümle alakalı konuşmalar inkâr edilmektedir (Aktaran Aries, 2020, s.84). Cinselliğe dayalı olan baskı ve tabulaştırma yerini ölüme bırakmıştır. Ölümün, yaşam içinde dışarıya bırakılmasının sebeplerinden biri de insanın ölümü düşünmek istememesidir. Simmel için yaşamda insanın yapmış olduğu eylemler, ölüme doğru yol almak için değildir. Kabul edilmesi gereken nokta şudur ki; her adımla insan, ölüm ile biçimlenmektedir. Bu biçimlenmenin merkezinde ise “ölümden yüz çevirme” bulunmaktadır. Ölüme yaklaşmakta olan yaşam, özünde ölümden kaçış üzerine yapılan eylemlerle olan yaşamdır (Aktaran Ökten, 2010, s.221). Foucault'ya (2018) göre on sekizinci yüzyıldan 1976'ya değin, ölüme dönük olan tavırda değişiklik olduğu herkesçe bilinmektedir. Bunlardan biri de topluluğa açık yapılan ayinlerdir; artık bu törenlerde ölüm gizlenilip, saklanan ve söylenilmekten çekinilen bir hal almıştır. Utanç duyulan ölüm, cinsellikten daha çok tabu nesnesi haline gelmiştir;

“ölüm tabusu”(s.253). Utanç nesnesi haline gelen ölüm, inkar edilerek ve üzerine konuşmaktan kaçınılarak, tabu haline gelmiştir.

Bir diğer ölüm anlayışındaki değişiklik ise on sekizinci yüzyıla kadar insanın kendisine dönük olan ölüm bakışını, modern dönemde ötekine ve ötekinin ölümüne yöneltmesidir (Aries, 2020, s.12). Bakışın ötekinin ölümüne kaydırılması ile amaçlanan, “kendimin ölümünü” ve “benim olarak kabul ettiklerimin ölümünü” yaşamı iyi kılmak adına düşünmemektir. Çünkü kötü olan, utanç veren, değersiz hissettiren yabancıya, ötekiye aittir. Kendinin ölümü düşünülmedikçe, ölümün yaşamda yok oluşu tesis edilecektir. Böylece yaşam, canlılığını ve devamlılığını hem teoride hem de pratikte sağlayacaktır. Foucault (2018) bu durumu en iyi şöyle özetler;

ötekinin ölümü benim kişisel güvenliğim olması ölçüsünde, yalnızca benim yaşamım değildir; ötekinin ölümü, kötü ırkın, aşağı ırkın (ya da soysuzlaşmış olanın ya da anormal olanın) ölümü, yaşamı genel olarak daha sağlıklı kılacak olan budur; daha sağlıklı ve daha arı. (s.261)

Ötekinin yaşamı ve ölümü, “benim” yaşamımı var kıldıkça ve ölümümü yok ettikçe değer kazanmaktadır. Ötekinin varlığının esas işlevi yaşamının, ölümle sonuçlanmasıdır. Bununla bağlantılı olarak öteki “ben”in yaşamının güvencesidir. Foucault’nun (2018) ifadesiyle “yaşamak istiyorsan, ötekinin ölmesi gerekir” (s.261). Yaşam ve ölüm arasında kalan daha çok yaşama dair anlarda ötekinin varlığı, eylemlere yön vermektedir. Bu durumu açmak gerekirse öteki öldükçe, “ben” var kalırım ve “benim” yaşamıma dair olan durumlar çoğalır. Yani öteki öldüğü oranda “ben” çoğalırım ve yaşarım. Bu nedenle toplumun bütünü düşünüldüğünde nüfusun içinde ötekinin olması, hem nüfusun devamı adına hem de nüfusun öznesinin yaşamı ve sağlığı adına gereklidir. Bu nokta, biyopolitika ve ölüm ilişkisi düşünüldüğünde kimin yaşaması gerekir ve kimin ölmesi gerekir sorusunun cevabı olabilecek niteliktedir. Yaşamın bu denli kıymetli oluşu, onu kolaylıkla gözden çıkarılabilir hale getirememektedir. Fakat yaşamlar, söz konusu olduğunda eşit bir tavır gözlemlenmemektedir; yüzyıllardır var olmuş ve olan toplumsal sistemin sürdürülmesinde çoğu kez kimi yaşamların ölmesine göz yumulması etkili olmuştur. Pekâlâ günümüz toplumsal sistemine geldiğimizde kimin bedeni kolaylıkla ölüme bırakılmaktadır?

Foucault (2018), merkezde biyopolitika kavramının olduğu soruları çoğaltır; yaşam süresini uzatan, yaşam ihtimalini artıran bir iktidar, “öldürtmek”, ölüm kararını vermek, sadece düşmanını değil, aynı zamanda yurttaşlarını ölüme göndermeyi ne şekilde mümkün kılmaktadır? “Asal olarak hedefi yaşatmak olan bu iktidar nasıl ölüme bırakabilir? Biyoiktidar üzerine odaklı bir siyasal sistemde, öldürme gücü nasıl kullanılır, öldürme işlevi nasıl kullanılır?” Bu soruların cevabı olarak Foucault, ırkçılık yanıtını vermiştir. Uzun zamandan beri olan ırkçılık, modern devletlerin mekanizmalarında muhakak yer etmiştir. Irkçılık, nüfusun bütününde iktidarın uygulamış olduğu aşağı ya da yukarı ayrımı, “yaşaması gereken ile ölmesi gerekenin” belirlenimidir (s.260). Biyoiktidarın ve normlaştırma toplumunun olduğu yerde, birini ölüme göndermenin kaçınılmaz yolu ırkçılıktır (Foucault, 2018, s.262). Foucault’nun ölüm hakkında söylemiş olduklarını günümüz siyasal sistemlerine uyarladığımızda doğrudan ırkçı durumlarla yüzleşildiği gibi dolaylı olan olaylarla karşılaşmak mümkündür. Bir ülkenin sınırları düşünöldüğünde, bu sınırlar dışında kalan ve sınırlara zarar verecek olan birey ya da gruplar düşman olarak görölmektedir. Artık yalnızca “ırkçı” ve düşmanlaştırıcı eylemlerle “ölüme bırakma” yaşanmamaktadır. Nüfusun içinde olan fakat nüfusun bütünlüğüne zarar verecek olan bedenler, “yaşaması gereken ile ölmesi gereken” arasında ölmesi gerekene yakın duracaktır. İşte bu ayrımında net görölmeleri gereken biyolojik bir beden olan nüfusun, herhangi bir parçasında ya da uzvunda yaşanacak kangrenin kesilip atılması gerektiğidir.

Foucault (2018) için yaşatmaya dayalı yeni iktidar teknolojisi, yaşamın nasıl olduğuyla daha çok ilgilenirken öldürme hakkı üzerine daha az söz söylemektedir. Bu iktidar biçimi, yaşamın olumsuzluklarını düzenlemeyle yaşamı yükseltmeyi amaçlamıştır; burada ölüm ise yaşamın sonu olurken iktidarın da sonudur. İktidar için dışsal olan ölümden sayısal veriler önem kazanmaktadır. Yaşam üzerinde düzenlemeler yapan iktidar, aksine ölüm söz konusu olduğunda yalnızca ölüm oranları ile ilgilenmektedir. Hükümdar iktidar teknolojisinde ölüm, hükümdarın gücüyle açığa çıktığı yerdeyken yeni iktidar teknolojisinde ölüm özel alana bırakılmıştır. Bu yeni olan iktidar, ölümü bilmez ve “ölüme boş verir” (s.253-254). Düzenleyici iktidar için yaşam ya da nüfus önemli olduğu için canlı olan bedenlerle ilgilenmektedir. Bu sebeple düzenleyici iktidar bakışına göre bedenin ölmüş hali veya ölüm üzerine konuşmak, konuşulması gereken en son sahadır.

Foucault'nun yukarıda değindiği gibi (2018, s.245-270) yaşamı kuşatan iktidar, öldürme özelliğini eski hükümler iktidar gibi kullanmamaktadır. Çünkü biyopolitik iktidar için esas olan yaşamdır ve bu biyoiktidar “ölüme boş verir.” Fakat bunun anlamı ölümü tamamen yok saymak, demek değildir. Ötekinin ölümüne olan tavrı çoğu kez “ölüme bırakma” üzerinden işlese de nüfusun ölümü ya da nüfusu oluşturan bedenlerin ölümünde “öznelerin” ölümünden ziyade ölüm oranları önemlidir. Bu kapsamda yaşamı iyileştirici eylemlere odaklanan biyoiktidar, ölüm üzerinde de benzer bir yönetim biçimini kullanmaktadır. Yaşam üzerinde, kimi zaman denetleyici kimi zaman disiplinci iktidar yönetim biçimleri aktif olmaktadır. Biyoiktidarın, ölüm üzerinde daha az söz söylemesi, yaşam üzerinde ise daha çok söz söylüyor oluşu, yönetim ilişkilerinden bağımsız düşünülemez. Bu iktidar yapısı içinde ölüm düşünüldüğünde biyopolitik iktidar mekanizmasının aygıtları işler olacaktır. Foucault'ya (2018) göre öldürme hakkını kullanmak isteyen biyoiktidar, bunu ırkçılık aracılığıyla gerçekleştirir. Bunu yaparken sadece doğrudan öldürmeyle değil, dolaylı ölüme göndermeyle; ölüme terk etme, politik ölüm, yurt dışına sürme ve “dışlama” gibi durumlarla öldürme hakkını gerçekleştirmektedir (s.262). Her ne kadar ölüm, nüfusun dışında olan öteki üzerinden “ırkçılık” faaliyetiyle gerçekleşse de ölüme yönelik tavrın nasıl olduğu iktidarın yönetimselliğiyle yakından bağlantılıdır. Bu nedenle biyopolitik iktidar odağından hareketle ölüme bakılırsa yaşatılması gereken nüfus, eylemin belirleyicisi olmaktadır. Ölüm, istatistik oranları ya da sayısal veriler üzerinden hesabı önem kazanan bulgulara indirgenmiştir. Öldürme değil fakat ölüme bırakmanın kendisinde de söz konusu olan öznenin kim olduğu değildir. Gerekli hale gelen ölüm oranlarının, nüfusun içinde sayısal çokluk içermemesidir. Bu nedenle ölüm oranlarının, nüfusun bütününde belirli bir dengede tutulmasına çalışılır. Nüfustaki var olan dengenin korunması ise kimlerin yaşatılıp, kimlerin ölüme bırakılacağı gerçeğiyle yakından ilgilidir. Biyopolitik olan yaşam, düzenleme ve denetim aracılığıyla kontrol altına alınırken bir diğer ucu ölümlerle şekillenmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için nüfusun içinde keskin ayrımlara, zıtlıklara ve bölünmelere ihtiyaç vardır. Bu durumun oluşmasını sağlayacak olan yol, ırkçılıktan geçmektedir. Homojen bir nüfus oluşturmayı hedefleyen biyoiktidar, ırkçılık aracılığıyla toplumu heterojenlikten kurtarır. Ölümün tesisi için gerekli olan unsurların temelinde sağlıklı ve güvenli bir nüfus oluşturma amacı bulunmaktadır. Nüfusun biyolojik yapısını tehlikeye koyacak, her faktör için geçerli olan ölüm, anormal olanları, “en az uyum sağlayanları safdışı bırakma” (Foucault, 2018, s.262)

üzerinden devreye girecektir. Buna göre biyolojik olarak güçlü ya da iyi durumda olmayan bedenlerin, ölüme bırakılmasında bir sakınca görülmemektedir.

Foucault'ya (2007) göre geleneksel iktidar anlayışında hükümdar, yaşam üzerindeki hakkını, öldürme ya da öldürmeme hakkı üzerinden kullanmaktaydı. Hükümdarın, yaşam üzerindeki iktidarı, aslında yaşamasına veya ölmesine izin verme hakkından geçmekteydi. Yaşamı gasp etme hakkı sayesinde, yaşamı ortadan kaldırabilme imtiyazına erişen iktidar için bu durum en uç noktadır. Foucault, Batı toplumlarında geleneksel iktidar anlayışının yerini yeni bir iktidar anlayışına bıraktığını aktarmaktadır. Bu yeni iktidar anlayışı, kısıtlayan ve silen geleneksel iktidar anlayışının tersine, üreten, yaşamı onaran ve destekleyen pozitif bir iktidardır. Ölüm hakkı ise, yaşamı destekleyen iktidarın hedeflerine uyacak ya da yönelecektir. Hükümdarın kendini savunulmasında talep ettiği ölüm hakkı, yaşamın devamını sağlama ya da geliştirme hakkının diğer yüzü olarak meydana gelecektir (s.100-101). Biyopolitik iktidar anlayışında yaşam ve ölüm birbirinden bağımsız değildir. Ölüm olumlu anlamda yaşama eklenmiştir. Yani biyopolitik iktidar anlayışında ölüm ortadan kalkmamıştır ve iktidar stratejisine dönüşmektedir. Foucault'nun (2007) ifade ettiği gibi “eski öldürtme ya da yaşamasına izin verme hakkının yerini yaşatma ya da ölüme atma gücü almıştır”(s.102). Sonuç olarak denilebilir ki modern iktidarın bir diğer yüzü “nekropolitika”dır (Mbembe, 2014).

Foucault (2016) için on sekizinci yüzyılın sonunda devlet, canlı varlıklardan oluşan nüfusu korur. Nüfusa dair olan uygulamalardan ve düzenlemelerden oluşan siyaset, biyosiyasettir. Fakat biyosiyasetin temelinde her ne kadar korumak veya kollamak yer alsa da devlet, gerekli gördüğünde nüfusu öldürebilir. Bu durumda biyosiyasetin karşıtı olarak thanato-siyaset (ölüm siyaseti) ortaya çıkacaktır (s.120-121). Yeni olan iktidar, nasıl önceki iktidar biçimlerini yok etmemiş, eklenmişse ölüm üzerinde olan durumlar benzer şekilde gerçekleşmektedir. Önceki olan iktidarın ölüm anlayışını silmemiştir; biyoiktidarın amaçları doğrultusunda ölüme yönelik tavırda değişim olmuştur. Burada biyopolitikanın ölümle olan hattının kurulması adına Agamben'in düşüncelerini incelemek önem taşımaktadır.

Agamben, Foucault'nun “yaşam ve ölüm” arasında olan düşüncelerine belirli kavramsal açıklamalar getirmiştir. Bu kavramsal açıklamalardan hareketle Agamben, Foucault'nun biyopolitika kavramının ölümle olan ilişkisini kurmuştur. Foucault'nun (2018) biyopolitika anlayışında “yaşa't'ma ve ölüme bırakma” (s. 247) üzerine

kurulu olan biyopolitik edimleri, Agamben tarafından çıplak hayat kavramında karşılık bulmuştur. Agamben, çıplak hayatın kavramsal boyutunu oluştururken istisna hali ve hukuk ile ilişkilendirmiştir. Bu kavram Agamben'den önce Benjamin tarafından kullanılmıştır. Walter Benjamin'e (2014) göre kutsal olarak bilinen, suçun simgeleşmiş taşıyıcısı; "çıplak hayat"tır (s. 41).

Agamben'e (2013) göre Antik Yunan'da "hayat" kavramı için anlam ve biçim olarak aynı kökenden gelen iki ayrı terim kullanılmıştır. "Hayat" sözcüğü için geçerli olan kavramlar şunlardır; zoé ve bios'tur. Zoé, "bütün canlı varlıkların (hayvanların, insanların ya da tanrıların) ortak özelliği olan yalın yaşama / canlılık olgusunu ifade ederken, bios ise bir birey ya da grubun bir özelliği olan yaşam(a) biçimine (hayat tarzına) işaret ediyordu" (s.9). Bu iki sözcük arasındaki temel fark; zoé kavramının, basit anlamda canlı varlıkların salt biyolojik yönüne vurgu yapması ve bios kavramının ise toplumdaki insan yaşamını içermesidir. Agamben'e (2013) göre zoé'nin şehir hayatına ya da topluma dâhil oluşuyla çıplak hayat, siyasallaşmaktadır ve böylece modern yaşamın belirleyicisi olmaktadır (s.12-13). Bir başka yönden Agamben (2013) çıplak hayatın siyasallığının kurgusunu, "ölüme maruz bırakılması" vurgusuyla yapmıştır. Onun için ilk açığa çıkan siyasal etmen, doğal yaşam değil; "çıplak hayat ya da kutsal hayat"tır (s.109). Zoé ile bios arasında olan ayırmadan hareketle siyasallaşan çıplak hayat, sınırlar arasına hapsedilmiştir. Çıplak yaşam, ölümlü olan bağının ötesinde sınırlar arasında bir yerde konumlanamamaktadır; ne o bölgede ne de bu bölgede yer alamamaktadır.

Agamben (2013) için egemenliğin kontrol alanını ve gücünü tesis eden hayat, "çıplak hayattır; yani öldürülebilir fakat kurban edilemeyen bir insan olan homo sacer'in (kutsal insanın) hayatıdır"(17). Böylece denilebilir ki homo sacer, ne insan yaşamına ne de hayvan yaşamına dâhil olamaz. Bütün yaşam biçimleri dışında olan insan olmayandır. Bu nedenle kutsal insanın yaşamının kutsallığı, yaşam olarak görülüyor oluşunda yatmaktadır. Agamben'in (2013) ifade ettiği şekil ile kullanılırsa siyasal düzen içindeki çıplak hayatın üzerinde söz konusu olan "istisna durumudur (state of exception)" (s.18). İstisna hali, yasanın işlevsel olduğu fakat uygulanmadığı, yasa niteliği olmayan kararların, yasanın gücünü aldıkları "yasa hali"ne karşılık gelmektedir (Agamben, 2006, s.49). Kutsal insanın yaşamı merkezinde, eşzamanlı olan işleme ve dışlama pratikleriyle istisna durumu oluşturulmaktadır. Öte yandan bu durum homo sacerin, yaşamının kutsallığını

korumasını sağlayan ve siyasal dzenin belirleyici nedenidir. İleme ve dışlama pratikleri, biyosiyasal bedenin olduğu tmm alanların vazgeçilmez unsurudur. Çünkü istisnayı oluşturan bu ikili, aynı zamanda biyosiyasal sınırları kuran, bozan ve dağıttandır. Agamben'e (2013) göre "istisna (exception)" kuraldan bağımsız olmayan bir "dışlamadır (exclusion)." Kuralın veya dzenin askıya alınmasıyla istisna meydana gelmektedir. Bu nedenle istisna kavramsal anlamında olduğu haliyle tamamen dışta olan değil, kimi durumda dışarıda bırakılındır (ex-capere) (s.28). Bu ifadeden hareketle, kutsal hayatı keskin sınırlar içinde bir alana hapsetmek mümkün değildir. Kutsal yaşam, istisna durumuyla arafta kalan bedendir. Zira, toplumda kutsal bedenin dışında olan bedenlerin devamlılığı adına "kutsal yaşam"a ihtiyaç vardır.

"Homo sacer"ın yani kutsal insanın konumunu belirleyen, çift dışlama özelliğiyle oluşan şiddettir. Bu şiddeti, herkes tarafından öldürülmesinin sakıncasının olmaması, kurban edilmemesi ve bir cinayet bile olmaması oluşurmaktadır. Çift dışlamanın kapsamında olan ise "kurban edilme ile katledilme" arasında yatan belirsizliktir (Agamben, 2013, s.103-104). Kutsal insan, vurgusuyla anlaşılması gereken niteliklerden biri de vatandaşlık sıfatından yararlanamayandır. Sadece "bedeni (corpus)" (Agamben, 2013, s.148) ile var olan ve bütün işlevi bedeni olduğu sürece işler hale gelendir. Agamben'e (2013) göre siyasetin öznesi olan insan değil, corpus'tur. Bu nedenle siyasetin öznesi olmanın koşulu için "göstereceğiniz bir bedeninizin olması gerekecektir" (s.149). Kutsal insan, saf anlamıyla çıplak bedene tekabül etmektedir. Böylece saf bedenin önemli olduğu egemen iktidar için modern siyasi dzen, kutsal insan aracılığıyla tesis edilmektedir. Agamben'e (2013) göre egemenlik alanı:

Cinayet işlemeksizin ve kurban etmeksizin adam öldürmenin meşru olduğu alandır ve kutsal hayat -yani ldrlebilen ama kurban edilemeyen hayat -da bu alanda zapt edilen hayattır. (s.104)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Agamben'in üzerinde özellikle durduğu nokta egemenlik alanının ölümden bağımsız bir alan olmadığıdır. Aynı zamanda bu durum egemenin, istisna halini arasallaştırmasına atıfta bulunmaktadır. Bir güvenlik paradigması olarak egemen, elbette ki kimin yaşayacağını belirlediği gibi hangi bedenlerin ölmesi gerektiği konusunda fikre ve eyleme sahiptir. Agamben'e (2013)

göre, tahakkümü geçerli ve gerekli hale getiren şey, siyasi alanın, çıplak hayatın alanına çevrilmesiydi. Siyaset alanının totaliter kılan tek şey ise siyasetin, biyosiyasete dönüşmesidir (s.144-145). Bu nedenle biyosiyaset alanının, öznesini insan bedeni oluşturduğu için ölümü bu alandan ayrı düşünmek söz konusu değildir. Yaşama dair olan bütün unsurlar ölüm de dâhil olmak üzere biyosiyasetin içindedir. Agamben (2013) için biyolojik yaşamın ihtiyaçları, siyasi sahanın belirleyicisidir (s.146). Burada çıplak hayat, gereksinimleri karşılanan biyolojik beden olmaktan ziyade bedeni, nesneleştirilmektedir. Biyopolitik bedenin yaşamı ve sağlığı için çıplak hayat yok sayılır. Biyopolitik bedenin karşısında, çıplak hayat, “öldürülmesi ceza gerektirmeyen ve kurban edilemeyen” (Agamben, 2013, s.101) beden olarak konumlanacaktır.

Egemenlik alanı, kendi gücünü tesis etmek için hukuku askıya almaktadır. Egemenin, yasayı ya da normu askıya almasıyla homo sacerin yaşamı görünürleşmektedir. Bu egemen istisna sınırları dahilinde homo sacerin yaşamı kutsallaşmaktadır. Agamben’e (2013) göre egemen ile homo sacer arasında simetrik bir ilişki vardır. Şöyle ki egemenin karşısında olan insanlar “homines sacri,” homo sacerin karşısında olan insanlar ise egemendir (s.105). Siyasallaşan yaşamda söz konusu olan durum ikili sınır üzerinden işlemektedir; egemen ile homo sacer, işleme ile dışlama, yasa ile yasadışı. Bu ikili sınırlar, belirgin dursa da yaşam içinde oldukça belirsiz ve kırılımandır. Homo sacerin yaşamını değersiz kılan, bu ikili sınırlar içinde bir yere ait olamamasıdır. Binding’e göre (Aktaran Agamben, 2013) yaşamı değerli olmayan hayatın ifadesinde olan insanlar, hastalık veya kaza sonrası iyileşmesi imkânsız olanlardır. Örneğin; doğuştan olsun ya da olmasın felç olanlar, tedavisi olmayan geri zekâlılar (idiotlar) için durum daha karmaşıktır. “Bu insanlar” için ölümün ve yaşamın iradesine sahip olmak söz konusu değildir. Yani ölüm rızası yoktur. Yaşamı değerli olmayan insanların öldürülmesi, bir yaşam hakkı ihlali olmamaktadır. Binding’in açıklamalarında “değerden yoksun hayat”ın karşılığı, fizyolojik olarak “yetersiz” bedenlerde karşılık bulsa da Agamben’e (2013) göre bu durum çıplak hayatta karşılığını bulmaktadır. Hayatın değeri merkeze alındığında görülmesi gereken siyasallaşan hayatın, siyasallığını kaybettiğinde “kutsal yaşam” haline döndüğüdür ve kutsallıktan arınmış yaşam kolaylıkla yok sayılmaktadır. Her toplum, (hatta modern toplumlar) kendi “kutsal yaşam”ının kim olduğunu belirlemektedir. Agamben bu durumu daha net biçimde şöyle ifade etmektedir:

“Artık çıplak hayat belli bir yerle ya da kesin bir kategoriyle sınırlı değildir. Artık çıplak hayat her canlının biyolojik bedeninde kol geziyor” (s.166-167). Modern siyaset, işleme ve dışlama pratikleriyle kendi kutsalını yaratmaktadır. Bu sebeple “kutsal insan” kimdir ve nerededir sorusunun net bir cevabı yoktur. Çünkü iktidarın gözünde, kutsal insan her yerde olabilecek, herkeştir. Agamben’in (2013) görüşüne göre bugün hepimiz kutsal insan olduğumuz için homines sacri’nin, belirli bir biçimi yoktur (s.140). Yaratmış olduğu kutsalların belirli bir adı ve biçimi olmadığı için yaşamın herhangi bir evresinde var olabilmektedir. Çıplak hayat kısaca “yaşamaya değmeyen hayat”tır (Agamben, 2013, s.165). Yaşamaya değmeyen hayatın sınırını belirleyen, yine çıplak hayatın çerçevesidir. Fakat çıplak hayatın çerçevesi sabit değildir. Agamben (2013) bunu şu şekilde açıklamıştır; istisna durumunu belirleyen egemen için biyosiyaset çağında kimin yaşamına son verilmesi gerektiği kararı artık istisna olmaktan çıkmıştır (s.170). Modern biyosiyasette, biyolojik olan siyasaldır; siyasal olan da biyolojiktir (Agamben, 2013, s.176-177). Yaşam ve ölüm, biyosiyasal alanda ele alındığı ölçüde siyasallaşmaktadır. Benzer biçimde egemen iktidar tarafından siyasallaşan bedenin, ölüm kararını vermek, her durumda siyasal olan beden için istisna olmaktan çıkacaktır.

Egemenin gözünde, çıplak hayatın bir değeri var ise yaşamının kolaylıkla gözden çıkarılıyor oluşudur. Bu sebeple biyosiyaset, temelini kimin öldürülebilir oluşu ve kimin yaşatılabilir oluşu üzerinden tesis etmektedir. Agamben’in (2013) görüşüne göre modern iktidarların tümünde, biyosiyasetin, ölüm siyasetine (thanatopolitics) evrildiği bir sınır varsa artık bu sınırı, belirgin iki hat üzerinden sınırlamak mümkün değildir (s.147). Çıplak hayatın işleme ve dışlama pratikleriyle belirsiz bir hat üzerinde oluşu aynı zamanda biyosiyaset ve ölüm siyaseti arasındaki belirsizliğe yol açmaktadır. Her an yaşatılabilir olan ile öldürülebilir olanın sınırı değişmektedir. Ayrıca Agamben, biyosiyasal bedenin yaşam ve ölümlle olan ilişkisini toplama kampları üzerinden aktararak mekânsal bir çıkarımda bulunmuştur. Nasıl ki siyasal olanın gizi çıplak bedenin istisna durumunda gerçekleşiyorsa “saf, mutlak ve geçit vermez bir biyosiyasal mekân olarak –kamp, modernliğin siyasal mekânının gizli paradigması olarak ortaya çıkacaktır” (Agamben, 2013, s.147). Biyosiyasetin, ölüm siyasetine dönüştüğü mekân olarak kampta beden, kutsal yaşamın en uç halini yaşamıştır. Diğer yandan ölüm siyasetinin gerçekleştiği kamp “yaşamında” Agamben’in istisna kavramının başka bir boyutu gözlemlenmektedir. Yaşamın

içinde olan çıplak hayat, ölümle istisna durumunu yaşarken ölüm mekânı olan kampta çıplak hayat için yaşam, bir istisna olmaktan öte bir anlama kavuşmuştur. Agamben'in tarif ettiği belirsiz sınırlar veya artık belirli olmayan sınırlar, kamp yaşamında ölüm sınırıyla istisna olmaktan çıkmıştır. Mutlak anlamda ölüm, çıplak hayat için kural haline gelmiştir. Agamben'e (2013) göre istisna, kurallaşıyorsa egemenin simetrisi olan homo sacer'in yaşamı, iktidarın hükmü için gerekli bir varlığa dönüşmektedir (s.183). Cinayet işlemeksizin öldürebilir yaşam, modern biyosiyasetin merkezi noktasını oluşturmaktadır. Bu yüzden denilebilir ki Agamben için biyoiktidarın diğer yüzü, thanatos siyaset'tir.

Agamben, modern yaşamda, yaşamı yücelten, geliştiren biyosiyasetin, ölümle bağlantısını biyolojik unsurlar temelinde ele almıştır. İstisna durumunun kural haline gelmesiyle kimin yaşamı değerlidir ya da hangi beden kutsaldır sorularının net bir cevabına ulaşmak mümkün değildir. Yaşamın bu denli kırılğan oluşu, egemen iktidar karşısında insan yaşamını iyice muğlak hale getirmektedir. Foucault'nun ölüm üzerine açmış olduğu soruları devam ettiren Agamben, yaşamın modern siyasette her yönden gelebilecek çıplaklaştırılmaya açık olduğunu belirtmiştir. Foucaultcu ve Agambenci paradigmaya yakın bir bağlantı kuran bir diğer düşünür, Achille Mbembe'dir. Bu nedenle Mbembe'nin ölüm hakkında olan açıklamalarına bakmak, biyopolitika ile ölüm arasındaki ilişkileri sorgulamaya katkı sağlayacaktır.

2.3. Nekropolitika Kavramına Dair Kısa Bir Soruşturma

Nekropolitika kavramının açıklamasına geçilmeden önce yukarıda işaret edildiği gibi hatırlatılması gereken nokta şudur; Foucault'nun biyopolitika kavramı, yaşamı merkeze alan ve geliştiren bir kavramdır. Fakat bu kavramın merkezinde yaşamın yer alması, biyoiktidarın, ölümden bağımsız olan bir iktidar olduğu anlamına gelmemelidir. Foucault, "2.2 Biyopolitika ve Ölüm Kavramı" adlı bölümde ayrıntılarıyla ele alındığı gibi kavramın ölümle olan ilişkisine değinmiştir. Mbembe, Foucault'nun teorik açıklamalarından hareketle "nekropolitika" kavramını geliştirmiştir. Achille Mbembe'nin nekropolitika kavramı, öldürebilirlik koşullarının nasıl oluştuğu, kimin ölümü hak ettiği, yaşam ve ölüm arasında açık bırakılan kapıda kimin yaşamının, ölüme yakın durduğu gibi çoğaltılabilecek birçok sorunun cevabı olabilecek niteliktedir.

Nekropolitika kavramı, “yaşamın ölümün iktidarına tabi kılınması” üzerinden yürütülen siyasete verilen isimdir (2014). Bu tanıma göre yaşam sadece biyopolitik eylemlerle şekillenen değil, ölüm üzerinden de belirli yapılanmaları olan bir süreçtir. Anlaşılacağı üzere Mbembe, egemenin yaşam ile olan ilişkisini ölüme atma üzerinden kurmuştur. Nekropolitika kavramında, ölme süreci kendiliğinden gerçekleşir. Ulus devlet ya da egemen iktidar, doğrudan çıplak bedenin ölümüne müdahale etmez; yaşamasını sağlayarak bu koşulları kendiliğinden oluşturur. Egemen iktidar, nüfus için tehlikeli olabilecek, herhangi eyleme veya gelişmeye karşı güvenlik duvarları örür. Bu kimi zaman dışlama mekanizmasıyla kimi zaman da istisnanın kural haline gelmesiyle gerçekleşir. Böylece “yaşa’t’ma ve ölüme bırakma” (Foucault, 2018, s.247) üzerine kurulu olan iktidar, yaşamaya bırak ve ölme ya da ölüm koşullarını sağlama dönüşmüştür. Modern yaşam sınırlarına yakından bakıldığında; işe yarar ve kullanım değeri bir diğeriyle değiştirilemeyecek olan yaşamlar, işe yararken bunun dışında olan yaşamlar fazlalık olarak görülmektedir. Buradan hareketle, kapitalist dünya koşullarında, ölüme ve kimin öleceğine dair olan tavırda değişim gözlemlenmektedir. Benzer durum, öldürme teknikleri söz konusu olduğunda geçerlidir. Mbembe, kafa uçurmadan, giyotine, insansız hava araçlarından, dünyayı izleyen uydulara ve savaş helikopterlerine değin öldürme tekniklerinin zaman içinde olan değişimine vurgu yapmıştır. Öldürme tekniklerinin, “medenileştirilmesi” ile aynı zamanda fazla sayıda öldürülecek olan kişi, kısa sürede öldürülür (2014). Güncellenen öldürme yöntemleriyle egemenlik gücünü, ölüme dair olan eylemlerle sağlamlaştırmaktadır. Mbembe’nin ifadesine göre bedenler üzerinde sıkı bir denetime dayanan iktidar, “yeni yıkım teknolojileriyle” bedeninin disiplininden ziyade “kıyımına” odaklanmaktadır (2014). Nüfusu kontrol altına alan düzenleyici iktidarın bakış açısında, öncelikli hale gelen yaşam değil, ölümdür. Mbembe için iktidar (iktidar denildiğinde yalnızca devlet iktidarı anlaşılmalıdır), öldürme hakkını istisna hali ve kuşatma hali aracılığıyla kullanmaktadır (2014).

Mbembe’ye göre yaşam ile ölüm arasında olan durumlar, baskı siyaseti ve kutsalın ihlalinin temsili belirsizleşiyorsa, apartheid ve sömürge rejimlerinde olan bir terör şekli açığa çıkmaktadır. Bu durumun en benzersiz ifadesi, “biyoiktidar, istisna hali ve kuşatma halinin” birbiriyle bağlantılı olmasıdır. Mbembe, bu bağlantı halinin temelini “ırk”a dayandırmıştır (2014). Sömürgeleştirme, teröre karşı oluşturulan

mücadeleler ve Nazizim gibi nekropolitik eylemler, ırk temellidir. Yasaklama, dışlama ve ırksallaştırma edimleri, biyopolitik bedeni güvenli hale getirirken, dışında bulunan bedenleri nekropolitik eylemlere açık hale getirmektedir. Mbembe'nin düşüncesine göre, sömürgeye açık olan yerler, nekroiktidar biçimlerinin işlediği mekânlardır. Buradan hareketle egemen iktidar, kimin yaşamının kayda değer olup olmadığına ve kimin yaşamının kullanıldıktan sonra atılıp atılmayacağına karar verecek olandır (2014). Nekropolitik eylemler, kimi zaman mekânsal ölçekte kimi zamansa mekânı aşan durumlarda açığa çıkmaktadır. Etnik, dini, sınıfsal, cinsiyete ve yaşa dayalı farklılıklar, zaman ve mekân gözetmeksizin ölümün iktidarında araçsallaşmaktadır.

Mbembe'ye (2020) göre egemenliğin tanımını, büyük oranda kimin yaşaması ve ölmesi gerektiğine dair karar verme gücü oluşturmaktadır. Egemenliğe sahip olmak, ölüm alanını kontrol etmek ve iktidarın, yaşam alanında uygulanmasını sağlamaktır (s.91-92). Mbembe için egemenliğin kendini gösterdiği en son hali, "kimin yaşayabilir ve öldürülebilir" olduğuna karar verme gücünde bulunmaktadır. Egemenin sınırını belirleyen yaşama ve ölüme izin verme gücünden geçmektedir. Egemenliğin uygulama alanı ise yaşam üzerinde kurmuş olduğu denetim ve ölümün iktidar alanının hem içinde hem de dışında olması üzerinden gerçekleşmektedir. Mbembe, ilk evrede öldürmenin, araçsal mekânı olarak savaş alanını ele alır. Aynı düşünme biçimiyle politik alanı, bir savaş alanına benzeten Mbembe, şu soruları sorar; insan yaşamına ve ölümüne, bedenine (yaralı veya ölü beden) hak görülen yer neresidir? Tüm bu gerçekleşen eylemler iktidar sahasına nasıl nüfuz etmektedir (2014)? Mbembe'nin, temelde sorgulamaya çalıştığı unsur, yaşam içinde ölümün nasıl işlediği ve özellikle siyasal alanda ölümün nasıl ele alındığıdır. Mbembe (2020) bu sorgulamaları şu şekilde devam ettirmektedir; ölüme bırakma ya da yaşamasına müsaade etme, öldürme hakkı hangi şartlar altında gerçekleşmektedir? Bu hakka sahip olan özne kimdir (s.92)?

Mbembe'ye göre Batı hukuksal düzeni, tüm devletlere bahşettiği hukuki eşitlik bulunmaktadır; "savaş açma (yaşama son verme)" hakkı ilk sırada yer almaktadır (2014). Savaş hakkı ise iki biçimde işlemektedir. İlki, öldürme veya barışla sonuçlandırma olan işlevi, bütün devletlerin öncül niteliğidir. Bu düşünce, herhangi bir devletin kendi sınırı dışında, yönetme gücünü kullanamamasıyla yakından ilgilidir. Diğer yandan devlet, öldürme biçimlerini kullanırken medeniyetleştirmekte

ve akılcıl amaçlar yüklemektedir. İkinci nitelik ise küresel evrende devletin yerinin ya da sınırının belirli olmasıdır. Bu belirlenim, terör ifadesi olarak sömürgecinin kapsamının çizilmesi için gereklidir (Mbembe, 2020, s.106). Mbembe'ye (2020) göre öldürme hakkının kullanıldığı savaş alanı aynı zamanda egemenliğin tesisini sağlamada araçtır. Politika ve savaş alanı arasında benzerlik kuran Mbembe bu doğrultuda “hayata, ölüme ve insan bedenine verilen yer nedir sorusunu sormaktadır (s.92). Mbembe'nin kullanmış olduğu “savaş açma” kavramının, bulunduğu kapsam devletin sınırı dâhilindedir. Fakat devletin elinde bulundurmuş olduğu temel hak olarak, “yaşama son verme” hakkının kapsamı geniştir. Modern siyasal düzen, yaşam ve ölüm arasında konumlanan insan bedenini, egemenliğin gücünün ve güvenliğinin tesisi adına ölüme atabilmektedir. Bu sebeple bedeninin ölüme açık bırakılması için savaş koşullarının oluşması gerekli değildir. Gündelik yaşam koşulları içinde, doğal ölüm dışında gerçekleşen istisnai ölümler söz konusudur. Bu kimi zaman sömürge topraklarındaki ölümlerdir, kimi zaman da Nazi kamplarındaki ölümlerdir. Ölümün ve öldürmenin biçimleri, içinde bulunulan çağın koşullarına göre değişkenlik göstermektedir. Öldürme edimi gerçekleştirilirken, akla dayalı olan eylemlerle bazı yaşamların öldürülmesine göz yumulmaktadır. Çünkü akılcıl yöntemler ve gerekçeler aracılığıyla ölüme bırakılması kaçınılmaz olan insanların, ölümüne haklılık atfedilmektedir.

Mbembe, nekrosiyaset kavramını, temelde çağdaş yaşam biçimleri altında “direniş, kurban/feda ve terör” bağlamında ele almıştır. Ona göre biyosiyaset kavramı, “yaşamın ölümün iktidarına tabi kılınmasını” karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle nekrosiyaset ve nekropolitika kavramlarını ileri sürmüştür. Öte yandan Mbembe, insan varlığının araçsal kılınması ve insan bedeninin veya insan topluluklarının maddi yıkımını gerçekleştiren egemenlik biçimlerine bakmıştır (2014). Kırılgan olan ve birtakım ihtiyaçları olan beden, iktidar mekanizmaları tarafından müdahaleye açık haldedir. Bu müdahale kapsamında, canlı olan insan bedeni için ölüm kaçınılmazdır. Beden, siyaset arenası tarafından araçsallaştırılırken bir yandan ölüme bırakma koşulları meydana gelmektedir. Mbembe'nin düşünsel hattı takip edildiğinde varılan yol; iktidarın yalnızca yaşam üzerinde hâkimiyet kurmadığı aynı zamanda ölüm söz konusu olduğunda rasyonelleştirme edimleriyle ölüm üzerinde gücünü kullandığıdır.

3. BEDEN SOSYOLOJİSİ ÇATISINDA YAŞLILIK

İnsan, doğduğu andan itibaren gündelik hayat içinde çeşitli ilişkiler sonucu bedeniyle etkileşime girmektedir. Böylece bedenin, sergilemiş olduğu birçok göstergeyle kimi zaman toplumsal kimi zaman sınıfsal birtakım mesajlar verdiği söylenebilir. Ayrıca bedenin, çağın koşullarına uygun olan kodların ve simgelerin taşıyıcısı olmasıyla sabit bir formu yoktur. Bu nedenle denilebilir ki beden her toplumda ve her dönemde farklı algılanmakta ve yorumlanmaktadır. Bedenin değişkenliğinin ve tanımının farklılaşabileceğini tartışabileceğimiz bedenlerden biri de “yaşlı bedeni”dir.

Bryan S. Turner’a (2011) göre günümüzdeki toplumlar, geçmiş dönemlerden farklı olarak bebeklik ve yetişkinlik dönemleri arasında ara dönemler oluşturmaktadır (s.142). Buna bağlı olarak insan yaşamının kronolojik zamana bağlı olarak belirli evreleri vardır; çocukluk, gençlik ve yaşlılık. Yaşamın son durağı olarak adlandırılan yaşlılığın, Covid-19 sürecindeki yasal uygulamalar, beden politikaları ve toplumsal iktidar ilişkileriyle nasıl konumlandığını sorgulamak, bu bölümün temel amacıdır. Yanı sıra yalnızca bir ölçekte değerlendirilemeyecek kadar kapsamlı olan yaşlılık ve yaşlanma kavramlarının ne olduğuna bakılacaktır. Bu nedenle öncelikle toplumsal bağlam içinde yaşlı, yaşlılık ve yaşlanma gibi temel kavramların yine sosyolojik bir kavram olarak bedenle ilişkisi değerlendirilmeye çalışılacaktır. Fakat yaş, yaşlılık ve yaşlanma kavramları yalnızca fiziksel değişimlerle tanımlanması mümkün olmayan ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarla şekillenen kavramlardır. Yaş ve yaşlılık kavramlarının tanımlanmasında etkisi olan bu faktörler aynı zamanda yaşlılara yönelik tavrı ve düşünceleri etkilemektedir. Bu nedenle toplumdan topluma farklılık gösteren yaşlılık tanımı, kimi zaman yaşlı bireyleri içinde bulunduğu toplumun dezavantajlı bedenleri sınıfında bulunmasına neden olmaktadır. Aşağıda öncelikle yaşlılık kavramının sosyal bilimlerdeki yeri değerlendirilecek, buradaki yaklaşımlarla birlikte yaş, yaşlılık ve yaşlanma kavramları arasındaki farklılıklara değinilecek ve ardından yaşlılığın toplumsal algısı incelenecektir. Fakat bu farklılıklara değinilirken yaşlı kavramının tanımsal açıklamaları toplumsal kategori

bağlamında ele alınmıştır. Bu nedenle yaşlı kavramının kullanımı tez boyunca ayrımcı bir ifade olarak görülmemiştir. Aşağıda yer alan ifadelerden anlaşılacağı üzere yaşlı kavramıyla ilişkili olarak yaşlanmanın bireysel temelde yaşandığına ve bu noktada yaşlanmanın her bireyde farklı yaşandığına vurgu yapmak amaçlanmıştır.

3.1. Sosyolojik Olgu Olarak Beden

Beden, içinde bulunduğu toplumun şartlarına ve gelişmelerine bağlı olarak kendine yer bulmaktadır. Beden, toplumun ayrılmaz bir parçası olduğundan sosyal gerçekliğin içinde bedenin nasıl konumlandığına bakmak gerekli hale gelmiştir.

Emre Işık'a (1998) göre toplumun içinde bedenin konumunu ve toplumsallığını görmek mümkün olsa da bedeni tanımlamak için geçici yanıtlar verilmektedir. Bunun nedeni ise beden söz konusu olduğunda yapılan eylemlerin çok ve çeşitli olmasıdır (s.163). Buradan hareketle Turner'ın (2011) dört madde halinde olan beden teorisinin ana hatlarına bakılırsa; ilki bedenin maddi boyutunu, somut halini ve duyumsayabilme yeteneğini kapsayacak karmaşık bir beden anlayışından; ikincisi beden imgesinin toplumsal alandaki ve toplumsal konumdaki ilişkilensinin analizinden; üçüncüsü bedenin toplumsal doğasını açıklayacak, tarihi ve sosyolojik bir bakışla incelenmesinden ve sonuncu teori ise "uygarlaşma ve beden" kuramından oluşmaktadır. Bu şekilde işleyen taslak ile bedenleşme düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Çünkü Turner'a göre hiç kimse bedene sahip değildir. Yani insan bedeni, tarihsel bir yaratı olarak belirli türde bedenleşmektedir (s.272). İnsan bedeni, farklı kombinasyonlarla bir araya gelmekte ve yeni birliktelikler oluşturmaktadır. Bu nedenle her beden, içinde bulunduğu toplumla birlikte anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda bedenin ele alındığı ortamla yadsınmaz ilişkisi neticesinde birbirinden farklı beden yorumları açığa çıkmaktadır.

Turner'a (2008) göre insan bedeni doğum, çürüme ve ölüm süreçlerine bağlıdır. Fakat bu süreçler dünyadaki kültüre dair inanışları, sembelleri ve uygulamaları içeren 'anlamalı' olaylardır (s.55). Bedende olan değişimler veya farklılıklar yalnızca bedenin sınırlarını ilgilendirmemektedir. Bedeni aşmaktadır ve bedenin içinde yer aldığı, eylediği toplumu etkilemektedir. Aynı zamanda beden, içinde var olduğu toplum tarafından etkilenmektedir. Öte yandan bedenin etkileşiminin, tarihsel süreçteki olaylarla ilişkisine paralel olarak, mevcut bilim dallarıyla benzer ölçüde devam ettiği görülmektedir. Tıp alanında bedenin virüslere ve bulaşıcı hastalıklara

karşı korunaklı hale getirilmesi, psikoloji alanında beden ve ruhun bütünlüğünün sağlanması, politika alanında bedenin disipline edilmesi gibi gelişmelerle beden sürekli kontrol altına alınmış ve değişime uğramıştır. Alain Corbin'e (2008) göre beden, gizlilik duygusundan görünmeye, hastalıklara, cinselliğe, yemek kültürüne kadar çok sayıda bilim dalının araştırma alanında olup, kaçınılmaz olarak bilgi kuramları tarafından çeşitlenmektedir (s.9). Gönül Demez'e (2020) göre beden, dil ve semboller üzerinden işleyen, gündelik hayatta olan eylemlerin, kültürün ve mekanın somutlaştığı temeldir. Buradan hareketle beden, insan ve kültür odağında olan disiplinlerin; psikiyatri, felsefe, hukuk, antropoloji ve ilahiyat gibi bilim dallarının ilgi alanındadır. Dolayısıyla beden, günlük yaşamda birey ve toplum arasında olan rutinlerin gerçekleştiği ve somutlaştığı yerdir. Bu sebeple bedende olan semboller anlamaya çalışmak, bedenin ele alındığı dönemi veya toplumu anlamaya yardımcı olacaktır (s.8). Beden, toplum içinde farklı biçimlerde etkileşimde bulunarak, somutlaşmaktadır. Örneğin; estetik kaygının nesnesi haline gelerek, tıbbi müdahalelere açık hale gelmesinde; toplumsal cinsiyet kurgusunda, bedene yüklenen anlamlarla biyolojik cinsiyet normunun kurulmasında; iktidar ve iktidar ilişkilerinin bedene dönük eylemlerinde ve düzenlemelerinde beden başat unsur olarak yer almaktadır. Anlaşılacağı üzere beden, interdisipliner bir sahanın alanı olarak belirmektedir.

Toplumsal döngünün temel bileşeni olan beden, ihtiyaçlarıyla arzularıyla hastalığıyla ve daha birçok durumuyla beden sosyolojisinin ilgi alanındadır. Demez'e (2009) göre bedenin, sosyoloji disiplini içinde önemli bir araştırma konusu haline gelmesi seksenli yıllardan itibaren olmuştur (s. 9). Turner'a (2011) göre ise 1980'ler ve 1990'larda sosyal kuramda bedeni sorunsallaştıran, çağdaş siyasette ve kültürde problem olarak gören kitaplar yayınlanmıştır (s. 264). Işık'a (1998) göre beden, Bourdieu'nün habitus kuramında, Elias'ın uygarlaşma dönemi bedenine olan bakışında ve Merleau-Ponty'nin fenomenolojisinde yani sosyal düşünme sürecinde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Işık için bu çeşitliliğiyle beden tartışmaları, bizlere hangi bedenin, beden sosyolojisi kapsamında olduğunu sorgulatmalıdır. Işık, bu soruya cevaben şunları sıralar; şehirli, tahakküm kuran-kurulan, söyleme dayalı, hasta, köylü, ölen, sağlıklı kısaca bütün bedenler, beden sosyolojisinin ilgi alanındadır (s.151). Arus Yumul'un (2012) ifadesine göre beden, yalnızca biyolojik ya da fiziksel olgu değildir, toplumun bir ürünü olarak toplumsal olgudur. Böylece

beden, tarihsel ve toplumsal hat üzerinde sınıflandırılmakta, disipline edilmekte, tabusal alana sıkıştırılmakta, bedene değer ya da değersizlikle yaklaşılmaktadır (s.90). Toplumun bütününe oluşturan bedenler, toplumsal ilişkiler ve etkileşimlerle müdahaleye açık hale gelmektedir. Ayrıca toplumun içinde yer alan beden, tek bir hat üzerinden değerlendirilemeyecek kadar çeşitli unsurlar tarafından ele alınmaktadır. Bu husus beden sosyolojisi söz konusu olduğunda da geçerli bir özellik olmaktadır.

Turner'a (2011) göre beden sosyolojisi, bir kısım alanda epeyce gelişme göstermiştir; ilk olarak bedenin kültürel ilişkiler konusunda simgesel önemi belirtilerek, bedenin temsili düşüncesi temelinde açıklamalar getirilmiştir. Ayrıca beden sosyolojisi, cinsellik ve seks, patriyarka, toplumsal cinsiyet etrafında olan problemlerle şekillenmiştir. Beden sosyolojisinin bir başka ilgi alanı, bedenin hastalıklı ve sağlıklı olma ayrımı üzerinden tıbbileştirilmesi meselesidir. Bedenin sosyal inşası, tıbbi şartlarla ve modern söylemler tarafından kültürel olarak meydana gelmiştir. Bir diğer alan, beden ve teknoloji arasında olan ilişkilendirilmedir. Çağdaş teknoloji, bedenin işlevini artırma, yenileme ve onarma amaçlarını olanaklı kılmıştır. Beden sosyolojisinin kapsamında olan son alan ise spor sosyolojisidir. 1970'lerde Fransa'da kimi düşünürler, önceki araştırmacılardan (Merleau-Ponty ve özellikle Bourdieu'dan) etkilenerek, spor sosyolojisine kuramsal zemin oluşturmuşlardır (s.266-271). Bu açıklamalardan hareketle beden sosyolojisi kapsamında farklı biçimlerde ele alınan bedenin, iyileştirilmesi, değiştirilmesi ve düzeltilmesi gereken bir alan olarak görüldüğü sonucuna varılabilir.

Yumul'a (2012) göre Aydınlanma düşüncesiyle beraber bedenler, özcü yani belirli bir sınıfa dâhil edilen her canlının, o sınıfa ait sabit özelliklerinin olduğunu iddia eden düşünceyle gruplandırılmış ya da sınıflandırılmıştır. Bu ayrımlardan birkaçına değinilirse; beyaz tenli olmak, diğer ten renklerine kıyasla üstün kılınmıştır. Kadın ve erkek arasında eşitsizlikler yaşanmış ve bu eşitsizlikler doğallaştırılıp, kanıksanmıştır. Böylece biyolojik niteliklerine uygun olarak insana dair eşitsizlikler yeniden üretilmiştir. Bedenin biyolojik ve doğal özellikleri sabit ve içkin olarak yeniden oluşturulmuştur (s.91). Bu doğrultuda toplumda yer alan iktidar ilişkileri tarafından bedenden içinde bulunduğu toplumsal sistemin norm değerlerine uygun davranması beklenmektedir. Foucault'ya (1992) göre beden, üretken ve tabii olduğu ölçüde faydalı bir kaynak olacaktır (s.31). Yumul'un (2012) ifadesine göre tüketim

toplumuyla beraber toplumsal normlar arka planında “makbul” ve normal” beden yani sağlıklı, genç, güzel ve zayıf beden normunun dışında kalan bedenler, eksik olarak anlaşılmaktadır (s. 95). Diğer yandan “makbul” beden anlayışını sarsacak her eylem ve söylem bedenini yeniden kurgulanmasına götürecektir. Michel Foucault’ya (1992) göre iktidar ilişkileri, beden üzerinde iz bırakmakta, bedeni kapsamakta ve gerekli gördüğünde işkenceyle terbiye etmektedir ve yaptırımlar yoluyla bedenin belirli işaretler göstermesi beklenmektedir (s.31). Bedenin disipline edilmesi ve düzenlenmesi, biyopolitik tedbirlerin merkezinde olmaktadır. Biyopolitik bedenden norma uygun eylemde bulunması ve bunu sürdürmesi talep edilir. Bedenin norma uygun olmamasıyla düzenleyici teknoloji ya da disiplin aygıtları devreye girecektir. Nihan Bozok’a göre (2009) günümüz koşullarında beden, yalnızca doğallığın içinde biyolojik olarak belirmemektedir. Beden ikili bir oluşumun himayesi altındadır; ilki bedenin biyolojik doğasından hareketle kişinin kendi bedeninin, kendisinin görüş alanında olmasından dolayı nesneleşmesidir. İkincisi ise bedenin, oluşumunda payı olan toplumsal alanın etkisine açık hale gelmesidir ve bedenin şekillenmesinde payı olan onama söylemlerinin, toplumsal saha ile oluşmasıdır. Böylece beden bu ikili mekanizmayla yani kişinin kendi bedeniyle kurduğu ilişkilene ve toplumsal sahadaki iktidar düzenekleri, disiplin mekanizmaları, söylemler, simgeler ve metaforlarla biçim almaktadır (1194).

Modern toplumların, sağlıklı, genç, zayıf ve güzel beden beklentisi norma dayalı beden algısını meydana getirmektedir. Fakat yaşlı bedeni, her toplumda farklı şekilde algılansa dahi şaşmaz bir gerçektir ki “makbul” beden sınırlarının dışına düşmektedir. Bu düşünce ekseninde Yumul’a (2012) göre hasta ya da yaşlı olan bedenler, “makbul” beden algısını bozmakta ve sınırlılıkları hatırlatmaktadır. Bu nedenle “görünen yaş” ile “gerçek yaş” arasında yaşlılığın belirtilerini giderme ya da en aza indirgeme yöntemleri ön plana çıkmaktadır (s.95). Bedenin yaşlanmasını geciktirmeye dönük eylemler, yaşlı bedenin nasıl yorumlandığıyla ve yaşlılığın temsiliyle bağlantılıdır. Bedende olan hücresel işlev kaybı ve fiziksel yıpranmalarla birtakım değişimler gözlemlenmektedir. Fakat toplumda yaygın olan düşünceye göre bu değişimler yaşlı bedeninde buluşmaktadır. Diğer yandan Covid-19 pandemi döneminde yaşanan yaşçılık vakaları, bedende olan fiziksel değişimlerin yaşlı bedeninde nasıl somutlaştığının göstergesidir.

Yaşam devam ettiği müddetçe beden, pek çok varoluş halini görmek mümkündür. Bedendeki değişimi, gerek kendi bedenimizde gerek de karşımızda konumlanan kişi ya da kişilerin bedenlerinde gözlemleyebiliriz. Bedene, yaşlılık temelinde bakıldığında her dönemin yaşlı bedene yüklediği anlam ve tavır değişkenlik göstermektedir. Yaşar Çabuklu'ya (2004) göre tarihte yaşlılığın, sınıfsal bazda olduğu kadar toplumsal cinsiyet zemininde eşitsizlik örnekleri mevcuttur. Yaşlı erkekler, saygınlık ya da bilgelikle şerefendirilirken yaşlı kadınlara cadı benzetmesi yapılmıştır. Genel olarak yaşlılığa olan bakış; on yedinci yüzyılda yaşlılık, ölüme hazırlanılacak bir evre olarak anlaşılmıştır. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise hijyen koşullarının gelişmesine paralel olarak yaşlı nüfusunda artış gözlemlenmiştir. Fakat zengin yaşlı kesimde asıl nüfus artışı olmuş ve bu kesimde bilgelik, uzun ve sağlıklı yaşam amaçlanmıştır. On dokuzuncu yüzyılda yaşlılardan, ahlaki tutumlarında kontrollü davranmaları, sağlıklı ve üretken olmaları beklenilmiştir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra üretim koşullarının değişmesiyle yaşlılığa olan yaklaşım değişim göstermiştir. Bu gelişmeyle ölüm gibi yaşlılık da yaşamın dışına itilmiştir. Yaşlılık, biyolojik etkenlerin belirleyicisi olduğu fiziksel bir yıpranma ve anomali olarak görülmüştür (s.68-70).

Görüldüğü üzere her dönem içinde farklı biçimde yorumlanan yaşlılık anlayışı, temelde toplumsal gelişmelere ve değişimlere bağlı olarak şekillenmiştir. Çünkü yaşlanmakta olan beden, güçten düşen, aktif olamayacak olan ve üretken olmayan gibi çıkarımlarla toplumsal anlamlandırmanın odağındadır. Gelecek olan bölümde bu hattan hareketle yaş, yaşlılık ve yaşlanma kavramları ele alınacaktır.

3.2. Yaş, Yaşlılık ve Yaşlanma

Zamanın içindeyizdir, bazı anların tadını çıkarır, kendimizi zamana yansıtır, onu yeniden icat eder, onunla oynarız. Zamanın kıymetini bilir, acele etmeyiz ya da geçip gitmesine izin veririz. Hayal gücümüzün hammaddesi zamandır. Yaş ise, geçen günlerin titizce hesaplanması, yılların birbirine eklenmesidir ve biriken miktar dile getirildiğinde bizi şaşkınlığa düşürür. (Augé, 2018, s.9)

İnsan ömrünün bir parçası olan zaman, yaşamın belirli evrelere bölünmesine aracı olmuştur. Böylece zaman unsuru ile bağlantılı olarak insan bedeni ve yaşı arasında sabit bir örüntü örülmektedir. Şöyle ki bedenin fiziksel olarak yıpranmasına bakılarak ya da kronolojik olarak tanımlanan yaşa göre insanın yaşamına niceliksel ve niteliksel değerler atfedilmektedir. İnsan yaşamının süresine yüklenen anlamlardan yola çıkıldığında yaşa dair kalıp ifadelere ulaşılmak mümkündür.

Marc Augê'ye (2018) göre yaş, her kesimden olan yaş grubu tarafından sorgulanır ve bu durum yaşamın en olağan deneyimidir. Fakat her insanın birbiriyle karşılaşma alanı olan yaş, bir o kadar karışık ve belirsizdir (s.11). Çünkü herhangi bireyin, kronolojik yaşı ileri bir tarihi gösterirken fiziksel olarak genç olabilir ya da tam tersi kronolojik yaşı geri bir tarihken biyolojik olarak yaşlı gösterebilir. Bu nedenle insan yaşını belirlemenin, kronolojik yaş dışında sabit bir ölçeği olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun böyle olmasının nedeni ise yaş kavramının tek bir belirleyicisinin olmaması ve birçok değişkene bağlı olarak değerlendirilmesidir.

İnsan yaşamı, birbirine eklemlenen zamanla ilerlemesine rağmen hangi yaştan itibaren hangi yaş dönemine geçildiğinin kesin sınırı belli değildir. Kenan Çayır'a (2012) göre yaş sınıflarının her zaman ve her toplum için geçerli olan bir tanımı bulunmamaktadır. Çayır için bunun altında yatan neden, yaş kavramının toplumsal bir kurgu olmasıdır. Örneğin; endüstri döneminde bireyler üretim ağına erken katılıp, evlendiğinden dolayı gençlik çağı çok uzun sürmemektedir. Bir başka örnek olarak Türkiye'ye bakıldığında kırsal kesim ve kentli kesim arasında çocuk yaş aralığı birbirini tutmamaktadır (s.164).

Çocukluk, gençlik ve yaşlılık olarak nitelendirilen yaş grupları üzerinde keskin bir ayrımın yapılması, yaş gruplarına dönük önyargıları güçlendirmektedir. Bu durumdan payını almış olan "yaşlılığın" hem kavramsal boyutta hem de yaşamın içinde olan durumlarıyla niteliklerini ve sınırını belirlemek pek mümkün görünmemektedir. İsmail Tufan'a (2016) göre yaşlılığın kaç yaşından itibaren başladığının net bir ifadesi yoktur. Fakat yaşlanma sürecinin başlangıcını belirlemek kolaydır. Yaşlanma; bireyin anne rahmine düştüğü andan ölüncüye kadar olan toplam süreçte meydana gelmektedir. Öte yandan yaşlılığın mutlak bir tanımını vermek mümkün değildir. Çünkü yaşlılık, toplumdan topluma değişen ve göreceli olan bir kavramdır (s. 18). Yaşlılığın insandan insana ve toplumdan topluma farklılaşan emareleri olduğundan başlangıcına dair geçerli bir tanımını yapmak mümkün

görünmemektedir. Çünkü yaşlılığın, biyolojik ve fizyolojik belirtileri benzer olmakla her bireyde başlangıcı aynı zaman dilimi içinde gerçekleşmemektedir. Anthony Giddens'in (2012) ifadesine göre yaşlanma süreci kimi insan için tatmin edici ve mükâfatlandırıcı bir deneyimken kimi insan için toplumdaki izole olma ve fiziksel zorluğuyla yaşanmaktadır (s. 219). Yaşlılığa anlamını veren bu bağlamda, toplumda yaş alma deneyiminin nasıl karşılık bulduğu anlaşılmaktadır.

Tufan'a (2016) göre yaşlılık birçok faktöre bağlı olarak yaşanmaktadır. Bu etkenler sıralanırsa; biyolojik-tıbbi durumlarla gelişen karmaşık bir süreçtir, her insanın yaşam öyküsüne paralel yaşanmaktadır, bireyden bağımsız olarak toplumun çerçeveselendirildiği yaşlılık algısı belirleyici olmaktadır ve yaşlılık, cinsiyet gibi etkenler başta olmak üzere yaşamdaki çeşitli gelişmelerle yakından ilişkilidir (s. 6-8). Bununla birlikte yaşlılık sürecinin bir parçası olan niteliksel durumların yanında kronolojik yaş ölçeğinde yaşlılık değerlendirilmesi baskındır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre yaşlılık, 60 ve 65 yaş üstü için geçerli olan kavramdır.² Yaşlılık üç ayrı evrede gruplandırılmıştır; ilk grup, 65-75 yaş arası olan erken yaşlılık, ikinci grup, 75-85 yaş arası olan orta yaşlılık ve son olarak 85 yaş ve ilerisi olan ileri yaşlılık dönemleridir.³ Yani kişinin bedeninde fiziksel ve biyolojik olarak işlev azalması görülmesi dahi bireyin 60 ve 65 yaş üstünde olması, bireyi doğrudan yaşlı sınıfına dâhil etmektedir.

İnsan ömrünün uzamasına rağmen yaş alan herkes eşit koşullarda yaş almamaktadır. Yaş ve toplumsal sınıf arasındaki ilişki, toplumdaki eşit olmayan koşullara işaret etmektedir (Augê, 2018, s.15). Yaşlanmanın fiziksel ve zihinsel etkileri, kişiye bağlı olarak değişmektedir. Kimi insan ellili yaşlarda yaşlanma belirtilerini yaşarken kimi insan seksen beş ve doksan yaş arasında sağlıklı ve üretken birey olabilmektedir (Salur, 2018, s.10). Yaş almak tümüyle bir etkene bağlı olmadığından dolayı yaşlılığın görünümünün tek bir belirleyicisi yoktur. Yaşlılık belirtileri çoğu zaman "depresyon ve yalnızlık zamanı" (Giddens, 2012, s.228) gibi olumsuz ve yoksunluk barındıran söylemlerle yan yana gelmektedir. Halbuki yaşlılık belirtileri oldukça kişisel ve değişken nitelikleri içinde barındırmaktadır. Tufan'a (2016) göre yaşlılık, sabit bir yaşta başlayan bir olgu değildir. Tufan, yaşlılık konusunda ayırt edilmesi

---

²[https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66941/WHO_NMH_NPH_01.2.pdf;jsessionid=:~:text=Elderly%20\(Older%20persons\),increasing%20dependency%20on%20others%20due.](https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66941/WHO_NMH_NPH_01.2.pdf;jsessionid=:~:text=Elderly%20(Older%20persons),increasing%20dependency%20on%20others%20due.) Erişim tarihi: 11.04.2021

³ [http://geriatri.dergisi.org/text.php?&id=310.](http://geriatri.dergisi.org/text.php?&id=310) Erişim tarihi: 08.02.2021.

gerekenin “yaşlanma” olduğunu dile getirmektedir (s.3). Yaşlılık, birçoğu ülkede 65 yaş ve üstünü kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır fakat anlaşılması gereken nokta yaşlanmanın bireysel olduğudur. Bu ifadeler sonucunda yaşlılığın, kültüre, biyolojiye, toplumsal koşullara ve zamana göre oluştuğu ve değiştiği söylenebilir.

Gülüstü Salur’un (2018) ifadesine göre insan, üretici ve sağlıklı olmaya devam ettiği müddetçe yaşamı, yaş kavramından ayrı düşünmek olanaklı olacaktır (s.11). Biyolojik ve zamansal olarak yaş almanın önüne geçilememektedir; her ne kadar tıbbi müdahalelerle bedende olan değişimler engellenmeye çalışılsa da beden, zamana karşı koyamamaktadır. Yaşlılık konusunda yalnızca mesele edilen yaşlılığın “geciktirilmesi” ya da “önlenmesi” değildir. Yanı sıra artan yaşa bağlı olarak insan bedeninin yoksunluğa hapsedilmesini dikkate almak gerekir. Fakat bedenin daha az yaş aldığı zaman dilimi içinde yaşlılığa dair olan kalıpyargıların var olduğunu görmek olasıdır. Örneğin; birinin yardımına gereksinim duyma, bedensel yetersizlikle karşı karşıya kalma, iş yaşamında yer almama gibi durumlar sadece “yaşlılık döneminde” yaşanmamaktadır. Bu sayılan örneklerin ve yaşlılığa dair nitelendirmelerin kapsamı oldukça geniştir. Bu nedenle altmış ve altmış beş yaşlarındaki bireylerin, zorunlu olarak muhtaç olma ve yoksunluk durumlarıyla yüz yüze olacağı anlamına gelmemektedir.

Yaşlılık kavramı, sıklıkla üretken olmama hastalıkların baş gösterdiği evre olarak ve bakıma muhtaç olmayla kısaca yoksunluk durumlarıyla yan yana yer almaktadır. Oysa, bütün bu ifadeler yaşlılık tanımına yönelik kalıpyargılarla ilgilidir ve özellikle damgalayıcı nitelikteki kavramsal ifadelerin sorunsallaştırılması ve değiştirilmesi gerekmektedir. Diğer yandan yaşlanma sürecinin her kişiye özgü olarak yaşandığının özellikle belirtilmesindeki amaç yaşlılığın genel geçer kavramlar ve görünüşler arasına sıkıştırılmasını önlemektir. Elbette yaşlılık ve yaşlanma kavramları yukarıda değinilen (biyolojiye, cinsiyete, topluma ve kişiye bağlı) faktörlerle yakından ilişkilidir. Aynı zamanda yaşlılık kavramı, tarihsel zaman dilimi içinde çeşitli şekillerde değerlendirilmiş ve günümüze gelindiğindeyse güncel gelişmelerle değişime uğramıştır. Buradan yola çıkarak yaşlılık kavramının bütünlüğünü sağlamak adına kavramın farklı toplumlarda ve dönemlerde nasıl anlamlar yüklendiğine bakmak yerinde olacaktır.

3.3. Tarihsel Arka Planda Yaşlılık

Yaşlı, yaşlılık ve yaşlanma kavramları, toplumlar arasında farklılaşmakla birlikte toplumlarda yer aldığı koşullara bağlı olarak tarihsel dönemler arasında da farklılık göstermektedir. Aşağıda yer alan aktarımlarda tarihte gelişmekte ve dönüşmekte olan yaşlılık olgusunun, tek bir kavrama ve döneme sıkıştırılamayacağı anlaşılmaktadır.

İlkel toplumlarda yaşlılık, kronolojik yaşla ölçülmekten ziyade biyolojik olarak tükenmeyle açıklanmıştır. Modern toplumlarda yaşlılık kavramı kültüre ya da topluma göre değişkenlik gösterse bile temelde ortaklaştığı alan kavramsal tanımdır; 65 yaşına ulaşmış olan kişilerin yaşlı olarak bilinmesidir. Halbuki ilkel toplumlarda yaşlılığın adlandırılması ya da nitelendirilmesi nitelendirilmesinin ortak tek bir tanımı yoktur. Tufan'a (2016) göre bu ayrımlar farklı dört toplum biçimine denk gelmektedir. İlk toplum türü olan "fiziksel ve fonksiyonel değişime ayarlı toplum"da üretici faaliyetini sürdüremeyen kişiler yaşlı olarak kabul edilmektedir. İkinci tür olan "yaşların ve kuşakların sınıflara" ayrıldığı toplumda belli bir gruba dahil olan kişiler, kronolojik yaş farkı gözetmeksizin aynı grupta olduklarından yaşittir. Örneğin; bir grubun içinde olan iki kişi arasındaki yaş farkı kırk olmasına rağmen aynı yaşta sayılmaktadır. Üçüncü tür olan "üreme döngüleri içindeki konuma ayarlı toplum" yapısında yaşlı olarak bilinmek için topluma birey kazandırıp, kazandırmayacak olmak belirleyicidir. Yani birey kronolojik yaşına göre değil, cinsel üretkenliğine bağlı olarak yaşlılık kademesine dâhil edilmektedir. Son toplum türü olan "kıdem sınıflandırma sistemi" toplum anlayışına göre bireyin bulunduğu yaşın gerisinde ne kadar fazla kuşak varsa derecesi o ölçüde artmaktadır. Böylece kişi, yıllarla alınan yaş yerine ardında olan nesil sayısına bağlı olarak yaşlı konumunda tanımlanmaktadır (s. 104-106). İlkel toplumların yaşlılığa dair geliştirmiş olduğu düşünce sistemi, bedende olan biyolojik, fizyolojik ve psikolojik şartlara göre şekillenmemiştir. Ayrıca kişinin yaşlı olarak kabul edilmesinde olumsuz niteliklerin yerine olumlu özelliklerin atfedilmesine özen gösterilmiştir. Böylece yaşlılık, ilkel toplumlarda sosyolojik değişkenliği ön planda olmak üzere kültürlerarası bir boyutta ele alınmıştır.

Antik dönemin yaşlılık anlayışına bakıldığında; ortalama yaşam süresi 30-35 yıl sürmüştür ve uzun yaşayan nadir insanlardan olan Platon'nun ve Sophokles'in 80 küsur yaşına kadar yaşadığı bilgisi yer almaktadır. Platon ve Sophokles, yaşlı insanı

öğüt veren ve bilge olarak tanımlamıştır. Platon ve Sophokles'ten farklı bir yaşlılık tanımı geliştiren Aristoteles tarafından yaşlılık, hastalık olarak tanımlanmıştır. Aristoteles, aynı zamanda hastalığın belirtilerini yaşlılığa benzetmiştir (Tufan, 2016, s.96-98). Bu dönem içinde yaşlılık, filozoflar tarafından çoğunlukla bilgelik, erdemli olma ve olgunluk dönemi olarak tanımlanmıştır. Fakat Antik Çağ filozofları tarafından tasvir edilen yaşlılık tanımlarında bir ortaklık sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle yaşlılık kavramının döneme özgü tek bir tanımı yoktur diyebiliriz.

On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda yaşlı nitelendirmesi, kronolojik yaş göstergesi yerine bedensel yıpranma yaşamış kişiler için kullanılmıştır. Aile içindeki sorumluluklarını gelen kuşağa devreden kişi, kendisini yaşlı hissetmesi ve yaşlı görmesi sonucunda yaşlı sıfatını almıştır. Diğer yandan yaşlı olarak kabul edilen kişiler, toplumun diğer bireyleri ile eşit haklara sahip değildir. Bu yüzyıllar arasında yaşlı kişi, faydalı ya da zararlı bir etkisi olmayan her zaman şikayetçi olan ve bakılması gereken bir yük olarak tanımlanmıştır. Ayrıca bu dönemler içinde yaşlılara yönelik algının arka planında salgın hastalıkların ve savaşların etkisi vardır. On sekizinci yüzyıla kadar yaşlı insanlara karşı ön yargılı ve vurdumduymaz düşünceler devam etmiştir. Bu yüzyıl boyunca yaşlılığa dair düşüncede olumlu anlamda değişim söz konusudur; insan ömrünün uzamaya başlamasıyla insanlar, yaşlılık ve yaşlanma üzerine düşünmeye başlamıştır. Yaşlılığın yalnızca bir insan grubuna ait olmadığı ve her insanın kendine has yaşlanma yaşadığı sonucu ortaya çıkmıştır (Tufan, 2016, s.100-101). Kronolojik yaşın bu yüzyıla kadar hala bir geçerliliğinin olmadığı görülmektedir. Nitekim yaşlılık, bedendeki değişime bağlı olarak tanımlanmış ve bu durum yaşlılığın tanımını etkilemiştir.

On dokuzuncu yüzyıl birçok gelişmenin yaşandığı değişim dönemidir. Bu dönemdeki gelişmeler, yirminci yüzyılda bütün dünyada yaşlı sayısına etki etmiştir; tıp alanında, biyoloji ve fizik gibi bilim dallarında olan yenilikler insan yaşamının uzun ömürlü olmasına yol açmıştır (Tufan, 2016, s.117). Tarihte yaşanan birtakım gelişmeler doğrultusunda yaşam koşulları iyi hale gelirken bu gelişmeler yaşam süresini etkilemiştir. Tarihsel değişime bakıldığında insan topluluğu, avcı ve toplayıcı yaşam biçiminden tarımsal yaşama ve ardından sanayi üretim biçimine geçmiştir. Bu değişim hattında insan ömrü, geçmişten günümüze doğru uzarken yaşlı sayısında artış gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda, yaşlılığa bağlı olarak bakım,

yoksulluk ve sağlık benzeri problemler açığa çıkmıştır (Korkmaz, 2014, s.190). Geçmişten günümüze doğru gerek yaşlılığın görünümünde gerekse niteliksel durumunda olan değişimler yaşlı nüfusun hızlıca artmasına etki etmiştir. Diğer yandan Tufan'a (2016) göre insan ömrünün uzamasına etki eden unsur "açlık, savaş ve hastalıklar" konusunda olan gelişmelerdir (s.123). Elbette bu problemler tamamen yok olmamıştır; yaşamda olan iyileşmelere paralel olarak bir kısım toplumlarda etkisi azalmıştır. Tufan'nın (2016) belirttiği gibi az gelişmiş toplumlarda "açlık, sefalet ve bulaşıcı hastalıklardan" ok sayıda insan yaşamını kaybederken gelişmiş sanayi toplumlarında yaşlı nüfusu artmıştır (s.125). Tüm bu gelişmeler sanayi toplumunda yaşlı bireyin, genç nüfusa kıyasla üretim bandında geri planda kalmasına yol açmıştır. Kapitalist toplum yapısında üretimi seri hale getirebilecek, fiziksel dayanıklılığı yerinde olan kişiler tercih edilmektedir. Yaşlı birey, istenilen talebin dışında kalan ya da kırılgan olduğu biline gelen bedeniyle olumsuz duygu ve düşüncelerin hedefinde yer almaktadır. Kapitalist toplumun makbul beden tanımı, yaşlı bireyin yaşamında yetersizlik ve yoksunluk olarak karşılık bulmaktadır. David E. Bloom'a (2011) göre gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde yaşlı insanlar, bir bölüm kırılganlık biçimleriyle yüzleşmektedir; bedensel bakımının karşılanmasına duyulan ihtiyaç, sağlık konusundaki güvencesizlik ve gelir kaynağındaki yetersizlik (s.2). Modern toplumlarda sağlık alanında olan gelişmelerle yaşam süresi uzamıştır ve bu gelişmelerden yaşlı bireylerin yaşamı payını almıştır. Bu çalışmanın ikinci bölümünün "2.1.2. Biyopolitika ve 2.1.3. Nüfus" kısımlarında ayrıntılarıyla ele alındığı gibi nüfusa dönük düzenlemelerde nüfusu iyi hale getirme hedefi yaşlı bireylere ilişkin biyopolitik yaklaşımlarda etkili olması sonucunu doğurmuştur.

Gelişen koşullara bağlı olarak insan yaşamının uzamasıyla dünya nüfusunun yapısındaki değişim görülmektedir. Alan Duben'e (2018) göre günümüzün en etkili demografik olaylarından biri nüfusun yaşlanmasıdır. Nüfus yaşlanması denilince anlaşılması gereken bireylerin yaşlanmasından ziyade toplumda "yaşlı olarak nitelenen (lkelerin birçoğunda 65 yaş ve üzeri) topluluğun, nüfusun içinde büyük bir orana karşılık gelmesidir (s.68). Tüm dünya ülkelerinde altmış beş yaş ve üzerinde olan insanlar yaşlı kesim olarak tanımlanmaktadır. Toplam nüfus içinde doğum oran hızının düşmesi yaşlı nüfusun görece artmakta olduğunun göstergesidir. Türkiye'de 1935 yılında olan yaşlı nüfusa kıyasla 2019 yılında yaşlı nüfusu 2,3

oranında artış göstererek yüzde 9,1 oranına yükselmiştir. Ayrıca nüfus tahmin verilerinde yaşlı nüfus oranı, 2023 senesinde yüzde 10,2, 2030 senesinde yüzde 12,9, 2040 senesinde yüzde 16,3, 2060 senesinde yüzde 22,6 ve 2080 senesine gelindiğinde ise yüzde 25,6 oranında artacağı bilgisi yer almaktadır.⁴

Dünya üzerinde 60 yaş ve üstü nüfusun sayısının, 2015 ila 2050 yılları arasında dokuz yüz milyondan, iki milyara yükselmesi beklenmektedir. Böylece toplam küresel nüfusun yüzde 12'sinden, yüzde 22'sine yaşlı nüfusta hızlı bir artış yaşanacaktır.⁵ Dünya'da yaşlı nüfusunun gelişimine panoramik bir şekilde bakıldığında; ABD'de 2030 yılına gelindiğinde her beş kişiden birinin 65 yaş ve üstünde olacağı ve 85 yaş üstü kişilerin toplumda en hızlı artan nüfus kesmini oluşturacağı öngörülmektedir. ABD nüfusu içinde yaşlı nüfusunun önemli oranda artış göstermesinin nedeni olarak hem uzun yaşam hem de baby boomer kuşağının varlığı görülmektedir (Powell, 2014, s.139-140). Asya kıtası, yaşlı nüfusun hızla artmakta olduğu kıtadır; Japonya, Çin, G. Kore, Tayvan ve Singapur gibi ülkelerde doğum oranındaki düşüşe bağlı olarak yaşlı nüfus, toplumda büyük oranda yer edecektir (Powell, 2014, s.143-144). Yirminci yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'nın nüfus yapısında değişim gözlenmiştir; Almanya, Fransa, Yunanistan, Rusya, İtalya ve Ukranya gibi Avrupa ülkelerinin nüfusu yaşlandığı için çalışan kesimde aynı oranda düşüş yaşanmıştır (Powell, 2014, s.146). Anlaşılacağı üzere nüfus bir bütün olarak ele alındığında bir yaş grubunda olan değişim toplumun belirleyici faktörleri olan sosyal yaşamı, sağlığı ve ekonomik koşulları etkilemiştir. Öte yandan değişen piyasa koşulları dünyadaki yaşlı nüfusun niceliksel ve niteliksel olarak farklılaşmasına neden olmuştur.

Dünya'daki yaşlı nüfusunun niceliksel farklılığına bakıldığında yaşlı nüfusun yüksek olduğu ülkeler sırayla şu şekildedir; Monako, Japonya, Almanya, Yunanistan, Finlandiya, İtalya, Porto Riko, Slovenya, Hırvatistan ve Estonya'dır.⁶ Öngörülere göre 2050 yılında dünya nüfusunun %16'sı yaşlanmış olacaktır. Avrupa'da bu oran %30 olacaktır. Dünyanın diğer kısmı yaşlanıp, Avrupa'ya ulaştığında dünya

---

⁴ <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/45354/yasli-nufus-demografik-degisimi-2020.pdf>. Erişim tarihi: 24.04.2021.

⁵ <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/ageing>. Erişim tarihi: 11.04.2021.

⁶ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227>. Erişim tarihi: 24.04.2021.

nüfusunun 5'te 4'ü çok az gelişmiş ve fakir olan bölgelerde yaşayacaktır (Duben, 2018, s.68).

Görülmektedir ki tarihsel süreç boyunca gerçekleşen toplumsal değişimlerden yaşlılık payını almıştır ve uzayan insan ömrüyle birtakım yükümlülükler meydana gelmiştir. Giddens'a (2012) göre küreselleşmenin ve grileşmenin bir araya gelmesi, tüm dünyadaki yaşlı bireylerin yaşamlarını etkileyecektir (s.238). Turner'a (2011) göre modernleşmeyle yaşlı bireyin toplum içindeki statüsünde düşüş olmuştur ve dönüşmekte olan dünyada yaşlıların bilgi ve becerileri önemini kaybetmiştir (s. 141). Chris Phillipson'ın (2014) ifadesine göre küreselleşen dünya ile birlikte yaşlılığın tanımında birtakım değişimler açığa çıkmıştır; yaşlılık politikaları ve imajları “hareketsizlik,” “önleme” ve “bağımlılık” kavramları çevresinde yeniden oluşmuştur (s.76). Yaşlılığın anlamında olan değişim, yaşam içinde karşılaşılan durumlarda yaşlı yaşamını büyük oranda etkilemiştir. Günümüze doğru gelindiğinde yaşlılık, sağlık, ekonomi ve bakım hizmetleri gibi insan yaşamının temel hak alanlarında “yük” olarak anlaşılmıştır. Toplumların yaşlı bireye olan sosyolojik tavrı, ülkelerin oluşturduğu politikalar, yaşlılara yönelik ayrımcı tutumlar vb. alanlarda olan değişimler, küreselleşmenin yaşlılık üzerindeki sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır.

1939'dan 1960'lara kadar geçen zaman diliminde emeklilik, devlet politikası haline gelmiştir. Devlet politikasındaki yaşlıya olan bakış, “sosyal problem” olduğu için yaşlının ihtiyacını karşılamaya dönük her eylem, yardım problemi olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma ve üretken olma üzerine kurulu olan düzen içinde emekli olan yaşlı, “sosyal ölü” olarak tanımlanmıştır (Çabuklu, 2004, s.71). Halbuki sosyal devlet düşüncesinde yaşlılığa yönelik algı farklı olmuştur. Korkmaz'a (2014) göre toplumda yaşanan işsizlik, yoksulluk ve sağlık güvencesizliği gibi sorunların giderilmesi için devletin piyasaya müdahale ettiği sosyal yardımın ve sosyal güvenliğin ön planda olduğu devlet anlayışı, sosyal devlettir (s.193). Öte yandan, sosyal devlet anlayışında yaşlılığa dair sorunlar devlet politikası haline gelse dahi var olan bakış hak temelli değil, yardım temellidir. Bunun sonucu olarak yaşlı yaşamının devlet politikasıyla güvence altına alınmasına rağmen yardım temelli yönelimle siyasal ve toplumsal konjoktüre bağımlı hale gelmektedir.

Tufan'a (2016) göre on dokuzuncu yüzyılda yaşlı bakımı aile tarafından karşılanırken on dokuzuncu yüzyılın ortalarında sanayi devrimi sonucunda yaşlıların

yaşamı yoksullaşmıştır. Böylece yaşlı bireyin bakımı sorun haline gelmiştir; Almanya yaşanan bu sorunu gidermede ilk adımı atan ülke olmuştur (s. 125). Fakat yaşlı bakımını iyileştirmeye dönük devletçi gelişmelere rağmen yaşlı bakımı, neoliberal sistemin politikalarına uyarlanmıştır. İzzettin Önder'e (2014) göre İtalya ve İspanya gibi ülkeler başta olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde komünist ve sosyalist partilerin güçlenmeye başlaması kapitalist kesimi telaşlandırmıştır. Bu gelişme kapitalistlerin sisteme müdahale etmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bireyciliğin ve özel mülkün önem kazandığı, toplumun varlığının önemli olmadığı yeni bir sistem olan neoliberalizm belirlemiştir (s. 45). Neoliberal anlayışta devlet tamamen ortadan kalkmamıştır, şirkete benzeyerek şirketlerin çıkarına eylemde bulunmuştur (Önder, 2014, s.43). Bu durumdan payını alan yaşlı birey, güvencesiz koşullarla baş başa bırakılmaktadır.

Nitekim, 1970'lerde fordist üretimin devreye girmesiyle kol emeğine olan ihtiyaç azalmıştır. İşten çıkarmalar gündeme gelmiş ve gözden ilk çıkarılan yaşlı işçiler olmuştur. Modern dönemde yaşlılık, sosyal refah devleti anlayışıyla kurumsallaşırken postmodern dönemde yaşlılık, özelleşerek piyasaya bağımlı hale gelmiştir. 1980'lerin neoliberalizmi, devlete bağımlı bir emekli topluluğu yerine özel emeklilik sistemine bağlı kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen emekliler istemiştir (Çabuklu, 2004, s.72-73). Sosyal hizmetlerin devlet elinden çıkıp, özelleşmesiyle bireysel emeklilik ve sağlık alanındaki durumlar yaşlı bireylerin kontrolüne bırakılmıştır (Phillipson, 2014, s.85). Görülmektedir ki değişen siyasal ve ekonomik koşullarla yaşlıların yaşamı önce devlet politikalarına ardından piyasanın koşullarına uyumlu hale getirilmiştir. Bu husus tezin "2.1.3. Nüfus" kısmında ele alınan güvenlik tekniği meselesiyle örtüşmektedir. Modern yaşamda tehlikeli olanın ne olduğunun muğlaklaşmasıyla tehlikeli olana karşı bir öngörülmezlik söz konusudur. Fakat tehlikeli olanın belirsizliğine karşı biyopolitik uygulamalar, hükümetlerin dönemsel politikalarını aşan, kapsayıcı nitelikler göstermektedir. Foucault'ya (2013) göre, güvenlik mekanizmalarındaki esas işlev, nüfusa ait olan süreçlerin ya da ekonomik süreçlerin güvenliğini sağlamaktır (s.308). Böylece yaşlı bireylerin yaşamına dair olan bakım ihtiyacı, ekonomik koşulları aksatmaması adına dolaylı yollardan (özel kurumlar ve aile tarafından) kontrol altına alınır.

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle neoliberal düşünce ile yaşlı bireyin yaşamı öncelikli olarak özel kurumlara ve geleneksel fikrin devamı olan aileye bırakılmıştır.

Fakat her iki hussusta yaşlı birey ya maddi olarak sömürülmekte ya da “yük” kisvesi adı altında bakılmaya muhtaç konumuna itilmektedir. Bu durumu kamufule altına alacak olan etmen ailedir. Duben’e (2018) göre neoliberal düşünce ve ekonomik sebepler diğer yandan ahlaki ve dinsel faktörler yaşlı bakımında ailenin öncü olması yönündeki etkenlerdir (s. 74-75). Aile odaklı (familistic) toplumlardan biri olan Türkiye’de yaşlılar yaşamlarını ya çocuklarının yanında ya da yakınında bir yerlerde onların bakımı altında sürdürmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye’de devlet, yaşlının ailede bakılması desteğine ek olarak sağlık hizmetlerini sağlamaktadır. Türkiye’den farklı olarak Avrupa’da devlet yaşlı bakımında söz sahibi olan önemli bir mercidir. Kıtanın kuzey ve orta bölgesinde bu durum geçerliyken, Akdeniz ve Balkan toplumlarında devlet desteğinin yanı sıra aile desteğinin rolünün önemli olduğu görülmektedir (Duben, 2018, s.67). Neoliberalizm, yaşlı bakımını ekonomik bir külfet olarak gördüğü için en etkili yöntem yaşlı bakımını görünmeyen bir el olarak aileye bırakmaktır. Çünkü yaşlı bakımının aileye bırakılması dolaylı olarak devletin üzerindeki yükü azaltmaktadır. Aksi olarak ise ailesi ya da birincil dereceden kimsesi olmayan ve politikalarla yaşamı güvence altına alınmayan yaşlı yaşamı yoksullaşmaktadır.

Türkiye’de gelecek yıllar içinde doğum oranının düşmesi, akrabalık ağlarının küçülmesi ve yaşlı bakımında destek olabilecek çocuk, yeğen gibi aynı kuşağa bağlı akraba sayısı azaldıkça ihtiyaçlarını karşılayamayan yaşlılara destek verecek insan sayısında azalma ya da boşluk olacaktır (Duben, 2018, s.75). Bu durumun sonucunda yaşlı bakımı ve yaşamı sosyal politikalarla kontrol altına alınamazsa Türkiye’yi gelecekte birtakım zorluklar beklemektedir. Korkmaz’a (2014) göre Türkiye’de yaşlılara bakan aileler ve yaşlılar yalnızca ekonomik durumlarını korumaya çalışmamaktadır. Nedeni ise yaşlıların ve onlara bakan ailelerin, neoliberal politikalar ve küreselleşme sonucunda esnek üretim, tüketim ve işsizlik gibi durumlarla mücadele etmek zorunda kalmasıdır (s.211). Türkiye’de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın yayımladığı 2006 yılında “Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik” esasına göre bakıma muhtaç engellilerin hizmeti konusunda bakım parası uygulaması yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmeliğin kapsamında, “her ne ad altında olursa olsun” hanedeki gelirleri 2/3’ün altında olması şartıyla muhtaç olan ailelere para yardımı yer

alır.⁷ Bakıma muhtaç olan yaşlılara, bakmakla yükümlü olan kişilerin bizzat başvurusuyla yardım desteği sağlanır. Fakat bu yardım ne muhtaç durumda olan yaşlıyı ne de yaşlıya bakan kişinin bağımlılığını azaltan bir uygulamadır. Yaşlı bazında durum değerlendirildiğinde yaşlı birey, bakıma muhtaç sıfatıyla “yardım” almaktadır. Ancak sosyal devlet anlayışında yaşlı, bir birey olarak görülmeli ve hak temelli bir anlayışla yaşlı hakları tesis edilmelidir. Diğer yandan yaşlı bireye bakan kişi ya da kişiler, aldıkları para desteği ile aile alanına hapsolürken ikincil bağımlılığı oluşturmaktadır.

Turner’a (2011) göre bağımlı nüfus oranı 16 yaş altı ve 65 yaş yukarısında olan nüfusun, çalışan kesimdeki nüfusun oranına karşılık gelmesidir. Ayrıca bağımlılık, fiziksel ve psikolojik bağlamı yadsınmaksızın maddi yetersizliğe sahip olan nüfusa denk gelmektedir. Büyük oranda devletin desteğine bağımlı olan emekli yaşlı nüfusu, bağımlılık niteliklerini taşıma ihtimaliyle toplum içinde “asalak yaşlı” önyargısını güçlendirmektedir (s. 143). Yaşlılık ve sosyal politika bakımından sosyal güvenlik en önemli problemdir. Yaşlılık dönemi, iş gücünün zayıfladığı ya da kaybedildiği bir dönem olduğu için yaşlı birey, emekli maaşına bağımlı hale gelmektedir (Korkmaz, 2014, s.205-206). Yaşlılık döneminde bedendeki rahatsızlıkların daha sık ortaya çıkışı, çalışma alanından geri çekilme ve benzer durumların meydana gelmesiyle bazı yaşlı bireyler toplumsal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Yaşlı bireyin yaşamsal faaliyetlerinin devamı için bir diğerine bağımlı hale gelişi yalnızca sosyal politika eylemlerini etkilememektedir. Aynı zamanda yaşlı insanlar bağımlılıklarıyla içinde buldukları toplumdaki insanlara artı sorumluluk yüklemektedir. Bunun sonucunda sosyal alanda dışlanma eylemleri ve emeklilik maaşlarının sosyo-politik şartlara uygun verilmemesi gibi yaşlı yaşamını zor duruma koyan durumlar gözlemlenmektedir.

Yukarıda yer alan Dünya genelinde olan nüfus hareketliliği bilgisinden hareketle Türkiye’ye benzer durumların bir kısım dünya toplumlarında olması beklenmektedir. Turner’a (2011) göre Batı’da çalışan genç nüfusun olmaması toplumdaki yenilikleri engelleyen ve öteleyen bir nedendir. Fakat Arjantin ve Avustralya gibi ülkelerin nüfus yapısı deniz ötesinden olan göçlerle değişmektedir, aynı olay Avrupa

---

⁷ <https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/bakima-muhtac-engellilerin-tespiti-ve-bakim-hizmeti-esaslarinin-belirlenmesine-iliskin-yonetmelik/>. Erişim tarihi: 12.03.2021.

toplumları için geçerli değildir (s. 135). Çünkü her ülkenin sosyo-politik yapısına bağlı olarak nüfusta birtakım hareketlilikler meydana gelmektedir. Böylece hem genel nüfus hem de yaşlı nüfusu hakkında olan gelişmeler tarihsel, sosyolojik ve kültürel farklılıklara bağlı olarak gelişmektedir.

Dünya genelinde olan yaşlı nüfus artışı, yaşlı nüfusun üzerinde düzenlemelerin ve iyileştirmelerin yapılması gerekliliğini açığa çıkarmıştır. Bu noktada yaşlı bireyin sağlığına, yaşamına ve ekonomik durumuna dönük olan eylemler sosyal politikanın ilgi alanında olmaktadır. Ayşe Buğra'ya (2018) göre sosyal politika, insanın yaşadığı ekonomik ve sosyal sorunlara hak temelli yaklaşan yanı sıra kapitalist düzeni değiştirme etkisi olan önlemlerin tümüdür (s. 13). Sosyal politika, toplumda eşit olmayan durumların giderilmesini hedefleyen ve toplumsal uzlaşmanın sağlayıcısı olarak tanımlanmaktadır. Sermaye sahibinin artı değere sahip olduğu kapitalist üretim biçiminde yaşanan sosyal eşitsizlikler ile toplumsal gruplar arasındaki ayrım daha görünür olmaktadır. Sosyal politika kavramına bakıldığında ikili bir ayrım karşımıza çıkmaktadır; ilki yoksulluğun ya da temel ihtiyaçların yokluğunun sorumluluğunu kişinin çabasına bağlayan liberal görüştür. İkinci anlayış toplumda yaşanan eşit olmayan durumların kaynağı olarak piyasayı sorumlu tutan sosyal haklar temelli bir düşüncedir (Korkmaz, 2014, s.191-192). Yaşlı bireyin toplum içinde taşımış olduğu rollerinin zamanla azalması ya da etkisini kaybetmesi neticesinde yaşlı birey, birtakım ihtiyaçlarının karşılanması için toplumsal ve siyasi politikalara bağlı hale gelmektedir. Dünya toplumlarında yaşlılığın mesele haline getirilmesi yalnızca ekonomi politik sahanın sınırlarında değil, sosyo-politik sahanın sınırları içinde ele alınmaktadır. Faruk Taşçı'ya (2010) göre dünya bazında sosyal politika eylemleri düşünüldüğünde akla ilk gelen emeklilik düzenlemeleridir. Ayrıca yaşlıların çalışma yaşamında ayrımcılık ve sosyal dışlanma problemleriyle karşı karşıya kalabilme ihtimaline karşı alınan önlemler sosyal politikanın konusu olmaktadır (s. 183). Sosyal politika alanında ele alınan yaşlı ayrımcılığı, çoğu kez iş yaşamında yaşanabilecek olan ayrımcılığa karşı tedbirleri kapsamaktadır. Yakın zamanda gerçekleşen Covid-19 pandemi dönemi göstermiş oldu ki yaşlı bireyler yalnızca iş bulma sürecinde ayrımcılığa maruz kalmamaktadır. Diğer yandan yaşlı insanlar, günlük yaşamın en olağan durumlarından olan otobüse binmede ya da oturmada fazlalık olarak görülmekte ve sağlık olanaklarından faydalanmada geri plana atılabilmektedir. Yaşlı insanların yaşamlarında olan sorunların ve dezavantajlı

konumlarının onarılması sosyal politika alanındaki gelişmelere bağlıdır. Volkan Yılmaz'a (2018) göre sosyal politika, yaşlılıkta meydana gelen durumlara ilişkin eşitlikçi ve hak temelli bir bakışla yaklaşmaktadır. Buna bağlı olarak yaşlılıktaki sorunları, bireyin sorumluluğuna yüklemeyen “kamusal emeklilik, sağlık ve bakım hizmetleri” meydana gelmiştir. Yaşlı bireyin emeklilik, sağlık ve bakım hizmetlerinde karşılaşılabileceği problemleri toplumsal bir süreç olarak değerlendiren insan hakları temelli sosyal politika için çözüm yine toplumsallaşmaktan geçmektedir. Yılmaz'a göre kamusal emeklilik, sağlık ve bakım sistemlerinin oluşturulmasıyla yaşlanmaya dönük riskler toplumun genelini kapsayan bir iyileşmeyle mümkün hale gelecektir (s. 178-187). Fakat yaşlı yaşamı özelinde günümüz kapitalist toplumlarında amaçlanan ile yaşamda gerçekleşen yaşlı politikaları ve yapılan eylemler eşdeğer değildir. Kapitalist dünyada genç, sağlıklı ve üretken bedenin makbul beden olarak görülüyor olması doğrudan yaşlı bedenini ve yaşamını önyargılarla dolu bir alana hapsetmektedir. Tezin ikinci bölümünde de değinildiği gibi Foucault'ya (2012) göre on dokuzuncu yüzyıl boyunca mesele haline gelen toplumsal bedendir. Sağlık alanında yaşananlara benzer şekilde bedene müdahale edilmektedir; hastaların yok edilmesi, suçlu kişilerin ötekileştirilmesi gibi uygulamalar uygulanacaktır. İşkence yöntemlerinin yerini, mikropsuzlaştırma, kriminalize etme, “soysuzlaşmış” olanları ayrı tutma almıştır (s.38-39). Medya taramasının yer aldığı “4.4. Korona Döneminde Medyada Nefret Söylemi ve Yaşçılık” kısmında görüleceği üzere salgın atmosferinde yaşlı bireyler hedef gösterilerek, suçlulaştırılmıştır. Yaşlı bedeni üzerinde kodlanan birtakım kalıp yargılar, yaşlıların yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir.

Emeğin para karşılığında satıldığı kapitalist düzende yaşlılık algısı ve yaşlı yaşamı kapitalizmin gereklerine uygun inşa edilmektedir. Turner'a (2011) göre kapitalizmde yaşlılık algısı, işe sahip olmama ve hasta olma üzerinden tanımlandığından yaşlılık kayda değer oranda sosyal bir kurgudur (s. 144). Gülay Kayacan'a (2017) göre neoliberalizm ile beraber hak temelli bir sosyal politika anlayışına sahip olan “sosyal refah devletindeki” aşınmanın etkisini hem sosyal politikanın uygulama sahasında hem de sosyo-kültürel sahada görmek mümkündür. Günümüz sosyal refah devletlerine bakıldığında yaşlı bireylere ve onların yaşamına yönelik tek tipleştirme, kalıp yargılar ve ayrımcılık yükseliştir (s. 20).

Toparlarsak bu bölümde tarihsel arka planda yaşanan gelişmeler aktararak, gelecek bölümde ele alınan Covid-19 salgınında yaşlılara yönelik ayrımcılığa dair medya verilerinin yorumlanması için gerekli zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Dünya genelinde yaşanan sosyal gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkan yaşçılık kavramı ve bu kavramın içinde bulunduğumuz pandemi döneminde nasıl belirginleştiği takip eden bölümde ele alınmaktadır.

4. PANDEMİ VE YAŞÇILIK

Tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 salgını yaşamı önemli ölçüde etkisi altına almıştır. Özellikle salgının yaşama olan etkisini sosyal ve ekonomik alanda görmek mümkündür. Bununla ilişkili olarak tüm dünya hükümetleri tarafından gündelik yaşamı salgının sonuçlarından korumak amacıyla sokağa çıkma yasağı ve sosyal izolasyon tedbirleri uygulanmıştır. Bu uygulamaların devreye girmesiyle sosyal alanda birtakım gerginlik yaratan gelişmeler açığa çıkmıştır. Bunlara kısaca bakıldığında; ekonomik işleyişin yavaşlaması, aile içinde yaşanan çekişmeler, ruhsal bunalımlar ve işten çıkarmalar gibi gelişmeler sosyal yaşamda gerçekleşen olumsuzluklardır. Bu tez araştırmasının odaklandığı ve salgın süresince öne çıkan sosyal problemlerden biri de yaşlılara yönelik ayrımcı tutum ve davranışlardır.

Çalışmanın bu bölümünde, Covid-19 pandemi sürecinde yaşlılara yönelik ayrımcı tutum ve davranışlar mercek altına alınacaktır. Ayrımcılık içeren olaylara bakmadan önce insan bedeninin fiziksel görünümünden bağımsız ele alınamayacak olan yaşlılığın, bedenle olan bağı kurmak gereklidir. Bu bağlamda yaşlı bedeninin kırılabilirliği üzerinde durulacaktır. Ardından kırılabilir bedenlere yönelen nefret ve aşağılama duygusu üzerinde durulacak ve bu duyguların yaşlılar özelinde nasıl ve hangi biçimleriyle belirginleştiği ele alınacaktır. Bu bağlamda, pandemi süresince yaşlılık örneklerinin incelenmesine olanak tanıyan medya kaynakları belli bir çerçeve içinde değerlendirilecektir.

4.1. Bedensel Yaralanabilirlik ve Kırılabilirlik

Görme alanı içinde olan bedenin, biyolojik bakımdan yıpranması ve bedende artan yaşa bağlı olarak yaşanan fiziksel deformelerin yansımaları herkes tarafından kolaylıkla görülmektedir. Buradan hareketle artan yaşa bağlı olarak beden, çeşitli kırılabilirlik görünümleriyle birlikte yaşamda yer almaktadır. Modern toplumlarda yaşlı bedeninin anomali olarak görülmesi ve ölümü çağrıştırması, yaşlı bedeninin bedensel yaralanmaya açık olduğu ve kırılabilir olduğuna dair varsayımla bağlantılıdır. Bunun sonucunda kimi insanlar için hastalığı ve ölümü çağrıştıran yaşlı bedeninin kamusal alanda görülmesi istenmemektedir ve yaşlı bedeni görme alanının dışına itilmektedir. Bu doğrultuda yaşlı bedeni ile kırılabilirlik arasındaki ilişkiye

değınmeden önce kırılmalığa ilişkin yaklaşımların gözden geçirilmesi gerekli görülmektedir.

Bedensel yaralanabilirlik ve kırılmalı kavramları arasında bir ayrıma gidilmesinde amaçlanan bedenın hem biyolojik hem de toplumsal oluşuna vurgu yapmaktır. Bu kavramlar, bedenın doğrudan dış müdahaleye açık olduğu anlamına gelirken yani bedensel yaralanabilirliği kastederken aynı zamanda bedenın toplumsal kırılmalığına karşılık gelmektedir.

Isabell Lorey'e (2016) göre kırılmalı kavramı, güvencesiz olma ve yaralanabilirlik ya da tehlikeli durum altında olma ve düzensizlik anlamına gelecek biçimde tanımlanmaktadır. Kırılmalı durumunun zıddı ise tehlikelere karşı korunaklı olmak ve sosyo-politik durumlara aşına olmaktır (s.26). Bu bakımdan kırılmalı kavramının temel ayırt edici unsurunun, içinde bulunulan toplumun güvence ve tehlike arz eden olayları nasıl değerlendirdiğiyle yakından ilişkili olduğu yargısına varılabilir. Bu nedenle kırılmalı arz eden niteliklerin ne olduğunun toplumdan topluma değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Walter Benjamin'e (2014) göre insanın yaşamı ve bedeni diğer insanlar tarafından yaralanabileceği oranda yaşamı kutsal dışı olandır (s.40). Kırılmalı durumu biyolojik olarak canlı olan bütün bedenlerde kendine yer bulabilecek nitelikleri taşımaktadır. Yani hiçbir canlı ayırt etmeksizin bütün canlı varlıklar diğer canlı bedenler tarafından yaralanabildiği ölçüde kırılmalı yaşamlara sahiptir.

Yaşam ve ölüm arasında konumlanan insan bedeni, kaçınılmaz olarak yaralanabilirlik ve kırılmalı halleriyle bir arada bulunmaktadır. Canlı bedenın, en net ve bilinen kırılmalı durumu ölümle yüzleşeceği gerçeğidir. Fakat toplumda yer alan insan bedeni söz konusu olduğunda kırılmalı halleri farklı biçimlerde meydana gelmektedir. Lorey'e (2016) göre kırılmalı halini, yalnızca varlığın ölümlü oluşuyla açıklamak mümkün değildir. Aynı zamanda bedenın toplumsal olmasının bir getirisi olarak kaçınılmaz bir tehlikeyi kapsamaktadır (s.27). Bedene dayanan ontolojik kırılmalığın yanı sıra sosyal, ekonomik ve politik durumlara bağlı gelişen kırılmalıklar mevcuttur. Judith Butler'a (2018) göre bedenlerimiz ölümlülüğe, yaralanabilirliğe ve failliğe dayanmaktadır. Bedenimiz ya da tenimiz, bir başkasının bakışına maruz kaldığı gibi temasına ve şiddetine açık haldedir; bedenlerimiz burada ya aracıdır ya da faildir. Bedenlerimiz üzerinde hak sahibi olmak adına eylemde bulunsak dahi bedenlerimiz bütünüyle bize ait değildir. Bedenin sabit kamusal bir

yönü olduğundan dolayı bedenim hem benimdir hem de benim değildir (s.41). Her canlı bir bedene aittir fakat bedenın kamusal bir yönünün olması, kırılğan bedeni diğer bedenlerin eylemine ve söylemine bırakmaktadır. Bu doğrultuda kırılğan bedenın karşısında konumlanan bedenler, kırılğan bedenlerin kırılğanlığını pekiştirecek, belirli nitelikler oluşturmaktadır. Kırılğanlığın ve yaralanabilirliğin, farklı halleri canlı bedenlerde görülmesine rağmen belirli kırılğanlık temaları vardır ki yalnızca sınırlı bedene hitap etmektedir. Nüfusun belirli bir bölümünü oluşturan; kadınlar, yaşlılar, çocuklar, lgbtq bireyler, hastalar ve yoksul insanlar kırılğanlığın kendine has özelliklerini temsil etmektedir. Kırılğan gruplar, toplumsal normlar içinde dezavantajlı, mağdur ve muhtaç gibi etiket kavramlarla yan yana yer almaktadır. Diğer yandan kamusal görünürlüğü olan beden, her yerde oluşuyla her açıdan gelebilecek yaralanabilirliğin hedefindedir. Lorey'e (2016) göre kırılğanlık, kapitalist toplumlarda bir istisna olmaktan çıkıp, kural haline gelmiştir. Bu sebepledir ki kırılğanlık, bir yönetim aracı olarak toplumsal düzenleme ve kontrolün aracı olmuştur (s.17). Lorey'in, kırılğanlık açıklamasında vurguladığı husus kırılğanlığın kapitalist üretim biçimi ve güvencesiz çalışma şartlarıyla daha görünür olmasıdır.

Beden, toplumda aktif bir etkileşim sahasında yer almaktadır. Böylece etkileşime açık olan beden üzerinde bedensel yaralanabilirliğe ve kırılğanlığa dair bulgulara erişmek kolaylaşmaktadır. Fakat bedensel yaralanabilirlik ve kırılğanlığı tek bir düzlemde ele almak söz konusu değildir; bütün toplumlarda aynı kırılğan gruplar olmadığı gibi bir toplum içinde sürekli olarak aynı kırılğan gruplar yoktur. Butler'ın (2018) ifadesine bakılırsa yaralanabilirlik, "ortak" bir bedensel temelden kaynaklanırken yaralanabilirliğin tanınmasının her durumda geçerli bir belirleyicisi yoktur. Şöyle ki insan olmanın bir getirisi olan yaralanabilirlik, tanıma normlarına bağlı ise insan olma farklı biçimlerde gerçekleşmektedir; yani yaralanabilirlik değişen tanıma normlarıyla ilişkili olarak belirli bir özneye yöneltilmektedir (s.56-57). Yaşamda insan bedeni üzerinde birçok yaralanma emareleri görülebilir ya da insanın insan olmasından ötürü yaralanmaya açık olduğunu bilebiliriz. Fakat Butler'ın özellikle değindiği noktaya bakılırsa yaralanabilir bedenlerin tayin edilmesi, toplumun güncel tanıma normuyla yakından ilişkilidir. Hangi bedenın yaralanabilir olduğu ve dolayısıyla hangi bedenın yaralanabilirliğin dışında olduğu gerçeğinin belirleyicisi " iktidar ve tanıma teorisi" (Butler, 2018, s.58-59) olacaktır.

Tanıma normları ve iktidar ilişkileriyle işaret edilen yaralanabilir bedenler, doğrudan ya da dolaylı olarak nefret söylemine ve eylemine maruz kalmaktadır. Burada bedenin maruz kaldığı nefret söyleminin ve eyleminin her zaman aynı şekilde gerçekleşen belli bir biçimi yoktur; bedene yöneltilen bir bakışla bile nefret aktarılabildiği gibi bedene direkt yöneltilen fiziksel bir zararla da şiddet gerçekleşebilmektedir. Butler'ın (2018) ifadesine göre şiddet, temasın ya da dokunmanın sonucunda insanın öteki karşısında olan yaralanabilirliğinin açığa çıkmasıdır. Aynı zamanda beden, bir başkasının iradesine ve kasıtlı eylemine bırakılarak, yok edilmektedir. Beden üzerinde şiddet uygulandığı ölçüde, tehlikeye atılmakta, tehdit edilmekte ve bedene zarar verilmektedir. Bedene sahip olan herkes, nereden gelebileceği kestirilemeyen yaralanabilirlikle beraber yaşamaktadır. Diğer yandan yaralanabilirlik, belirli politik ve toplumsal şartlar altında bilhassa güvenli kendini savunma koşullarının olmadığı ve şiddetin bir yaşam şekli olduğu durumlarda ön plandadır (s.43-44). Belirli toplumsal koşulların gerçekleştiği bir süreç olan Covid-19 pandemi döneminde, tüm dünya genelini kapsayan bedensel yaralanabilirlik ve kırılabilirlik ortamı doğmuştur; bütün bedenler ayırım gözetmeksizin ölüm korkusuyla karşı karşıya kalmıştır. Fakat bu dönemde bir kısım bedenler, diğer bedenlere kıyasla daha hassas ya da kırılabilir olarak değerlendirilmiştir.

Butler'a (2018) göre toplumsal yaralanabilirliğin, isteğin ve fiziksel yaralanabilirliğin zemini olan beden, her insanın politik kuruluşunda mühim bir rol oynamaktadır. Bedenin yaralanabilir oluşunun ve kayıp vermesinin kaynağında, toplumsalın içinde yer alan bedenler olarak diğer insanlarla bağlarımızın olması ve bu bağların kaybolma tehlikesine karşı diğer insanlarla karşı karşıya kalma ya da şiddetine maruz kalma durumu yer almaktadır (s.36). Covid-19 pandemisiyle beraber yaşlı bedeni, nefret duygusunun odağında yapılan söylemlerle ve eylemlerle yaralanabilirliğe ve kırılabilirliğe açık hale gelmektedir. Yaşlı bireyler, bu süreç boyunca insanlar tarafından hem dilsel şiddetin hem de fiziksel şiddetin yaralama eylemine maruz kalmıştır. Ayrıca yaşlı kavramının, genellikle kırılabilirlik kavramıyla yan yana kullanıldığı örnek bulgulara erişilmiştir. Google arama motoruna kırılabilirlik kavramı yazıldığında altta önerilen seçeneklerde; “yaşlılarda kırılabilirlik”, “yaşlılarda

kırılganlık ölçeği”, “kırılgan yaşlı sendromu”⁸ ve kırılganlığa dair temel sorular yer almıştır. Yaşlı bedeninin biyolojik, psikolojik ve sosyo-ekonomik koşullar altında “yetersiz” olduğuna dair olan önvarsayımlar, yaşlı kavramının, kırılganlık kavramıyla yan yana kullanılmasına yol açmaktadır.

Yukarıda yer alan açıklamalarda görüldüğü üzere yaşlı bedeni, kırılgan olma halini ve kırılganlık niteliklerini çağrıştırmaktadır. Bu noktada yaşlı bedeninde yerleşikleşen kalıp ifadeler ve ayrımcı tutumlara yol açan nefret ögesine değinmek gerekmektedir.

4.2. Nefret Söylemi: Kırılgan Bedenlere Karşı Nefret

Toplumsal iktidar ilişkilerinin kırılgan kıldığı bedenler, nefret ögesinin odağında yer almaktadır. Bununla birlikte toplumsal gelişmelere bağlı olarak kırılgan bedenler ayrışmakta ve ötekileşmektedir. Nefret söylemlerinin hedefinde olan bedenlere yönelik dışlama içeren eylemlerin arka planının görülmesinde ve nefretle bağının kurulmasında damga kavramının önemi vardır.

Çayır’a (2012) göre gruplar arasında olan eşitsiz durum karşısında güce sahip olan ya da baskın olan grup, “azınlık, madun ve alt konumlu” olarak tanımlanan gruba yönelik etiketleme ve damgalama yapmaktadır (s. 11). Bunun sonucu olarak sosyal bir paydanın ortak sahibi olan insanlar arasında nefret odaklı ayrışmalar meydana gelmektedir. Şöyle ki topluluklar içinde ya da toplumlar arasında yer alan nefret, damgalanma, fiziksel şiddet, yaşama kast etme ve yaşamı tehdit etme şeklinde kendini dışavurmaktadır. Sara Ahmed’e (2019) göre benim ve öteki arasında öteki bir tehlike olarak görüldüğünde nefret toplumsal sınırdaki kendini açığa çıkarmaktadır (s. 70).

Goffman (2014) damgalanmayı üç farklı biçimde ele almaktadır. Bunlar; bedene dair olan bozukluklara ya da pürüzlere karşı yapılan söylemlerde, bireyin sapkınca olduğu düşünülen niteliklere sahip olmasında ve din, köken, millet gibi bağlamlardan kaynaklı damgalanmalardır (s. 33). Goffman, damgalanma biçimlerini kendi içinde kategorize etmesine rağmen toplumda yaşanmakta olan ve yaşanması olası olan nefret söylemlerinin daha da çeşitlenebileceğini söylemek mümkündür. Ayrımcı

---

⁸<https://www.google.com/search?q=k%C4%B1r%C4%B1lganl%C4%B1k&oq=k%C4%B1r%C4%B1lganl%C4%B1k&aqs=chrome..69i57j0l6j0i10j0l2.8955j1j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>. Erişim tarihi: 28.03.2021.

söylemler ve eylemler, etnik bir gruba, cinsel yönelime, kadınlara ve yaşlar arasında olan farklılık gibi çeşitli niteliklere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ahmed'e (2019) göre nefretin hedefinde olan bir kişi veya obje değildir. Ekonomik bir değere sahip olan nefret, ilişkilerdeki gösterenlere bağlı olarak konum değiştirmektedir (s. 61). Böylece denilebilir ki toplumsal ve tarihsel olaylara bağlı olarak daha önce eş görülmemiş bir nefret objesinin meydana gelmesi olasıyken tersi durum olarak geçmişten gelen veya öncesinde var olan bir nefret nesnesi yaşamın merkezine yerleşebilir. Bu nedenle nefret, ekonomik bir değere sahip olmakla güncel sosyal ve politik müdahalelerden bağımsız değildir.

Judith Butler'a (2018) göre politikanın baskın anlayışına ulaşmanın yöntemi, kamusal alanı meydana getiren unsurlar içinde insanların neyi görme alanında gördüklerine ve neyi duyduklarına bakmaktan geçmektedir (s. 17). Bu çıkarımı nefret bazlı ele aldığımızda, neyin nefret simgesi olarak algılandığına veya neyin nefret simgesi olarak algılanmadığına bakmak, sosyo-politik toplumsal sahanın nasıl inşa edildiğini anlamayı kolaylaştıracaktır. Çayır'a (2012) göre kimi zaman ayrımcı davranışlar toplumsal şartlara bağlı biçimde meydana gelmekte ve toplumsal gelişmelere paralel olarak olaylar, azalmakta veya çoğalmaktadır (s. 5). Nefret eylemleri, dönemler ve toplumlar arasında farklılaşmakla beraber temelde ortak olan alan nefret eyleminin, söylem olmadan işlevsel olup, olmadığı meselesidir. Yasemin İnceoğlu'na (2013) göre nefret söylemi, nefret suçunu fitilleyen ve eylemin devamını getiren bir niteliğe sahiptir (s.7 6). Söylem aracılığıyla toplumsal olarak kurulan nefret ifadelerinin, gruplar üzerinde belirgin bir etkisi vardır.

Söylemin toplumsallığı, gruplar arasındaki ilişkileri ve bağların söylemler vasıtasıyla meşru hale gelmesine zemin hazırlamaktadır. Başka bir ifade ile grubun içindeki birey, grubun inancını, düşüncesini ve tutumlarını söylem aracılığıyla kurmaktadır. Melek Göregenli'ye (2013) göre gruplar arasındaki "benzerlikler ve farklılıklar"ın ortaya konması, "iç grup-dış grup ayrımını" belirgin hale getirmektedir. Bir toplumdaki grup davranışını, aidiyetini ve gruplar arasındaki farkı ortaya çıkarma amacı söylemsel bir çabadır. Bu sebeple, toplumdaki bir konunun söylem analizinin yapılmasıyla söylemi inşa eden ideolojik yapının nasıl bir grup aidiyeti fikrine sahip olduğu görülecektir (s. 58). Örneğin; Türkiye gibi ataerkil toplumlarda kadın ve erkek bireylere yüklenen birtakım kültürel özellikler vardır. Kadın olmanın ve erkek olmanın "doğal olan" diye kabul edilen sınırlarını aşma çabasını gösteren birey ya

da gruplar doğrudan toplumun çeperi dışına itilmektedir. Bu dışa itilme ya fiziksel alanda şiddetle ya da söylemsel alanda söz ile gerçekleşmektedir. Bir başka örnek olarak kültürel sınırlara bakıldığında kültürel gruplar arasında olan ilişkilene bir öteki meydana gelmekte ve “biz-öteki” ikileminde ayrımcı ilişkiler oluşmaktadır. Ayrımcılığın sonucunda kolaylıkla mağdur olan tarafın linç eylemine, kurban edilmeye ve şiddet eylemine maruz kalması söz konusudur. Toplumun içinde yaşanan ve yaşanmaya devam eden nefret temalı durumlara bakıldığında göze ilk çarpan şiddet eylemleri olmaktadır. Fakat egemen iktidarın hâkim ideolojisinin toplum içinde sirayet etmesi, belli bir grubun ayırt edici özelliklerini hedef alan şiddet eylemlerinin esas nedenidir.

Butler’a (2018) göre toplumsal alan nispeten dile getirilemeyen ve sergilenemeyen aracılığıyla meydana gelir. Dile getirilenin ve gösterilenin çizdiği sınır, politik ifadenin işler olduğu ve belirli öznelerin ön planda olduğu sahayı çevreler (s. 17). Bu politik çerçeve, belirli söylemlerin ve belirli öznelerin öne çıkarılmasını sağlarken göz ardı edilen ya da söz söyleme alanına dahil edilmeyen özdeşleşmeler üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Nefret söylemi odağında olan özdeşleşme şekillerini ele almak, araştırmamızın odaklandığı gruba yönelik belli bir dönemde ve belirgin şekilde ortaya çıkan söylem ve eylemlerin anlaşılması açısından büyük önem taşır. Konunun genel çerçevesini değerlendirebilmek için önce hukuki ya da kurumsal olan nefret söylemi tanımlamalarına bakmak açıklayıcı olacaktır. Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu tarafından 97(20) sayılı tavsiye kararında nefret söylemi şu şekilde yer almıştır:

‘Nefret söylemi’ kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılacaktır. Bu anlamda “nefret söylemi” muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır. (Weber, 2009, s.3)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre nefret söylemi; “demokratik bir toplumda hoşgörüsüzlüğe tahrik eden, hoşgörüsüzlüğü yayan, savunan veya mazur gösteren her türlü ifade” (Karan, 2013, s.95) şeklinde açıklanmıştır. Nefret söylemi tanımları temelde bireye ya da gruba yönelik hoşgörüsüzlüğü içinde barındırmakla birlikte ırk temelli ele alınmıştır. Bunun yanı sıra nefret söyleminin hedefinde olan kişi, yaşı, cinsiyeti, cinsel yönelimi, dini ve kültürel ritüelleri sebebiyle hedef gösterilebilmektedir. Failin eylemiş olduklarından dolayı nefret ifadeleri, kimi zaman sonuçları itibarıyla nefret suçu teşkil etmektedir. Bazı durumlarda ise nefret söylemi suç unsuru teşkil etmemektedir. Bu noktada nefret söylemi ve nefret suçu arasında tanımsal bir ayrıma gitmek gerekliliği doğmaktadır. Nefret suçu (hate crime); “ırk, etnik kimlik, milliyet, din, dil, renk, cinsiyet, cinsel yönelim” gibi özelliklerden dolayı mağdurun ya da mağdurun ait olduğu grubun birtakım şiddet eylemlerine maruz kalması sonucu failin işlediği suçtur (İnceoğlu, 2012, s.103). Mağdur, sahip olduğu özellikler neticesinde fail tarafından önyargılı düşüncelerin ve eylemlerin odağına yerleşmektedir. Nefret suçu, öncelikle düşüncede yer eden önyargının ve hoşgörüsüzlüğün yer etmesiyle kendine zemin hazırlamaktadır. Fakat failin söyleminde yer eden nefret söyleminin, suç unsuru olabilmesi için öncelikle fiili olarak ortaya çıkması gerekmektedir. Bu eylem, yaralama, tehdit, zorbalık, cinsel saldırı, öldürme kısaca maddi ve manevi hasar verebilecek her türlü şiddet eylemini kapsamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında nefret söylemlerinin ve eylemlerinin onarılması adına getirilen yasal düzenleme, nefret ve ayrımcılık merkezli kavramlar eşliğinde meydana gelmiştir. Türkiye ceza kanununda aşağıda yer aldığı haliyle öncelikle “ayrımcılık” ibaresi kullanılmıştır, daha sonraki düzenlemelerle “nefret” kavramıyla yeniden tasarlanmıştır. 2004 yılında kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti ceza kanununun 122. maddesine göre ayrımcılık şu şekilde suç unsuru olarak teşkil etmiştir:

MADDE 122. - (1) Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak;

a) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan,

b) Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden

c) Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen,

Kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir.⁹

2014 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk ceza kanunu madde 122’de değişikliğe gidilmiştir ve nefret unsuru yasaya eklenmiştir. Farklılıklardan kaynaklanan “ayrımcılık” ibaresi “nefret ve ayrımcılık” olarak değiştirilmiştir. Hapis cezası ise bir yıldan üç yıla kadar çıkarılarak güncellenmiştir¹⁰.

Ancak, yasal düzenlemelerin toplumda nefretin yayılması ve önlenmesi konusunda ne kadar başarılı olduğu sorunsal tartışmaya açıktır. Zira, toplumsal sahada nefret eylemine ve ayrımcı müdahaleye maruz kalmanın sabit bir kıstası olmadığından kişi, içinde bulunduğu çevresel koşullara bağlı olarak cinsiyeti, cinsel yönelimi, yaşı, dili gibi birçok belirleyici özelliğine bağlı olarak nefret nesnesi haline gelebilmektedir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’na göre nefret suçu; kişiye ya da kişinin maddi varlığına yönelik yapılan eylemin nedeni bedensel veya zihinsel ayrımcılık, cinsiyeti, cinsel yönelimi, yaşı, etnik kökeni veya benimsediği aidiyet ise işlenen eylem nefret suçudur şeklinde tanımlanmaktadır.¹¹ Failin eylemiş olduklarıyla mağdur olan ve nefret söyleminin merkezinde olan kişi, yalnızca maddi bir kayıpla karşılaşmamaktadır. Aynı zamanda mağdur birey, sosyal yaşamında ve gereksinimlerinin giderilmesi evresinde bazı zorluklar yaşamaktadır. Şöyle ki mağdur kişi, ekonomik olarak yaşamını sürdüreceği eylemlerden geri durmakta diğer yandan korku ve stresle karşı karşıya kalmasıyla duygusal olarak yıpranmaktadır. Göregenli’nin (2013) ifade ettiği gibi nefret eylemlerinin yaratmış olduğu korku atmosferi mağdurlara “ya böyle var olma ya da böyle olduğunu belli etme“ (s. 68) söylemini yöneltmektedir.

Kırılgan yaşamların kapsamında fiziksel ve zihinsel yeterliliği ortalamanın altında olan bireyler¹², mülteciler, yaşlı bireyler, cinsel yönelimi normdışı olan bireyler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmış bireyler kısaca nefretin nesnesi haline

---

⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html>. Erişim tarihi: 20.03.2020.

¹⁰ <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/madedetaylari;jsessionid=3tf42SQEKlhVZRy3WVzpzpYWLG8fErPjHWcKQnyIIYIJ2qBarL-xOz!-494178054?psira=18656>. Erişim tarihi: 20.03.2020.

¹¹ <http://www.ankarabarusu.org.tr/site/ankarabarusu/tekmakale/2010-1/2010-1-gurur.pdf>. Erişim tarihi: 20.03.2020.

¹² Çalışma boyunca, ayrımcılığa maruz kalmış insanlar kapsamında ele alınan sağır, kör, sakat ve zihinsel yeterliliği ortalamanın altında olan kişilere engelli denilmesi tercih edilmeyecektir. Engel bedene dışarıdan dayatılan ya da mecbur bırakılan zoraki durumlara karşılık gelmektedir. (Güleç, 2018, s.156)

gelmiş bedenler bulunmaktadır. Nefretin nesnesi olan ötekilerin yaşamına dönük kırılğanlaştırma eylemlerinin arka planında duyguların politik olarak yansımından söz edilebilir. Bu nedenle duygular söz konusu olduğundan ötekine ya da ben olmayana karşı ifade edilen duyguların ne olduğu ve nasıl işlediği ele alınmalıdır. Ahmed'e (2019) göre ötekilere sevgi ya da nefret duygularından hareketle yaklaşılmamaktadır. Öteki ile olan karşılaşma alanlarında yaşanan duygusal etkilenmeler sonucunda ötekiye birtakım sıfatlar yüklenmektedir (s. 72). Bu duygusal akıştan (korku, iğrenme ve nefret gibi duygulardan) hareketle öteki olan beden, olumsuz etiketlendirmelerle (pis, muhtaç, top, vahşi vb.) yan yana yer almaktadır.

Duyguların politik icrası sonucunda nefret söylemine ve eylemine maruz kalan insanlar, makbul beden normunun sınırlarını aşan bir noktada konumlanmaktadır. Bunun yaygın ve bilindik birçok örneğini toplumsal alan içinde görmek mümkündür. Kadın bedeni üzerinden gerçekleşen olaylara bakılırsa; kadınlar, iş yaşamında ücret ayrımcılığına, sosyal yaşamlarında tacize ve tecavüze, şiddete ve yaşamda daha birçok zorlukla ve engelle mücadele halindedir. Doğrudan nefret içerikli eylemler olmamasına rağmen alt tabanında yatan unsur kadının bir cins olarak erkeğin ötekisi olmasıdır. Bu öteki olmaklık haliyle kadın bedeni üzerinde her ne eyleniyorsa meşrutiyyetini sağlamaktadır. Ahmed'e (2019) göre yara almak kadın olmanın doğuştan getirdiği bir nitelik değildir; bu algıda kadın bedeninin özel alana hapsedilmesi ve kadınların toplumsal alanda hareketinin kısıtlanması belirleyici olmuştur (s. 93). Çabuklu'ya (2004) göre makbul beden formuna aykırı olan beden yalnızca kadın bedeni değildir; siyahiler, yerel toplumlar, homoseksüeller kısaca homojen gruba dahil edilmek istemeyen topluluklardır (s. 4).

Toplumda nefret duygusunun yerleşikleşmesinde iç grup ve dış grup ayrımının belirleyici etkisi vardır. Bu ayırmadan hareketle gruplararası meydana gelen kimi farklılıklar nefret unsuru olarak ele alınmaktadır. Din-mezhep ayrımcılığı ve diğer ayrımcılık türleri (cinsiyet, cinsel yönelim, ırk ve sınıf gibi) esas alındığında doğrudan dışlayıcı ve olumsuz durumlarla karşılaşmak mümkündür. Fakat yaygın olmayan nefret unsurlarında (kör, sağır, sakat, zihinsel yeterliliği ortalamanın altında olan bireylerin yaşamış olduğu ayrımcılıklar ve yaşlı bireylerin yaşamış olduğu yaş ayrımcılığı) çoğu kez pozitif eylemler ve duygularla hareket edildiğinden yaşanan ayrımcılık ve ötekileştirme eylemleri görünmemektedir.

Akbulut'a (2012) göre geçmişten günümüze fiziksel ve zihinsel yeterliliği ortalamanın altında olan insanlara yönelik duygusal yüklü (merhamet ya da acıma duygularıyla) tavırlar hakimdir. Böyle olumlu duygularla yaklaşılmasının nedeni ise ilkel toplumlardan beri yaşamın temel kodlayıcıları eşliğinde (bunlar; din, kültür ve dayanışma ağı) fiziksel ve zihinsel yeterliliği ortalamanın altında olan bireylere karşı iyi yaklaşımla ve merhamet duygularıyla eşlik edilmesi ilke haline gelmiştir. Bu şekilde yansıyan olumlu duygularla fiziksel ve zihinsel yeterliliği ortalamanın altında olan insanların yaşadığı ayrımcı olaylar görülmemekte ya da yaşananlar ayrımcı durum olarak değerlendirilmemektedir (s. 151). Göremeyen, duyamayan ya da zihinsel yeterliliği ortalamanın altında olan insanların yaşadığı dışsal zorluklar "acıma, merhamet" duyguları eşliğinde insanlar tarafından giderilmeye çalışılınca sorunu yaşayan kişi, yetersizlikle ve kendine yetememeyle baş başa kalmaktadır. Ardından bireyin, ötekileştirici eylemlere ve söylemlere maruz kalması kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin; göremeyen, duyamayan ya da zihinsel kapasitesi ortalamanın altında olan kişiler niteliksiz işlerde çalıştırılmakta ya da iş verilmemekte, sosyal ortamlarda gündelik yaşamı devam ettirecek güzergâhları kullanmakta zorluk yaşamakta ve uygun eğitim koşullarında eğitim görememekte ya da varolan eğitim sistemi içinde yer alamamaktadırlar. Bu ve buna benzer dışlayıcı, yok sayan ve ötekileştirici söylemleri ve eylemleri çoğaltmak mümkündür.

Ayrımcı ve dışarıda bırakan eylemlerin doğrudan hedefinde olan cinsel yönelimi farklı bireyler, aleni bir biçimde nefret söyleminin ve eyleminin hedefinde yer almaktadır. Bu yolla hedeflenen, iktidar ilişkilerinin belirleyicisi olduğu normun çerçevesi içinde öznelerle dönüşmeleridir. Delice'ye (2012) göre devlet, aile kurumu içinde makbul vatandaş yaratırken evli olmayan ya da evlenmek istemeyen, evlenip boşanan bireyleri dışlamaktadır. Devletin nazarında aile kurumu içindeki kişiler korunmakta ve ekonomik bakımdan ödüllendirilmektedir (s. 182). Toplumda, aile kurumu aracılığıyla oluşturulan çerçevenin dışındaki beden, kabul olunmayan vatandaş ve öteki olarak bilinmektedir. Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimiyle ötekileştirilen bireyler (lezbiyen, gay, trans, biseksüel) vatandaş olmanın gereklerini yerine getirmediğinden homofobik söylemlerin hedefinde yer almaktadır. Kadın ve erkek cinsiyetlerinden hareketle heteroseksist dünyanın verili olan aile yapısı ve anlayışı sürdürülmektedir. Travesti, lezbiyen ve transseksüel bireyler aile kurumunun kutsallığını tehlikeye atanlar olarak makbul olmayan vatandaş sıfatını taşımaktadır.

Erkeklik öğretilerinden hareketle toplumda baskın konumda olan bireyler tarafından LGBTİ bireylerin yaşam haklarına ve yaşam alanlarına kolaylıkla müdahale edilmektedir. Nefret söylemleri neticesinde gerçekleşen şiddet eylemlerinin toplumda meşrulaşmasıyla fail olan kişiler, eşcinsel, travseti ve transseksüel bireylere yönelik fiziksel ve psikolojik bir üstünlük sağlamış olmaktadır. İnceoğlu'na (2012) göre nefret suçları bireysel bir hareketle meydana gelmiş olsalar dahi asıl besleyen nokta ideolojik bir arka planda ortaklaşmalarıdır (s. 292). Cinsiyet kimliği ya da cinsel yönelimi nedeniyle şiddete maruz bırakılan bireylerin faili, bir kişi ya da grup değildir, toplumda hakim olan düşünceler ve yapılagelen anelerin toplamıdır. Ahlaki olarak kabul görmüş sözler ve eylemler ataerkil düzenin yeniden tesisini sağladığı gibi şiddetin meşru olmasını sağlayan durumları kendi içinde yeniden üretmektedir. Bu yeniden üretimde, erkeklik ideolojisi ve kadınlık ideolojisi, kalıp yargılar ve biçimsel ifadelerle kendine yer bulmaktadır. Toplumsal cinsiyet alanında gerçekleşmiş ve yaşanmaya devam eden edimler, belirli bir ideolojinin ve beden politikasının etkisiyle şekillenmektedir.

Benzer biçimde bu araştırmanın odağında yer alan yaşlılara yönelik yaşçılık söylemleri ve yaş ayrımcılığı çerçevesinde değerlendirilebilecek eylemler toplumda yerleşikmiş normların, egemen ideolojinin ürünüdür. Şöyle ki yaşlılara yönelik kalıpyargıların (işe yaramaz, eski kafalılar, antika benzetmesi gibi ifadeler) ve Covid-19 sürecinde daha çok gözlemlenebilen yaşçılık eylemleri, güncel beden politikalarından ve güncelin ideolojisinden kopuk değildir. Modern toplumlar, bir yandan yaşlılardan sağlıklı, genç ve üretken beden olmalarına dair beklentilere girerken diğer yandan yaşlıları ölümü hatırlatıcı olarak görmeleri ile ayrımcı müdahalelerin odağına yaşlı bedenleri yerleştirmektedir.

İnceoğlu'na (2012) göre nefret söylemi ve eylemi açığa çıktığında belirli bir grubu hedef olarak göstermek ya da söylemin hedefinde olan grubu sorumlu tutmak; toplumun içindeki iktidar örgütlenmesini görmezden gelmekle eşdeğerdir. Ancak toplumsal dengelerin ve iktidar ilişkilerinin değişmesiyle söylemin kendisi değişime uğrayacaktır (s. 289). Söylemin toplumsal olmasıyla birlikte hedefe alınan birey ya da gruplar, şiddet eylemlerine açık hale gelmektedir. Şiddetin, belirsiz oluşu yani her yerden ve her koşulda meydana gelebilirliği toplumsal iktidarın ve şiddetin bir parçasıdır. Göregenli'ye (2013) göre nefret suçları toplumsaldır; yalnızca faili ya da mağduru ilgilendiren bir konu olmamakla toplumdaki diğer grupların ideolojileri ve

bir arada yaşama anlayışları ile yakından bağlantılı olarak politiktir (s. 68). Toksoy'a (2020) göre ise ayrımcı bakışın toplumda yer etmesinin ve devamının sağlanmasının yolu toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul edilmesinden ve meşruluk kazanmasından geçmektedir (s. 188). Görülmektedir ki nefret söyleminin nasıl inşa edildiği sorusu yalnızca mevcut iktidarın politikaları merkezinde anlaşılacak bir mesele değildir. Toplumun geneline yayılan ve bütünü ilgilendiren bir mesele olarak ortaya çıkmaktadır.

Ötekiliğin inşa edildiği toplumsal sistemde mühim olan topluma tek doğruymuş gibi sunulan ve yeniden üretilen söylemi bozmaktır. Tek tipleşen toplum yaratma hedefi her zaman olacaktır; bu noktada mesele olan ötekini ortadan kaldırmak değil, beraber yaşamanın gerekliliğini ortaya koymaktır (Yardımcı & Aslan, 2008, s. 148). Nefret söyleminin ve nefret suçunun hedefindeki kişi ya da gruplar değişkenlik göstermesine rağmen itici gücü ayrımcılık ve ayrıcalık ekseninde olan gelişmeler oluşturmaktadır. Ten renginin farklılığı ve benzerliği üzerinden kurulan ırkçı nefretle cinsel yönelimiyle bedenine sınır çekilen homofobik nefret, bir toprak parçası üzerinden sınır değiştirene yapılan ırkçı ve ayrımcı nefret aynı düzlemedir. Yerleşik normlar içinde hareket eden ve kabul edilen toplumsal değerlere itaat eden bedenler mevcut toplumsal sistemde makbul görülür ve ayrıcalık tanınır. Buna karşın, sistemin dışında görülen kişiler ve gruplar ise farklı biçimleriyle ayrımcılığa maruz kalırlar. Böylece kırılğan bedenler üzerinden gerçekleşen nefret söyleminden ve eyleminden hareketle nefret unsuru merkezde olmak üzere çok sayıda nefret öznesinin konumlandığını görebilmekteyiz. Aşağıda, araştırma konusu bağlamında ayrımcı söyleme ve eyleme maruz kalan yaşlılara yönelik medyada söylemin incelenmesine geçilmeden önce, bir nefret ifadesi olan “yaşçılık” kavramı ele alınacak ve ardından kavramın Covid-19 dönemi ile bağının kurulacağı araştırma sonuçlarına geçilecektir.

4.3. Nefretin Görünmeyen Yüzü: “Yaşlı” Beden

Yaşlanan bedene yönelik tanımlamaların, biyolojik değişimlerle birlikte sosyal ortamlarla sıkı sıkıya bağı vardır. Toplumlarda, özellikle pandemi gibi sosyal travmaların yaşandığı dönemlerde yaş ayrımcılığını besleyen ortam güçlenmektedir. Aşağıda, bu ortamı anlamamızı mümkün kılan, yaşlılığın toplumsal bir tarafını

görmemizi kolaylaştıran ve yaşlılığa yöneltilen kalıp yargıların ve ayrımcı tutumların kavramsal karşılığı olan yaşçılık kavramı ele alınacaktır.

Yaşçılık (ageism), diğer anlamıyla yaşa dayanan ayrımcılık sosyal bilimler içerisinde farklı boyutlarıyla tartışmaya devam edilen bir kavramdır. Yaşçılık, cinsiyetçiliğe ve ırkçılığa dayanan ayrımcılık biçimleri gibi bir ayrımcılık türüdür. İnsanlar, inancı, cinsel yönelimi ve cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldıkları gibi yaşa dayalı da ayrımcılığa uğrayabilmektedir. Mesela, kimi bireyler ‘genç’ görüldüğü için kötü muameleye maruz kalabilirken kimi bireyler ‘yaşlı’ olarak değerlendirildiği için işe alınmayabilir. Yaşa dayalı ayrımcılığa çocuklar, gençler ve yaşlılar olmak üzere her yaş kategorisinden insan dâhildir. Fakat çocuklar ve gençler, toplumda olan koruma düzenekleri, sözleşmelerle ve sivil toplumlar aracılığıyla güvence altına alınırken yaşlılara yönelik çalışmalar yeterli değildir. Diğer yandan Türkiye içinde olmak üzere dünya nüfusu gittikçe yaşlanmaktadır ve bu da yaşlı bireylerin yaş ayrımcılığına uğrama biçimlerini çeşitlendirmektedir. Dünya literatürüne bakıldığında yaş ayrımcılığının genellikle ‘yaşlı’ bireylere yönelik ayrımcılık biçimi olarak kabul edildiği görülmektedir (Çayır, 2012, s.164). R. N. Butler’a (1969) göre yaşçılık, gençlik ve orta yaşlılık dönemlerinde, derinlere yerleşmiş olan hastalık ve ölüm korkusuna, yaşlılığa, işe yaramaz ve güçsüz olma hallerine dair iğrenmeyi ve memnuniyetsizliği ifade eder (s. 243). Erdman B. Palmore’a (1999) göre yaşçılık, belirli bir yaş grubuna yönelik olan olumlu ya da olumsuz ayrımcı tutum veya önyargıdır. Önyargı ve ayrımcılık arasında ise şöyle bir fark vardır; önyargı, bir yaş grubuna yönelik olumsuz kalıp yargı veya olumsuz düşünme biçimiyken ayrımcılık, bu yaş grubuna yapılan olumsuz davranıştır. Yaşçılık, ırkçılık ve cinsiyetçilikten sonra gelen üçüncü büyük “izimdir” (s.17; s.4). Giddens’a (2012) göre yaşçılık, ırk ve cinsel ayrımcılık türleri gibi bir ayrımcılıktır (s. 236). Genel olarak yaşçılık, bireyin yaşından dolayı ayrımcı davranışlarla ve eylemlerle engellenmesidir. Bunun yanı sıra düşüncede yer etmiş sabit yaşçılık fikirleri, yaşçılık eylemlerine yol açmakta ve eylemin gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Yaşlı bireylerin yaşamış olduğu ayrımcı durumları kültürel kodlardan ve toplumun sahip olduğu değer yargılarından ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle yaşlılara söylenen kimi sıfatlarda ya da adlandırmalarda toplumun kültürel özellikleri görülmektedir. Yaşlılara dönük “toton sevimli diğer yandan muhtaç,” (Çayır, 2018, s.83) ve ekonomik yük olduğuna dair önyargı içeren düşüncelerin varlığını

toplumdan topluma farklı örneklerini görmek mümkündür. Kalıp yargıları benimseyen yaşlı bireyler, kendilerinin ‘daha az’ fert ve birilerine bağımlı yaşamları gerektiğini düşünmektedir (Çayır, 2012, s.169). Anlaşılacağı üzere yaşlı ayrımcılığı hem olumlu stereotipleştirmeleri hem de olumsuz stereotipleştirmeleri kapsamaktadır.

Yaşlı bireylerin, bağımlı ve bakıma muhtaç olduğuna dair kalıp yargılar ya da homojenleştirici ifadelerin yanı sıra arka planda yaşlılığı besleyen başka unsurlar yer almaktadır. Bunlardan bir kısmını, yaşlılığın insan ömrünün son evresi olmasıyla ölüm korkusunu hatırlatması, yaşlı bedeninde olan değişimlerin bedensel güzellik algısını sarsması ve yaşlı bireyin güçten düşüp, üretici olamayacağına dair varsayım oluşturmaktadır. Tufan’a (2016) göre yaşlılıkta belirti gösterme ihtimali olası fakat mecbur olmayan niteliklerden hareketle “yaşlı insan kimliği” fikrinde toplum ortaklaşmaktadır. Bazı durumlarda ise toplum tarafından yaşlı bireylerin yaptığı davranışlar yetişkin bireyden farklı görülüp, biyolojik bir sapma olarak kabul edilmektedir (s. 147). Çayır’a (2012) göre yaşlılara yönelik yaygın düşünce yaşlı bireylerin, yeterli olmayan, zamanının büyük bir kısmını evde geçirmesi gereken ve bağımlı olan kişiler olduğu yönündedir (s. 167). Diğer yandan tüm dünyada Covid-19 salgını sürecinde yaşlılara dönük gelişmeler, yaşlılığın aslında ne kadar büyük bir mesele olduğunu gözler önüne sermiştir. Buradan hareketle temelde medyada söylemin, nefretle olan ilişkisinin ne olduğuna ve yaşlılıkla bağına yakından bakılacaktır.

4.4. Korona Döneminde Medyada Nefret Söylemi ve Yaşlılık

Göregenli’ye (2012) göre medya, toplumda yer alan farklı gruplar arasında gerçekleşen iletişimin dilsel ideolojik zeminini kurmaktadır (s. 251). Bu sebeple medyada kurulan söylem ve tekrarlar ile toplumda herhangi bir konuya dair algı oluşturulabilmektedir. Medya aracılığıyla tekrarlanan söylemler, o söylemleri ortaya çıkaran ve besleyen toplumsal koşulların etki alanına bağlı olarak doğrudan veriler gibi görülebilmekte, manipülatif nitelikleri göz ardı edilebilmekte ve bu doğrultuda kanaatler oluşturulabilmektedir. Medyada çeşitli biçimleriyle dolaşıma giren nefret içerikli söylemler, anlam bakımından olumsuz yineleyici ifadeleri kapsar ve bu söylemler davranışları etkiler. Başka bir ifadeyle, fiziksel eylem gerçekleşmeden

önce çoğu zaman hedefteki kişilere dönük nefreti körükleyecek söylemler dile getirilir (Ördek, 2012, s. 313).

Medyada yer alan nefret ve dışlama içeren ifadeleri yorumlamada eleştirel söylem analizinden yararlanmanın önemine işaret eden Van Dijk (2001) eleştirel söylem analizinin, toplumsal gücün kötüye kullanımını, tahakküm ve eşit olmayan koşulların uygulanma biçimini araştırma evrenine dahil ettiğine işaret eder (s. 352). Eleştirel söylem analizinin mikro düzeyini söylem, dilin kullanımı ve iletişim oluştururken makro düzeyi, toplumsal gruplar arasındaki iktidar ilişkileri, eşit olmayan koşullar ve tahakküm oluşturmaktadır (Dijk, 2001, s.354). Başka bir ifadeyle, toplumdaki mevcut güç ilişkilerinin dilsel alanda karşılığı vardır. Medyanın kullanmış olduğu dili, eleştirel söylem çözümlemesi ile ele almak, ifadelerin nasıl bir içerikle kurulduğunu, medyanın hangi kavramı içeriye aldığını ve hangi kavramı dışarıda bıraktığını ortaya çıkarmaktadır. Van Dijk'e göre eleştirel söylem çözümlemesinin siyasi, toplumsal ve eleştirel incelemelere katkıda bulunabilmesi için eşitsizliğin yeniden üretimine neden olan iletişim olaylarına, dile ve dilin işlevine bakılmalıdır (İnceoğlu ve Çomak, 2016, s.31). Bu bakımdan medyanın, dolaşıma soktuğu dilin toplumsal ilişkilere etkisi düşünüldüğünde önemli bir yükümlülüğü vardır.

Medya nefret içerikli haberler aracılığıyla, tezin teorik çerçevesini çizerken ayrıntılarıyla üzerinde durduğumuz toplumun dışarıda bırakmak istediği, arıza olarak gördüğü bedenleri yok sayarken nefret söyleminin yeniden üretimine katkı sağlamakta ve kurucu rol üstlenmektedir. Van Dijk (2001), söylem ve iktidar arasında olan ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır; medya, siyaset ve bilim gibi alanlardaki söylem biçimleri güç ilişkilerinin tesisidir. Bu şekilde ele alınan güç, eylemin kontrolünü sağlamaya yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle, insanların düşüncelerine hitap ederek ve bu yolla fikirleri etkileyerek insan eylemleri manipüle edilebilir hale gelmektedir (s. 355). Medyanın söylemsel alanı kurma ve yönlendirme gücü, toplumsal alanda ayrımcılık ve nefret içeren eylemlerin yaşanmasını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle, medyada yer alan söylemin içeriğine ve şekline bağlı olarak kimi birey ya da gruplar nefret objesi haline gelmektedir.

Pandemi döneminde yaşlılar medyada çeşitli şekillerde nefret söyleminin hedefi haline gelmiştir. Medyanın, söylemi yaygınlaştırıcı işleviyle nefretin faili olan kişiler için nefret eylemlerine de uygun zemin hazırlanmaktadır. Tufan'a (2019) göre yaşlılık söz konusu olduğunda medyada yer alan haberler ya çarpıcı olay bazında ya

da yaşlıların sağlığıyla ilgili haberlerdir (s. 36). Yaşlı bireyler, medyanın kısırlaştırılmış döngüsü içinde kendine yer bulur ve yaşamın içinde belirli kalıp yaşlı imgesi tekrarlanır. Oysa, ilerlemiş yaş birçok birey için belli faaliyetleri artık yapmaktan vazgeçmek anlamına gelmemektedir veya herkes için geçerli ve tüm eylemleri düzenleyen kesin bir yaş aralığı yoktur. Yaşlanma biçimleri kişilerin sosyal konumuna, ilgilerine, yeterliliklerine veya fiziksel yetilerine göre değişkenlik göstermektedir. Yaşlılık, kamusallaştırılan ya da ortak kılınan özelliklerine rağmen her bireyin biricikliği kadar eşsiz ve bireylerin birbirinden bağımsız yaşadığı bir dönemdir. Bu nedenle medyanın özellikle yaşlı bireyin fiziksel görünümüne, yaşam biçimine ve tercihlerine yönelik yenilemiş olduğu kalıp yargılar, onların özgünlüklerini ortadan kaldırdığı gibi sosyal olarak yaş almış bireylerden beklenen davranışları da bir zorunluluk haline getirmektedir. Çayır'a (2018) göre egemen olan normunu toplumda yer alan insanlara uygulamaktadır ve bu durumdan zarar gören gruplar, bu yolla etiketlenmekte ve ötekileştirilmektedir (s. 84). Herhangi bir toplumsal sistemin genel geçer kabul ettiği normlar yaşlılar üzerinde de etkili ve sınırlayıcı bir mekanizma olarak işlemektedir. Covid-19 dönemi bu bağlamda, dünya devletlerinin önemli bir kısmının, desteklediği söylem ve uygulamalarla toplumdaki ölüm ve yaşlanma korkusunun ne denli manipüle edilebileceğinin göstergesi olmuştur.

Covid-19 pandemi sürecinde yaşlı bireyler önce söylem alanında öteleyici kavramlarla damgalanmıştır ve ardından yaşlı bireylerin kamusal yaşam alanından tecriti sağlanmıştır. Medyada görmekte olduğumuz yaşlılık vakalarında fail olarak görülen yaşlı bireyler, en belirgin nefret eylemlerini çeşitli biçimlerde gündelik yaşamdan dışlanmaları aracılığıyla yaşamışlardır. Göregenli'ye (2012) göre medyada yer alan haberler, suçun sorumluluğunu mağdura yüklemesi bakımından sorunludur. Bir diğer medyada ayrımcılık biçimi ise göz ardı etmek ya da yok saymaktır (s. 250). Covid-19 pandemi öncesinde yaşlıların, varlıkları ve kimlikleri belirli tanımlara sıkıştırılmışken pandemi döneminde yaşlılar, "günah keçisi" ilan edilerek suçlu gibi gösterilmişlerdir.

Tunçer'e (2019) göre birçok ulus devlet yapılanmasında ve sivil toplum kurumlarında, hedeflenen makbul yurttaş imajından hareketle yaşlılar için politikalar planlanmaktadır. Makbul vatandaş, ekonomik çarkın işleyen kısmını oluşturan yani üretici, genç ve dinç kimse olarak açıklanmaktadır (s. 99). Bu nedenle yaşlı bireyler,

ekonomik işleyişin üretici bölümünün arka planında yer aldığından nüfusun fazlalıkları olarak kabul edilmiştir. Pandemi döneminde yaşlılara yöneltilen suçlamalarda arka planda yaşlıların doğrudan üretkenliğin dışında kalan bireyler olarak algılanmalarının rolü vardır. Mevcut sistemlerin içinde barındırdığı sosyal ve politik temeller, yaşlıların pandemi gibi bir dönemde söz konusu nefret söyleminin hedefi haline gelmeleri için gerekli zemini hazırlamaktadır ve medya da tekrarlar yoluyla egemen söylemi desteklemektedir. Dünya genelinde yaş ayrımcılığının ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle artıyor olması gerçeği, pandemi döneminde katlanarak açığa çıkmıştır¹³.

Aralık 2019 tarihinde Çin’de Covid-19 virüsünün ilk belirtilerinin bir hastada olduğunun öğrenilmesiyle başlayan ve bir tür gribe benzeyen hastalık kısa sürede bütün dünyaya yayılmıştır. 30 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü, küresel acil durum açıklamasında bulunmuştur. 11 Mart 2020 tarihine gelindiğinde ise Dünya Sağlık Örgütü yaygın hale gelen krizi pandemi olarak kabul etmiştir. Tarihler 3 Nisan’ı gösterdiğinde dünya genelinde vaka sayısı bir milyonu geçmiştir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken dünyada Covid-19 salgını kontrol altına almak amacıyla “sağlık ve tecrit politikaları” uygulanmaya başlamıştır. Covid-19 salgını ülkelerde aynı anda yaşanmamıştır ve hükümetler aslında ilk vakaların hemen ardından hızlı eyleme geçmemiştir. Çin’de ilk vakanın görülmesinden sonra yetmiş altı gün boyunca eşi görülmemiş karantina uygulanmıştır. ABD’de eyaletlere yönelik farklılık içeren politikalar benimsenmiştir. Tayland’da ise bir milyondan fazla sağlık görevlisi, ölüm sayısını aşağıya çekmek için kapı kapı dolaşmıştır. Güney Afrika’da hükümet sıkı tedbirler alarak orduyu devreye koymuştur. Belçika’da ilk yüz gün içinde Covid-19 salgını nedeniyle en fazla kişinin yaşamını kaybettiği ülke olduğu bilgisi açıklanmıştır. İsveç’te karantina uygulamalarına rağmen ölüm vakaları komşu ülkeleri geçmiştir ve benzer bir şekilde Peru’da da ölüm oranlarının hayli fazla

---

¹³ Türk Geriatri Derneği Bilim Kurulu Üyesi Doç. Dr. Özlem Erden Aki, salgının ilerlediği süreçte kırılgan gruplar (mülteciler, gündelik işlerle geçinenler, sigortası olmayanlar) arasında en çok etkilenen grubun yaşlı bireyler olduğunu söylemiştir. Şöyle ki yaşlılar, sağlık hizmetine erişmekte, gündelik gereksinimlerini karşılamakta ve ruh sağlığı bakımından olumsuzluklar yaşamışlardır. Bu olumsuz olaylardan biri; genç hastalar için yaşlıların, solunum cihazından ya da hastane yatağından vazgeçmesinin beklenmesidir. Bunun sonucunda haklarından feragat eden yaşlılar alkışlanırken bir kısım yaşlı insanlar yaşanan olayları içselleştirip, yük olma endişesi taşımışlardır. Yaşlıların yaşamış olduğu bu olaylara ek olarak sosyal medya paylaşımlarında yaşlıları eleştiren, alay eden ve küçümseyen görseller paylaşılmıştır. Böylece “yaşlıya saygı” efsanesinin yıkıldığı görülmektedir (Korona Günlerinde Yaşlı Olmak, 2020).

olduğu açıklaması yer almıştır (Canales & Berman-Vaporis, 2020, s.22-25). Böylece küresel salgın olan koronavirüs, Türkiye dâhil olmak üzere tüm dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır. Koronavirüs diğer adıyla Covid-19'un, Türkiye'de görülen ilk vakası 11 Mart 2020 tarihinde olmuştur (Günlük Covid-19 Tablosu, 2020).

Covid-19 önlemleri kapsamında İçişleri Bakanlığı tarafından 21 Mart 2020 tarihinde 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olanlara yönelik sokağa çıkma yasağı genelgesi yayımlanmıştır. Bu genelgenin içeriğinde yer alan bilgiler şöyledir; Covid-19 salgını, 65 yaş ve üzeri ile kronik rahatsızlığı olan kişiler üzerinde ciddi sağlık sorunu yaratmaktadır. 65 yaş ve üzeri ile kronik rahatsızlığı olan bireyler, toplumun içinde birçok alanda aktif yer aldığı için gerek kendileri gerek de toplum sağlığı adına tehlike arz etmektedirler. Yasağa uyulmadığı takdirde “kendi hayatlarını ve toplum sağlığı açısından ciddi risk oluşturarak salgının yayılmasını; vaka sayısı ve tedavi gereksinimini artırarak, vatandaşlarımızın hayatlarını kaybetmesi riski ile toplum sağlığı ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasına sebep olacaklardır” (65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi, 2020). Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın resmi twitter sayfasında paylaşmış olduğu mesajda ise şu ifadeler yer almıştır; “Tedbirli olalım. Bu ülke, bu tehlide yenik düşmeyecek. Hastalık ülkemizde yokken, 'yok' dedik. Şimdi gün gün durumu açıklıyoruz. Şeffaflığımızla sizi tedbire de davet ediyoruz. Bugüne kadar toplam 20 bin 345 test yapıldı, 1236 tanı kondu, hepsi yaşlı 30 hastamızı kaybettik” (Euronews, 2020). İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun ifadesine göre geçen yıllara kıyasla ölüm oranında yüzde otuz ve otuz beş arası bir artış yaşanmıştır. Fakat Covid-19 adıyla teşhis konmuş vefatlar görülmemiştir. Ulaşılmış olan ölüm oranına dair bilgiler bulaşıcı hastalık ve normal ölüm olarak adlandırılan ölüm oranı verileridir (Cumhuriyet, 2020). Salgının ilk evrelerinde yapılan resmi duyurularda ve konuşmalarda belirsizlik hakim olmakla birlikte yaşlıların özellikle vurgulandığı anlaşılmaktadır. Yayımlanan genelgenin hemen arkasından yaşanan olaylar ve medyada yaşlılara yönelik suçlayıcı söylemler, genelgenin içeriğinde yer alan ifadelerin, yaşlıların virüsü yayan ve hızlandıran bir faktör olarak algılanmasına neden olduğunu düşündürmektedir. Covid-19 sürecinde yaşlılar, yaşam tehlikesine neden olan virüsten korunması gerekirken¹⁴ ulusun bağışıklığını tehlikeye atan

---

¹⁴65+ Yaşlı Hakları Derneği Genel Müdürü Özlem Yalçınkaya'nın ifadesine göre sokağa çıkma kısıtlaması 65+ yaşı “koruma” ve “kollama” fikriyle ortaya çıkmıştır. Fakat bir süre sonra toplumda

bireyler olarak kamuya yansımıştır. Böylece genelgenin yayımlanması ve karantina uygulamalarıyla yaşlıların, Covid-19 salgınınün günah keçisi haline dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür.

Covid-19 tedbirlerinin bir ayağını bedene yönelik önlemler oluştururken diğeri ayağını nekropolitik düzenlemeler oluşturmaktadır. Covid-19 virüsünün etkisi bakımından kimi insanlar için öldürücü olması nedeniyle vefat eden bedenlerin kontrollü bir biçimde gömülmesi gerekmektedir. Öte yandan virüsün bulaşıcılığı ve tam anlamıyla yayılma hızının kestiremezliği ile vefat eden insanların nasıl gömüleceği arasında yakından ilişki vardır. Şöyle ki gömme işlemlerini gerçekleştiren sorumluların, Covid-19 virüsünden vefat eden kişilerin bedenlerinden olası virüsü kapma ihtimaline karşı resmi kurumlar tarafından sıkı tedbirler alınmıştır. Covid-19 virüsünün ilk evrelerinde yaşanan ölümlere dair gelişmeleri aktaran İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Daire Başkanı Dr. Ayhan Koç, Kasım ayında yaşanan ölüm sayısının geçen yıllara kıyasla iki kat artığını belirtmiştir. Koç'a göre 2016-17-18-19 yılları arasında ölüm oranında bir farklılık görülmemişken 2020 yılında bu oran iki katına çıktıysa bir nedeni vardır. Ayrıca Covid-19 virüsü nedeniyle ölenler için ayrı bir mezarlık yeri oluşturmadıklarını söylemiştir (Gazete Duvar, 2020). Koç'un ifadesine göre Covid-19 virüsünden yaşamını kaybedenler ya aile mezarlığına ya da yakınlarının uygun gördüğü yere gömülmüştür. Bu seçeneklerin dışında kalanlar ise Avrupa yakasında olan Kilyos mezarlığına ve Anadolu yakasında olan Yukarı Baklacı mezarlığına gömülmüştür (BBC News Türkçe, 2020).

---

hayat normale dönerken 65+ yaş için kısıtlamalar kaldırılmamıştır. Yalçinkaya'ya göre 65+ yaş grubunda bulunanlar kendilerini "değersiz" ve "işe yaramaz" hissetmektedir. Bu nedenle 65+ yaş, yaşama ve ekonomik düzene faydası yok gibi hissettiğinden onur kırıcı ve eşitlik ilkesine aykırı bir ortamla karşı karşıya bırakılmıştır (Hürriyet, 2020).

Görsel 4.1 : Avrupa yakasındaki Kilyos mezarlığından bir fotoğraf. Kaynak: (BBC News Türkçe, 2020)

Görsel 4.2 : Anadolu yakasındaki Yukarı Baklacı mezarlığından bir fotoğraf. Kaynak: (BBC News Türkçe, 2020)

Salgın nedeniyle yaşanan ölümlerin önemli bir kısmı Ankara’da yaşanmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi Mezarlıklar Dairesi Başkanı Köksal Bozan’ın ifadesine göre Karşıyaka, Sincan Cimşit ve Mamak Ortaköy mezarlıklarında gasallar tarafından eldiven, tıbbi maske ve tulum tedbirleriyle cenaze işlemleri yapılmıştır. Cenaze defin işlemleri sırasında mezarlık personeli, tabut ve ceset torbasına temas etmeden ip aracılığıyla defin işlemini gerçekleştirmiştir. Ceset torbası ya da tabut ile defin işlemi gerçekleştirildikten sonra cenaze yakınları dilerlerse toprak atmaktadırlar. (Anadolu Ajansı, 2021).

Görsel 4.3 : Ankara’da yaşanmış olan cenaze töreninden fotoğraf karesi. Kaynak: (Anadolu Ajansı, 2020)

Görsel 4.4 : Ankara’da bulunan mezarlıktan fotoğraf karesi. Kaynak: (Anadolu Ajansı, 2020)

Koronavirüs salgını beraberinde insan yaşamının, her an ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğu duygusunu yeniden hatırlatmıştır. Her durumda yaşanması olası olan ölüm gerçeği bu kez koronavirüs ve yaşlı bedeniyle somutlaşmıştır. Foucault’ya (2015) göre tehlikeli hayat, bireylerin devamlı tehlikeli durumlara atıldığı, şimdiki zamanda ve gelecek zamanda yaşamlarını tehlikeli görmeye alıştıkları bir yaşamdır (s. 56-57). Buradan yola çıkarak nüfusun genelinde yaşanmakta olan salgın üzerinden yakın tarihimizde bir kez daha yaşamı korunaklı hale getirmenin yeni bir güvenlik tekniği sorunu haline geldiğini söylemek mümkündür. Güvenlik tekniği sorunu, toplumun bütününe salgına dair birtakım önlemler almaya sevk etmiştir. Öte yandan salgının nasıl yönetildiği, incelendiğin, iktidarların pandemi döneminde sosyal ortamı düzenlemede nelere önem verdiği, kimlerin yaşamını güvenlik altına

alırken kimleri dışta bıraktığı görülür. Çünkü yönetim biçimleri, olası bir kriz anında uyguladıkları çözüm yöntemleriyle esas karakterlerini görünür kılmaktadır. Daha net ifadeyle, salgın sürecinde disiplinci iktidar aygıtları ve biyoiktidar teknolojilerinden oluşan iktidar düzenlemelerinin ön plana çıktığı izlenebilmektedir. Salgın döneminde evden çıkma yasağının getirilmesi ve günün belirli saatlerinde dışarı çıkılması disiplinci iktidar mekanizmasına karşılık gelirken nüfusun genelinde yaşanan ölümlerin sayısal verisinin hesabının yapılması, biyopolitika mekanizmasının açığa çıktığı halleri örneklemektedir. Toplumda yer alan biyopolitik önlemlerin öncelikli amacı nüfusta yaşanan ölüm oranlarının kontrolünü sağlamak ve toplumun sağlığını korumaktır. Fakat bu öncelik sıralamasında yaşlılar geri planda bırakılmıştır.

Covid-19 salgını döneminde nüfusun iyileştirilmesi veya iyi hale getirilmesi amacıyla evden çıkma yasağı, kafe, lokanta, alışveriş merkezi benzeri toplu mekânların kapatılması ve haftanın belirli günlerinde nüfusun dışarıya çıkmasına izin verilmesi gibi önleyici ve düzenleyici politikalar dünya genelinde uygulanmıştır. Yaşamsal düzenlemelerin yanı sıra korona döneminin ilk üç ayı olan Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında yaşanan olaylar yaşlı bireylerin, ölüm algısı ile özdeş düşünülmesine neden olmuştur. Çünkü kronik rahatsızlığı olan ya da bağışıklığı güçlü olmayan yaşlı insanların ölümüyle koronavirüse dair olan bilgiler birbiriyle ilişkilendirilerek sunulmuştur.

İtalya'dan, İspanya'dan ve ABD'den aktarılan bilgilerden hareketle elli yaş ve altında olan kişilerin sağlık durumlarının tehlike altında olduğu gündeme gelmiştir. Bu nedenle salgın virüsün, toplumda yer alan tüm yaş kesiminin sağlığını etkilediği sonucuna ilerleyen zamanlarda varılmıştır (BBC News Türkçe, 2020). Bir başka habere göre İngiltere'de herhangi kronik rahatsızlığı olmayan on üç yaşındaki bir çocuk koronavirüs nedeniyle yaşamını kaybetmiştir. Bu olaydan önce yine İngiltere'de on dokuz yaşındaki bir genç yaşamını salgın virüsten dolayı yitirmiştir (BBC News Türkçe, 2020). Her ne kadar salgının ilerleyen evrelerinde dünyanın farklı noktalarından yayılan salgının etkisinin yalnızca yaşlı nüfusu ile sınırlı olmadığı bilgisine ulaşılmış olsa da virüsün yayılma sürecinin özellikle ilk aylarında yaşlılar birer tehdit unsuru olarak algılanmışlardır. Korona salgınına dair kesinliği net olmayan bilgilerin yani yaşlıların virüsün taşıyıcısı olduğuna dair varsayımın yaygınlaştırılması yaşlılara yönelik beden politikaları ile pandemi döneminde yaş

ayrımcılığı tanımı altında değerlendirilebilecek olayların bir arada tartışılabileceği güncel bir zemin yaratmıştır.

“Yaşatma ve ölüme bırakmaktan” oluşan “ayarlama iktidar”ının (Foucault, 2018, s.252) yaşamı düzenlemek adına eyledikleri, hangi yaşamları dışarıda bıraktığına dair ipuçları vermektedir. Medya bu düzenlemelerin söylemsel alanda yayıldığı ve tekrarlandığı ortamın yaratılmasında dünya genelinde etkili olmuştur. Özellikle günümüzün sosyal medyası belli etiketlerin hızla yayılmasında, toplumda belli gruplara yönelik olumsuz kanaatlerin yerleşikleşmesinde işlevseldir. Pandemi sürecinde bu ortamdandan belli yaşın üzerindeki bireyler nasibini almıştır ve internet haberlerinde, sosyal medya haberlerinde ve ana akım medyada yer alan söylemlerde özellikle yaş vurgusu (65 yaş ve üzerine olan) dikkat çekmektedir. Foucault (2007) iktidarın her yerdeliğine ve her yerden gelme olasılığına işaret eder. Bunun anlamı ise iktidarın, zamanın her diliminde ve her ilişki ağında meydana gelip, çoğalmasındır (s.72). Salgın sürecinde medyada yer alan ve yaşlılık kavramı etrafında şekillenen haberlerde yaşlı bireyler, toplumun içinde her yerden gelebilecek olan iktidar odakları tarafından baskıya ve kontrole açık biçimde konumlanmıştır. Bu haberlerde ortak olan nokta ise gözetim ve denetim aygıtları tarafından kontrol altına alınmaya çalışılan yaşlı bireye suçluluk atfedilmesi yanı sıra yaşlıların nefret içeren onur kırıcı ve küçültücü söylemlere maruz kalmasıdır.

Salgın nedeniyle toplumun sağlığını korumak amacıyla getirilen uygulamaların en etkililerinden biri sokağa çıkma yasağı olmuştur. Sokağa çıkma yasağı ile hedeflenen öncelikle 65 yaş üstü bireylerdir ve yasağın hemen arkasından bu bireyler yasağı ihlal eden ve toplum sağlığını tehdit eden kişiler olarak sunulmaya başlamıştır. Kısa süre içinde medyada yaşlı bireyler nefret nesnesine dönüşmüştür. Bunun farklı dozda ve biçimde ortaya çıktığı görülmektedir. Virüsün öldürücülüğüyle yaşlı bireyin bedeni arasında özdeşlik kuran açıklamalar, sosyal medya paylaşımları olduğu kadar dolaşımdaki söylemin etkisiyle sokakta doğrudan yaşlılara yönelik fiziksel saldırılara varan eylemler de olmuştur. Bu tür eylemlere uygun zemin hazırlayan medyada nefret söylemi, nefretin yönelme biçimi ve niteliği göz önüne alınarak sınıflandırılabilir. Medyada nefret söylemi: Abartma/yükleme/çarpıtma; Küfür/hakaret/aşağılama; Düşmanlık/savaş söylemi ve Simgeleştirme olmak üzere

dört kategori etrafında incelenebilmektedir (Kan, Nebioğlu, Özkan, Tekin ve Tosun, 2019, s. 11-12).¹⁵

Bir kişi ya da olaydan yola çıkarak bir topluluğa yönelik olumsuz genelleme, çarpıtma, abartma, olumsuz atıf içeren söylemler olarak özetlenebilecek abartma/yükleme/çarpıtma kategorisine dahil edilebilecek pek çok örnek salgın döneminde medyada yer almıştır. Bu tür haberlerde, yaşlıların her şeyden önce homojen bir grup olarak tanımlandıkları ve kırılgenliklerinin, virüsün yayılmasındaki rollerinin çeşitli biçimlerde çarpıtıldığı görülmektedir.

65 yaş ve üstüne getirilen sokağa çıkma yasağıyla Mudanya Minibüs Kooperatifi, 65 yaş üstü olan kişileri minibüse almayacaklarını belirten yazı asmışlardır. Böylece şoförler, minibüse binen kişilere kimlik kontrolü yaptıklarını ve 65 yaşını geçmiş olan kişileri araca almadıklarını aktarmıştır (2020, Bursa'da Bugün). 4 Haziran 2020 tarihinde, 65 yaş üstü bir kişi, emekli maaşını kamu bankasının bankamatikinden çekmeye çalıştığı sırada bankanın güvenlik görevlisi tarafından engellenmiştir. Fakat yaşlı birey, bu engele rağmen bankadaki kişilerin aracılığıyla bankadan emekli maaşını almıştır. Daha sonra yaşlı kişinin telefonuna gelen mesajla üç bin yüz elli lira para cezası kesildiği haberi gelmiştir. Yaşlı kişinin ifadesine göre bankaya gittiği gün evde parası yoktu. Bu sebeple dört bin tl olan paraya ihtiyacı vardı. Yaşlı bireyin elindeki para, almış olduğu ceza parasının büyük bir kısmına karşılık gelmektedir. Yaşlı birey, bu durum karşısında şaşkınlığını gizlememektedir (Birgün.net, 2020). Yaşlı bireyi hedef alan bu tür eylemlerin alt tabanında yaşlıların virüsün taşıyıcısı olduğuna dair önyargı bulunmaktadır.

Benzer bir çarpıtma eylemine maruz kalan ve zorunlu işlerini yerine getirmek için dışarıya çıkanlardan biri de Ankara'da yaşayan Ali İhsan Yavaşca'dır. Yavaşca'nın hastane dönüşü videosunu çeken M.T.E., kendisini polis olarak tanıtmıştır. Bu videoda M.T.E., “normalde ceza kesmemiz gerekiyor, bu sefer sizi affedelim” ifadesinde bulunurken Yavaşca, hastaneye geldiğini, otobüsün onu almadığını ve bunu polise söylediğini aktarmıştır. M.T.E., çektiği videoyu sosyal medya hesabında paylaştıktan sonra tepki çekmiş ve ardında yeri tespit edilerek gözaltına alınmıştır. “Kamu görevinin usulsüz üstlenilmesi” suçundan dolayı 15 gün evden çıkmama ve

---

¹⁵ Bu kategoriler Hrant Dink Vakfı tarafından <https://hrantdink.org/attachments/article/2665/Nefret-soylemi-ve-Ayr%C4%B1mc%C4%B1-Soylem-2019-Raporu.pdf> adresinde görüleceği gibi kullanılmaktadır.

evine yakın olan huzurevine ziyaret M.T.E'ye ceza olarak verilmiştir (CnnTürk, 2020). Haberin detayında ise Yavaşca, gençlerden şikâyetçi olmamıştır ancak kendisi doğrudan fiziksel şiddete maruz kalmamış olsa da psikolojik olarak baskıda ve zorlanmış hissetmiştir (Independent Türkçe, 2020). Bu tür haberler ile yaşlılar mevcut salgın koşullarının faillerine dönüştürülmeye başlanmıştır. Ordu'da 65 yaş ve üstü olan vatandaşların sokağa çıkmasını engellemek amacıyla dron ile gözetim sağlanması (Anadolu Ajansı, 2020), sosyal mesafeye uymayan ve bankta oturan veya yürüyüş yapan farklı yaşlarda kişiler de varken “yaşlılar sokağa çıkma yasağını hiçe saydı, okey masası kurdu” gibi bir dil kullanılarak dikkat yaşlıların üzerine çekilmiştir (Gerçek Gündem, 2020). 19 Mart 2020 tarihinde yayımlanan YeniDönem gazetesinin haber başlığında ise, “Dışarı çıkmayın dedikçe dışarı çıktılar! Bursa'da belediye çareyi sökmekte buldu” başlığı yer almıştır. Haberin içeriğinde Covid-19 salgını nedeniyle mecbur kalmadıkça ‘risk grubunda’ olan kişilerin dışarı çıkmaması istenmiş ve yaşlı bireylerin meydana olan banklara oturmasıyla sosyal medyadan tepki aldığı bilgisi yer almıştır (YeniDönem, 2020).

Bir başka haberde Sivas Büyükşehir Belediyesi tarafından meydanlarda yer alan bankların söküldüğü aktarılmıştır. Belediye, yaşlıların evde kalmalarını sağlayarak, virüsün yayılmasını önleyeceğini ileri sürmüştür. Aynı zamanda haberin üst başlığında yaşlıların yaşanan olaya “şimdi nerede oturacağız” şeklinde tepki göstermeleri üzerine “verdikleri tepki herkesi şok etti” şeklinde yer almıştır (Habertürk, 2020). Yaşlılara yönelik alınan koronavirüs tedbiri benzer bir şekilde Denizli'de yaşanmıştır. Bayramyeri Meydanı'nda özellikle yaşlıların bankları kullanmasından kaynaklı banklar görevlilerce kaldırılmıştır (Sözcü, 2020). Edirne ilinde de benzer önlemler alınmıştır. Fakat Edirne'de olan bir bankın üzerinde asılı olan yazı dikkat çekmektedir. “Evinde kal Edirne, dışarı çıkma, şansını zorlama” yazılı şeklindedir (CnnTürk, 2020). Yaşlı bireylerin kentte yaşayan her birey gibi hür iradesiyle kenti kullanma hakkı engellenmiştir. 65 yaş ve üstüne getirilen sokağa çıkma yasağıyla belediye meydanlarında bankların kaldırılması veya üzerlerinin örtülmesi ve güvenlik ekibinin kontrolü gibi birtakım önlemler uygulanmıştır.

22 Mart 2020 tarihinde İstanbul'un Esenyurt ilçesinin meydanında 65 yaş ve üstü kişilerin yasağa uymayıp, banklarda oturduğu gözlemlenmiştir. Haberin detayında yaşlılar, “inatçı yaşlı vatandaşlar” ifadesiyle damgalanmıştır (Hürriyet, 2020). 31 Mart 2020 tarihinde İstanbul'un giriş ve çıkışlarında yapılan denetim sonucunda

yaşlı bir çiftin 65 yaş üstü olduğu tespit edilmiştir. Fakat haberin içeriğinde yaşlı kişinin, “parkta oturmuyorum, sokağa çıkmıyorum” şeklinde kendi hakkını savunması “ilginç savunma” olarak medyaya yansıtılmıştır (Yeni Akit, 2020). Muğla’da 65 yaş ve üstüne getirilen yasağa uymayan yaşlıları uyaran memurun karşılaştığı cevap haberin üst başlığında “şoke eden cevap” olarak belirtilmiştir. Yaşlı kişinin cevabı ise “ evde otura otura karımla kavga ettim” şeklinde olmuştur (Sabah, 2020). Bu tür haberlerde görüldüğü üzere yaşanan yaşçı eylemler, yaşlıların ötekileştirmesine neden olmasının yanı sıra haberin dilinde kullanılan damgalayıcı söylemler, yaşlıların salgının yayılmasından sorumlu kişiler olduğuna dair düşünceleri pekiştirmektedir.

23 Mart 2020 tarihli haberde, İstanbul Adalet Sarayı’na girmek isteyen 65 yaşındaki vatandaş, 65 yaş ve üstüne getirilen yasaktan dolayı içeriye alınmamıştır (Milliyet, 2020). 26 Mart 2020 tarihindeki haberde, Gaziantep’te halı fabrikasının servis aracını kullanan 65 yaş üstü olan kişiye üç bin yüz elli lira para cezası kesilmiştir (Sabah, 2020). 31 Mart 2020 tarihli haberde, İzmir’de tarlasına çalışmaya giden 65 yaşındaki çiftçi, jandarma tarafından engellenmiştir. Benzer bir sebeple Adana’daki 80 yaşındaki çiftçi, tarlasına gidemeyince oğlunu göndermiştir (Cumhuriyet, 2020). 20 Mart 2020 tarihli haberde, Çorum, Malatya ve Konya olmak üzere toplamda üç ilde 65 yaş ve üstü kişilere ücretsiz toplu taşıma hakkı geçici olarak kaldırılmıştır (Yeni Şafak, 2020). 29 Mart 2020 tarihli haberde 65 yaş ve üstüne getirilen sokağa çıkma yasağı nedeniyle 64 yaşındaki birey, otobüse alınmamıştır. (Milliyet, 2020) 22 Nisan 2020 tarihinde Adana’da, 69 yaşındaki bir kadın otobüse bindiği sırada polis ekipleri tarafından indirilmiştir (Sabah, 2020). 5 Nisan 2020 tarihli haberin içeriğinde, sokağa çıkma yasağı nedeniyle Antalya’da yaşayan 65 yaş ve üstü olan bir çiftin resmi nikâhı gerçekleştirilmediği bilgisi yer almaktadır (Cumhuriyet, 2020). 3 Nisan 2020 tarihli haberde 75 yaşında olan bir kişi hastaneye gitmek istediğini fakat dolmuşların kendisini almadığını ve yürüyerek hastaneye gitmek zorunda kaldığını söylemiştir. Kolluk kuvvetleri tarafından yaşlı kişi uyarılmış ve evine gönderilmiştir (Sabah, 2020). Yaşlılar en temel sosyal haklarını kullanamamakta yanı sıra dışlama eylemlerine maruz kalmaktadırlar.

Bursa’nın bir köyünde dağda kuzularını otlatan kadının yanına gelen jandarma, “teyze senin sağlığın bizim için kıymetli ama şimdi bak sen bu hastalığı kapmaya elverişlisin. Bağışıklığın zayıf, zayıfsın. Bu hastalığı kaparsan sonu ölüm” ifadesiyle

yaşlı kadının evine gitmesi gerektiğini söylemiştir (Dailymotion, 2020). Bursa’da yaşanan bir başka haberde bankta oturan 65 yaş ve üzeri kişinin ihbar edilmesi üzerine kolluk kuvvetleri tarafından kimlik kontrolü yapılmıştır. Ardından yaşlı kişi evine gönderilmiştir (Diken, 2020). Yaşlıların bu biçimde hedefe alan olaylarda yaşlı bireyler kriminalize edilmektedir. 24 Mart 2020 Sabah gazetesindeki bilgiye göre sokağa çıkma yasağına uymayan iki yaşlı kişi, “iki yaşlı bakın nasıl yakalandı” ve “yok artık, biri 70 diğeri 74 yaşında” şeklinde haberin detayında aktarılmıştır (Sabah, 2020). 30 Mart 2020 tarihli Sabah gazetesinde “sokağa çıkan dede polis ile tartıştı” başlığıyla aktarılan haberin içeriğinde yaşlı kişinin, “polis ve görevlileri sıkıntıya soktuğu” ifade edilmiştir. (Sabah, 2020). Yaşlı kişilerin devlet görevleriyle karşı karşıya geldiği bu tür haberlerde yaşlılar, “devlete karşı gelen” olarak damgalanmaktadır. 24 Haziran 2020 tarihli Sabah gazetesinde minibüste yolculuk yapan bir yaşlının ihbar edilmesi üzerine yaşanan olaylar yer almaktadır. Sağlık ekiplerinin yapmış olduğu taramayla yaşlı kişinin bir sağlık problemi olmadığı anlaşılmıştır. Haberin içeriğinde ise “ şehir merkezinde bulunan yaşlı kısa süreli paniğe neden oldu” şeklinde olay ifade edilmiştir. Böylece tehlikeli olan virüsten korunması gereken yaşlılar, medyaya yansıtıldıkları haliyle suçlulaştırılarak tehlikeli insan haline getirilmiştir. Bulaşıcı hastalıktan korunması gereken yaşlı bedenine “en az uyum sağlayanları safdışı bırakma” (Foucault, 2018, s.262) düşüncesinden hareketle yaklaşıldığı için yaşlıların yaşam hakkına yaşçı ve ayrımcı eylemlerle müdahale edilmiştir. Yukarıda yer alan habelerde de görüldüğü üzere bir süre sonra virüse karşı alınan önlemler “koruma” amacından çıkıp, yaşlılara karşı alınan yasaklara dönmüştür.

Bu tür ilk başlarda naif görünen yaşlılara yönelik etiketleyici dil, salgın yayıldıkça daha sert bir öfke diline dönüşmeye başlamıştır. Yaşlıları hedef alan bu örnekler, nefret söyleminin doğrudan küfür, aşağılama ve hakaret kategorisine dahil edilebilecek niteliktedir. Yaşlı bireyler, salgının asıl kaynağı gibi algılandığından toplum içinde birtakım fiziksel ve duygusal istismarlara maruz kalmış ve toplum sağlığını tehlikeye attıkları varsayımından hareketle dışlayıcı tutumlarla karşı karşıya kalmışlardır.

Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan, pandemi döneminde verdikleri mücadelenin başarılı olduğunu söylemiştir. Ardından gazetecilerin soruları doğrultusunda ölen kişilerin büyük bir kısmının ileri yaşta olan kişiler olduğunu ifade etmiştir. Bu

sebeple ölen kişilerin zaten “bir ayağı çukurda” olan insanlar olduğunu ve ölen insanların rakamlarını görüp, panik yapmamak gerektiğini belirtmiştir (Sabah, 2020). 65 yaşına getirilen yasak kapsamında Zonguldak’ta bir kadının toplu taşıma aracına binmesi engellenmiştir. Bunun üzerine yaşlı kadın, toplu taşıma aracının önüne uzanarak, aracın hareket etmemesine neden olmuştur. Bu olay yaşandığı sırada bir kişi tarafından yaşananlar sosyal medyada paylaşılmıştır. Görüntüleri paylaşan kişi, “benden uzak dur, sende koronavirüs var” sözleriyle yaşlı kadını hedef haline getirmiştir (İhlas Haber Ajansı, 2020). Yaşlıların kırılmalıkları üzerinden söylemde yeniden inşa edilen ifadelerle yaşlı bireyler hem söylemde hem de eylemde ötekileştirilmektedir. Yaşlıların biyolojik olarak ya da bedenlerinin dış etmenlerden kolay etkilenmesi, yaşlıların yaşamlarının gözden çıkarılması gerektiği anlamına gelmemelidir. Mbembe’nin sorularını bu noktada hatırlatmak gerekirse; “hayata, ölüme ve insan bedenine verilen yerin” ne olduğu ve iktidar düzeninde nasıl bulunduğu (2020, s.92) soruları ile yaşlıların Covid-19 sürecinde yaşamış olduğu olaylar arasında ilişki kurmak mümkündür. Salgının özellikle ilk zamanlarında yaşlılara pay biçilenin ne olduğu ve yaşlılara nasıl muamele edildiği ele alınan haberlerde okunmaktadır.

19 Mart 2020 tarihinde, 65 yaş ve üstündeki yaşlılara dönük gerçekleşen dışlama eylemlerinden birine İhsan Öztürk maruz kalmıştır. Bağcılar’da sokakta yürürken durdurulan Öztürk’ün başına zorla kolonya dökülerek, maske takılmıştır. Olay, sosyal medya üzerinde ve haber kanallarında yaygın hale gelince Öztürk’ün oğlu, videoyu yayımlayan kişiden videoların kaldırılması talebinde bulunmuştur. Bu gelişme akabinde öğreniliyor ki Öztürk, şizofreni rahatsızlığı olan bir birey ve olayın bu şekilde cereyan etmesinden aile büyük bir üzüntü duymuştur (T24, 2020).

Görsel 4.5 : Nevşehir Belediyesi’nin resmi twitter sayfasından paylaştığı gönderi. Kaynak: (Twitter Post, 2020)

21 Mart 2020 tarihli haberin üst başlığında “Nevşehir Belediyesi, ‘yaşlı ihbar hattı’ oluşturdu” ifadeleri yer almaktadır. Haberin içeriğine bakıldığında Nevşehir Belediyesi, resmi twitter hesabından 65 yaş ve üstü vatandaşların dışarıda görülmesi takdirinde ALO 153’e bildirmelerini talep etmiştir (Cumhuriyet, 2020). 22 Mart 2020 tarihinde, Isparta merkezde meydana gelen olayda bankta oturan iki yaşlı, vatandaşların sulu ikazına maruz kalmıştır. Yasaklar başlamadan önce bankta oturan iki yaşlı insana, ne yönden geldiği belli olmayan su balonları fırlatılmıştır (CnnTürk, 2020). 65 yaş ve üstü kısıtlamaların ardından Manisa otogarında, sokağa çıkması yasak olan yaşlı birey, polis memuru tarafından zorbalığa maruz kalmıştır. 22 Mart tarihinde yaşanan olayda polis memuru, yaşlı adamın üstüne doğru yürüyerek, bağırıştır. Kendisi bağırıldığı halde “bağırma, bağırma...” diyerek sesini yükseltmeye devam etmiştir (Sabah, 2020). 25 Mart 2020 tarihli haberde yer alan bilgiye göre Sözcü gazetesi yazarı Yılmaz Özdil, yaşlılar hakkında bir video içeriği paylaşmıştır. Yaşlıları konu alan videoda Özdil, parkta ya da sokakta oturan 65 yaş ve üstü vatandaşlara “angut” benzetmesinde bulunmuştur (Takvim, 2020). 29 Mart 2020 tarihli haberde 65 yaş ve üstüne getirilen sokağa çıkma yasağı nedeniyle 64 yaşındaki birey, otobüse alınmamıştır (Milliyet, 2020). 22 Nisan 2020 tarihinde Adana’da, 69 yaşındaki bir kadın otobüse bindiği sırada polis ekipleri tarafından indirilmiştir (Sabah, 2020). 29 Mayıs 2020 tarihli habere göre Habertürk kanalında olan bir programa katılan ve koronavirüs bilim kurulu üyesi Ateş Kara bazı açıklamalarda bulunmuştur. Kara, her ne kadar söze özür dileyerek başlasa da şu şekilde devam etmiştir; değerli bir antika aracınız var ve aracınızın güneşten hasar alacağını biliyorsunuz. Böyle bir aracı dışarıda güneşin altında bekletir misiniz sorusuyla 65 yaş ve üstü için olan kısıtlamaların olması gerektiğini vurgulamıştır (Gazetem.com, 2020).

Bu yukarıdaki örneklerle belli yaş üstü bireylerin gittikçe adeta “günah keçisi”ne dönüştürüldüğü görülmektedir. Günah keçiştirme kategorisi, olumsuzlukların kaynağı olarak bir grubun sorumlu tutulması ve bu grubun korku objesi haline gelmesi olarak açıklanabilir (Dirini & Özsu, 2020, s.17). Pandemi döneminde virüsün yayılması ve uygulanan tedbirlere uyulmaması konusunda yaşlılar sorumlu tutularak, günah keçisi ilan edilmiştir. Bu şekilde yaşlıların gerek etiket kavramlarla gerekse maruz kaldıkları fiziksel eylemlerle yaşamın dışına itilmeye çalışıldıklarını

söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle salgın hastalığın sorumluluğunun yaşlı bireylere atfedilmesiyle yaşlıların ölüme bırakılması meşruluk kazanmaktadır.

Yaşlılar yalnızca yaşamlarıyla değil, ölüme açık hale getirilen bedenleriyle de salgının merkezinde yer alan yaşamlar olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan yaşamının kırılğanlığının somutlaştığı dönem olan salgın sürecinde yaşlıların genellikle hasta ve bedenlerinin ölüme yakın olduğuna dair yaygın inanış medyaya yansıtılan söylem diliyle güçlenmektedir. Bu dönemde yaşlılara dair en önemli varsayım bir yüzünün salgın virüsün taşıyıcısı olması, diğer yüzünün ise ölümü hatırlatmasıdır. Toplumda ölümün, yaşlılarla yakında ilişkili olduğu anlayışı ile hem ölüme duyulan korku hem de yaşlılara duyulan nefret tek yerde birleşmektedir. Bu nedenle ölümün inkârı ile yaşlı bireyin kamusal alanda yer almasının kabul edilmemesi benzer bir nedende ortaklaşmaktadır.

Covid-19 döneminde 65 yaş ve üzeri yaşlılara getirilen yasaklarla tezin ikinci bölümünde incelenen yaşatmaya odaklı olan pozitif iktidarın, ölüme dair olan “kesme” edimini nasıl gerçekleştirdiği nekropolitik düzenlemelerle açığa çıkmaktadır. Covid-19 salgını nedeniyle artan ölüm vakalarıyla ölen kişilerin kim olduğu bilgisi yerine sayısal verilerle ya da rakamlarla istatistik bilgisine ulaşmak öncelikli olmuştur. Rakamlara indirgenen ölümlerle kimin yaşamının ölüme açık hale getirildiği, kimin yaşamının ise kutsallığının ve korunmaya devam ettiğinin cevabı alınmaktadır. Salgın döneminde kimin ölüme bırakılabileceğinin görünür olması yani yaşlı bedeninin kaybının sorun teşkil etmemesi siyasal bir problem olarak nüfusun sağlıklı yaşamının merkeze alınmasıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle pandemi sürecinde yaşanan ölümler, özellikle öne çıkarılan yaşlı ölümleri nekropolitik siyaset sahnesinin içinde ve nüfusa yönelik düzenlemeler olarak değerlendirilebilir. Bu düzenlemeler, dünyanın farklı ülkelerinde benzer nitelikleriyle açığa çıkmıştır. Mesela, Avrupa’nın farklı yerlerinde (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika ve İspanya gibi ülkelerde) yaşlı bakım merkezlerinde çeşitli zorluklar yaşanmıştır ve önemli oranda can kaybı vardır.

Belçika’da yaşlı bireylerin bakımını karşılamak için huzurevlerinde malzeme yetersizliği yaşanmıştır. Belçika’da alınan önlemler kapsamında “Belçika Yaşlılık Hastalıkları Bilimi Enstitüsü,” Covid-19’a yakalanan ve kronik rahatsızlığı bulunan yaşlı kişilerin hastaneye gönderilmemeleri ve huzurevinde yaşamamaları gerektiği yönünde talimat yayımlamıştır (Anadolu Ajansı, 2020). Huzurevlerinden ölümlerin

yoğunlaşması nedeniyle İngiltere’de araştırma yürüten Dr. Jose Luis Fernandez’in çalışmasının sonucuna göre Avrupa’daki huzurevleri, yaşanan ölüm vakalarının merkezi olmuştur. Fransa’daki huzurevlerinde Covid-19 virüsü nedeniyle ölen kişilerin sayısı ortalama sekiz bin iken İspanya’da on dört bine ulaşmıştır. Dr. Fernandez’in ifadesine göre huzurevinde yaşayan kişiler, toplu bir halde yaşadıkları için karantina altına almak ve hastalığı kontrol etmek zorlaşmaktadır. Diğer yandan Dr. Fernandez, yaşlıların savunmasız olduğunu belirterek, yaşlılara gereken ilginin gösterilmediğini söylemiştir. Huzurevlerinde yaşanan ölüm vakaları neticesinde huzurevlerine yönelik “toplu cinayete kadar” birçok çeşitli soruşturma açılmıştır (Trt Haber, 2020). Benzer biçimde Fransa’da, Avrupa ülkelerinin bir kısmında olan malzeme yetersizliği görülmüştür. Yeterli maskenin bulunmaması nedeniyle huzurevinde çalışan bir kişi, durumun acil oluşunu sağlık bakanına bir mektupla aktarmıştır; huzurevinde olan yaş ortalamasının 85 olduğunu eğer yeterli sayıda maske temin edilmezse yaklaşık yüz bin yaşlı kişinin yaşamını kaybedebileceğini söylemiştir (Anadolu Ajansı, 2020). İspanya’da Savunma Bakanlığı tarafından koronavirüs salgını tedbiri için huzurevlerine asker gönderilmiştir. Dezenfekte yapmaya giden askerler, gittikleri huzurevlerinde yaşlıları terk edilmiş ve ölü halde bulmuştur (BBC News Türkçe, 2020). İngiltere’de ise koronavirüs nedeniyle çok sayıda yaşlı, evinde yalnız başına vefat etmiştir. Ayrıca kimi yaşlı insanların, cesedine haftalar sonrasında ulaşılmıştır. Haberde yer alan bilgiye göre Mart, Nisan ve Mayıs aylarında yedi yüz yaşlı insan, evinde ölü olarak bulunmuştur. Koronavirüs ölümlerini araştırmak için kurulan komisyonun başkanı Dr. Mike Osborn, öldükleri çok geç fark edilen ve bu nedenle çürümeye başlayan cesetlerin olduğunu dile getirmiştir (BBC News Türkçe, 2020).

İtalya’da yaşlı nüfusun ölümünün sayıca fazla olmasının bir diğer sonucu ise salgın sürecinde tedavi yöntemlerinin uygulanmasıyla ilgilidir. Hasta sayısının artışına paralel olarak, yaşlı hastalar ve genç hastalar arasında tedavi önceliği sorunu gündeme gelmiştir. Dr. Christian Salaroli, 80 -95 yaş arası ağır solunum ile gelen hastaları büyük oranda tedavi etmediklerini dile getirmiştir. Yaşanan durumun korkunç olduğunu söyleyen Salaroli, yaşlı hastaların ümitsiz vaka olduklarını aktarmıştır (BBC News Türkçe, 2020). ABD’de yaşanan ölüm vakalarının yüzde kırkını yaşlı insanlar oluşturmaktadır; Covid-19 vakalarının iki yüz elli binden fazlası bakımevlerinde yaşanmıştır (Cumhuriyet, 2020). Ölüm vakalarının, bakımevlerinde

yaşanmasının sebebi ise yeterli sayıda test kitlerinin olmamasıdır. Amerika’da sağlık hizmetleri başkanlığında olan Mark Parkinson’a göre yaşlıların çok az bir bölümü test edilmiştir. Akabinde yaşlı bakımevlerinin öncelikli olmadığını dile getirmiştir (Sabah, 2020).

22 Nisan 2020 tarihinde ABD’nin Teksas Vali yardımcısı Dan Patrick, yaşlılara yönelik bazı açıklamalarda bulunmuştur. Patrick, “yaşlılar ölmeye hazır, bütün ülkeyi feda etmeyelim” ifadesiyle yaşlıların kendini ölüme feda edebileceğine vurgu yapmıştır. Ayrıca yaşlı insanların, “çocukları ve torunları için yaşama şanslarını feda edebileceğini” dile getirmiştir. Bunun ardından ABD ekonomisinin yeniden normale dönmesi gerektiğini ve yaşamda hayattan daha kıymetli şeylerin olduğunu söylemiştir (Sputnik, 2020). Koronavirüs salgını nedeniyle sağlık donanımlarının kullanımında, yaşlı hastalara değil de genç hastalara öncelik tanındığına dair dünyanın farklı yerlerinde örnek vakalar yaşanmıştır. Mesela, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin başkenti Kinşasa’da, Souzi Bondeko, dedesini hastaneye götürdüğünde solunum cihazı takılmıştır. Fakat Bandeko, eve gidip geri döndüğünde dedesine takılı olan solunum cihazının çıkarıldığını görmüş ve genç olan bir hastaya takıldığını öğrenmiştir. Bu uygulama yani genç hastalara öncelik verilmesi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde tercih edilen salgın yönetimi politikasının sonucudur. Bandeko, çok geçmeden dedesini kaybetmiştir ve yaşadığı bu olayı HelpAge International sorumlusu Anatole Bandu’ya aktarmıştır. Bandu’nun ifadesine göre yaşanan olay neticesinde yaşlının ölmesi Demokratik Kongo’da yeni değildir. Bandu, “Demokratik Kongo’da yaşlı insanlar harcanabilir görülüyor” diye olayı tanımlamıştır (BBC Türkçe, 2020).

Son olarak, tez araştırmasının odaklandığı dönem içinde yapılan medya taramasında bu yukarıda aktardığımız haberlerin dilinden farklı olarak mizah unsuru içeren örneklere de sıklıkla rastlanmıştır. Mizahi anlatılar çoğunlukla nefret söylemiyle ilişkilendirilmez ve çok daha masum ifadeler gibi algılama eğilimi vardır. Oysa, mizah ögesinin yalnızca güldürme işlevi yoktur aynı zamanda “dışlama, dikkat çekme, kınama, alay etme” gibi kişiyi etkileyen nitelikleri vardır (Bayrakçı, 2021, s.3504). Bu yönüyle mizahın sosyal algının oluşmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Yaş ayrımcılığının daha görünür olduğu Covid-19 salgınında sosyal medya kullanıcıları tarafından yaşlılar üzerinde özellikle görseller aracılığıyla oluşturulan

mizahi içerikler, mizah unsurunun kullanılmasıyla ayrımcılığın yaygınlaşması ve kanıksanmasını kolaylaştırmaktadır. Çünkü güldürme işlevinin kullanılmasıyla ortada olan nefret söylemi görünür olmamakta ve böylelikle görseller aracılığıyla ifade edilen söylemler meşruluk kazanmaktadır. Öte yandan sosyal medya paylaşımlarındaki söylemin dili, kapalı bir biçimde üstten bir bakış ve hakaret içeren ifadelerde ortaklaşmaktadır. Ayrıca yaşlıların virüsü yayan varsayımı üzerinden hedefe yerleştirilmesiyle yaşlılar mizahi yolla da olsa suçlu kılınmıştır. Yaşlıların sokağa çıkmaması gerektiği bilgisi herhangi bir yaşlı görseliyle yeniden kurgulanarak, söylemin üst diliyle pekiştirilmiştir. Görsellerde kullanılan yaşlı imajının yalnız, mağdur ve çaresiz bir biçimde sunulduğu görülmektedir. Diğer yandan yaşlı bireyler üzerinden kurgulanan görsellerin ve ayrımcı söylemlerin yan yana yer alması yaşçı söylemi daha güçlü hale getirmektedir. Sonuç olarak mizah unsurunun kullanıldığı aşağıdaki sosyal medya gönderileri yaşlıların tehlikeli olarak görülmesine yol açmıştır.

Siz gidin benim torun izin vermiyor 🤔
#EvdeKal !

Görsel 4.6 : Balkonda tek başına oturan yaşlı görseli. Kaynak: (Twitter Post, 2020)

Görsel 4.7: Belediye kazı çalışmalarıyla yaşlı kişinin yan yana gösterildiği görsel. Kaynak: (Siyaset Kafe, 2020)

Görsel 4.8 : Yaşlı kadının ellerinin ve ağzının bağlı olduğu görsel. Kaynak: (Twitter Post , 2020)

Görsel 4.9 : “Hey lanet olsun dostum, sadece mescide gidiyordum.” Kaynak: (Twitter Post, 2020)

Elazığ'da sokağa çıkma yasağına uymayan azılı suçlu tonton dede, emniyet güçlerinin operasyonu ile kısıvrak yakalandı..🤔

#SokağaÇıkmaTürkiye

Görsel 4.10: Yaşlı bireyin polisler tarafından “yakalandığı” görsel.Kaynak: (Twitter Post, 2020)

Görsel 4.11 : Yaşlı kişinin evden kaçtığını söylem dilinde vurgulayan görsel.Kaynak: (Güldüm.net, 2020)

Görsel 4.12: Dede toplama aracı olarak sunulan görsel.Kaynak: (Dede toplama aracı hizmete girdi, 2020)

Görsel 4.13: Üsküdar Belediyesi'nin "sizleri çok seviyoruz ama bize bunu yaptırmayın" gönderisi üzerine paylaşılan görsel. Kaynak: (Çözümü Var, 2020)

Görsel 4.14: Yaşlı kadının kafese konulduğu görsel. Kaynak: (Alternatif çözüm olabilir, 2020)

Bu tür örnekler, gittikçe insan yaşamının doğal bir dönemi olan yaşlılığın kendisinin nefret ögesine dönüşmesi sürecini hızlandırmıştır. Yaşlılar, gözden çıkarılması gereken bir grup olarak simgeleştirilmişlerdir. Simgeleştirme, “doğal bir kimlik ögesinin nefret, aşağılama unsuru olarak kullanıldığı, simgeleştirildiği söylemler” (Kan, Nebioğlu, Özkan, Tekin ve Tosun, 2019, s. 11-12) olarak kişiye ya da bir gruba ait olduğu kabul edilen doğal niteliğin söylemde yeniden kurgulanarak, etiket kavram haline gelmesidir. Bu bağlamda, araştırmanın odaklandığı döneme ait veriler içerisinde özellikle *Boomer remover* başlığı altında atılan tweetler dikkat çekmiştir. Büyük bir kısmı siyasi gündemdeki konular, günlük yaşamda geçen olaylar ve ABD Başkanı Donald Trump ile ilişkilendirilen tweetlerde “bebek patlaması” kuşağı bağlamında yaşlılık, ilgili olan ve olmayan parçalarla bir arada kodlanmıştır. Salgın sürecinde yaşlıların, getirilen tedbirlere uymadığı vurgulanarak yaşlılığa yüklenen olumsuz nitelikler ön plana çıkmıştır. Bununla beraber nefreti besleyecek husus olan yaşlılığın fiziksel görünümünden ve kırılabilirliğinden hareketle ölümle olan bağı kurulmuştur. Böylece yaşlıların Covid-19 salgının sorumlusu olduğu iddiasından yola çıkılarak, atılan tweetlerde ölmesi gereken kişiler olarak yaşlılara işaret edilmiştir.

Sosyal medya platformu olan twitterda #boomerremover başlığı altında olan aramaların sonucunda atılan yüz on bir tweetin tekrar eden temel vurgusuna bakılırsa; ABD halkının 1946-1963 yılları arasında doğanları #boomerremover başlığı altında yok edeceği amaçlanmış, yine bu kuşak arasında doğanlar bebek patlaması kuşağı dinazorları söylemi ile etiketlenmişler, Türkiye’de siyasette olanların 1945 ile 1965 yılları arasından doğan bebek patlaması kuşağından geldiği tweeti #ülkeyidinazorlaryönetmesin ile paylaşılmış, koronavirüsün yaşlılardan intikam aldığı yer alan söylemler arasında, ABD’de milliyetçi partinin eylemi sırasında toplanan yaşlıların bulunduğu alana “Tanrı’nın bekleme odası” benzetmesinde bulunulmuş ve partiye ölüm grubu denilmiştir. Öte yandan bu başlık altında toplanan tweetlerde “faşist yaşlı deli”, “kapitalizmin temizleyicisi” ve “yaşlılık virüsü” gibi etiket söylemler ortaya çıkmıştır (Twitter, 2020).

Covid -19 sürecinde gerçekleşen yukarıdaki olayların temel tetikleyicisi, biyopolitik önlemlerle nüfusun sağlığını korumaktır. Alınan politik kararlar ve önleyici politikalar, yaşlıların fail olarak algılanmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda yaşlı birey, nüfusun gereksizi ve “tehlikeli” olanı olarak damgalanmıştır. Yaşamı tehdit

eden unsur virüs ya da salgın hastalık olması gerekirken yaşlı bedeni hedef alınmıştır. Yaşamın güvenli ve sağlıklı olmasını öncelikli hale getiren modern dünyada yaşlı yaşamının varlığı önemsenmemektedir. Foucault'nun (2018) ifadesiyle biyolojik olarak daha çok yaşamının ve güçlü olmanın yolu, anormal bedenin ve aşağı türlerin ortadan kaldırılmasından geçmektedir. Ötekinin ölümüyle yaşam daha temiz ve sağlıklı olacaktır; “yaşamak istiyorsan, ötekinin ölmesi gerekir”(s.261). Yaşamı gerekenle ölmesi gereken arasındaki ince sınırdaki yer alan yaşlı bedeni, biyolojik açıdan değerli olmayan yaşam olarak belirginleşmektedir. Böylelikle, Covid-19 sürecinin ötekisi olan yaşlıların kaybının meşruluk kazandığını söylemek mümkündür. Yani, nüfusun genel sağlığının korunması için nüfusun içinde bazı yaşamlar yok sayılmaktadır. Bir diğer ifadeyle Covid-19 pandemi sürecinde kolaylıkla gözden çıkarılabilen bedenler olarak yaşlıları görebilmekteyiz.

5. SONUÇ

Küresel ölçekte yaşanan salgın sürecinde sağlık alanında, ekonomi alanında, yönetimsel alanda ve daha birçok alanda kriz yaşanmıştır. Çalışma boyunca biyopolitika ve nekropolitika kavramlarının esas aldığı yaşlı yaşamı merkeze alındığında bu krizin karşılığı nefret, ötekileştirme ve yoksunlaştırma olmuştur. Salgınla birlikte ortaya çıkan ve belli bir gruba yönelen ayrımcı tutum ve pratiklerin anlaşılması için, çok daha geniş bir çerçeveden bakmamızı sağlayacak beden politikalarına ve onların modernleşme pratiklerindeki yerine bakmak önemini korumaktadır. Bu bağlamda araştırmada öncelikle bedene yönelik politikalar tartışmaya açılmış ve bu politikaların sosyal bilimlerde tartışma zeminlerini kuran önemli düşünürlerin çalışmalarına yer verilmiştir.

Teorik çerçeve örülürken kimin bedeni değerlidir sorusu esas alınmıştır. Günümüz toplumlarında yüceltilen unsurlar olan sağlık, gençlik, güzellik ve zayıflık bir bedenin sahip olunması istenen değerleri arasında yer almaktadır. Fakat yaşlı bedeni, fiziksel görünümüyle sağlıklı beden imajını bozmakta ve bu haliyle ölümü hatırlatmaktadır. Yaşlı bedeniyle eş görülen fiziksel yıpranma belirtileri, makbul beden algısını sarsmakta ve bedenin sınırlılıklarını yeniden gündeme getirmektedir. Foucault'nun biyopolitika kavramının yaşamı düzenleyen ve kontrol altına alan niteliği, üretken olan nüfusta birtakım sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlardan biri kimlerin yaşaması ve kimlerin ölüme bırakılması gerektiğine dair biyolojik bir ayrıma götürmesidir. Bunun karşılığı olarak bedenler arasındaki ayrım, biyolojik ırkçılık biçiminde görünürleşmektedir. Biyoiktidar için doğum ve ölüm oranları, nüfus artışı ve nüfusun ortalama yaşam süresi gibi nüfusun üzerinde etkisi olan faktörler biyopolitik eylem alanını oluşturmaktadır. Söz konusu olan nüfus olduğunda gözetim, denetim ve güvenlik aygıtlarıyla nüfusun üretken ve verimli olmasına özen gösterilir. Nüfusun üretkenliğini ve sağlığını bozacak her unsur gözetim, denetim ve güvenlik aygıtlarıyla kontrol altına alınmaya çalışılır. Fakat biyopolitik iktidar düzeneği içinde oluşturulan normalara ve makbul beden oluşumuna uymayan yaşlı bedeni, gözden çıkarılabilir olmaktadır.

“Yaşamısını sağla ve ölmeye bırak” ile eylemde bulunan biyopolitik iktidar teknolojisi, nüfusun geneline gösterdiği özeni yaşlı yaşamı söz konusu olduğunda benzer davranışı gösterememiştir. Achille Mbembe'nin, kimin yaşamı, bedeni yaşanabilir, yaşamı değerli olanın kim olduğu sorularının aksine yaşamı değerli görülmeyen ya da öldürülmesine olanak tanınan yaşlı yaşamı, nekropolitika analizinde karşılık bulmuştur. Egemenliğin temel nitelikleri arasında yaşamı düzenlemenin yanı sıra ölüm alanında denetimin tesis edilmesi yer alır. Covid-19 sürecinde Dünya'da yaşanan olayların önemli bir kısmında; yoğun bakım ünitelerindeki kapasitenin yeterli olmaması veya yoğun bakım ünitelerinde yaşlıların arka plana atılması, test kitlerinin yeterli olmaması, sağlık malzemelerinin olması halinde yaşlılara ulaştırılmasında gecikmeler olması, temizlik malzemelerinin yetersizliği gibi temelde insan yaşamının devamlılığı için önemli olan unsurlarda sorunlar yaşanmıştır. Bu yaşanan gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olan temel etmen yaşlı bedeninin kolayca gözden çıkarılabilir olmasıdır. Bunun arka planında ise modern toplumun, kapitalist sistemi devam ettirecek üretken bedenlere ihtiyaç duyması bulunmaktadır. Modern dönemde biyopolitik iktidar tarafından yaşlıların yaşamı, özelleşen piyasa koşullarına bağımlı hale getirilerek, ekonomik koşullar ve nüfusa dair olan süreçler kontrol altına almaya çalışılmıştır. Bu noktada yaşlılar, aktif ve üretken olmayan bedenler olarak kabul edildikleri için sağlık, ekonomi ve bakım hizmetleri gibi alanlarda taşınması gereken bir yük olarak belirginleşmektedir.

Covid-19 pandemi sürecinin ötekisi olarak konumlanan yaşlılar, makbul beden niteliklerini taşımadığından salgın hastalığın ve pandemi dönemindeki yaşanan olayların kaynağı olarak medyaya yansımıştır. Yaşlılar hakkında hasta, üretici olmayan ve güçsüz gibi varsayımlar, salgın döneminde açığa çıkan yaşçı söylemlerle birbirini desteklemiştir. Bu doğrultuda yaşlılara yönelik yaşçılık olarak değerlendirilen medyada yer alan söylemlerin dışlama ve ayrımcılık içeren ifadelerde ortak olduğu görülmektedir. Pandemi süreci devam ederken yaşlıları “koruma” ve “kollama” fikriyle yapılan eylemlerin zaman geçtikçe amacından çıktığı nefret içerikli eylemlerde görülmektedir. Bu eylemler sonucunda yaşlılar kendilerini tedirgin, değersiz, işe yaramaz ve savumasız hissetmektedirler. Mesela sağlık alanında olan yetersizlikler nedeniyle yaşlılardan kendilerine tanınan haklardan feragat etmeleri beklenmiştir. Haklarından vazgeçen yaşlılar alkışlanırken haklarından vazgeçmeyen yaşlılar yaşanan bu durum karşısında kendini yük olarak

görme endişesiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Bugünün dünyasında koronavirüs şartları göstermiş oldu ki yaşlıya duyulan saygı artık bir şehir efsanesine dönüşmüştür. Yaşlıların salgının etkisinden korunması gerektiği yerde yaşlı bedeni, yaşanan olaylar altında eve hapsedilmesi ve uzak durulması gereken kişiye dönüşmüştür.

Salgının sonuçlarından nüfusun en az oranda payını almasını sağlamak için alınan biyopolitik tedbirler ile yaşlıların yaşamları olumsuz olaylarla karşı karşıya kalmıştır. Mesela Covid-19 salgınında vaka sayılarının artmasıyla öncelik sıralaması oluşmuştur; sağlık araç ve gereçlerinin kullanılması aşamasında genç ve orta yaşlılar bu sıranın ön safhasında yer alırken yaşlılar ya geri plana atılmış ya da göz ardı edilmiştir. Bu dönemde alınan başlıca biyopolitik tedbir, 65 yaş ve üstünün virüsten etkilenmesini önlemek amacıyla yapılan sokağa çıkma yasağıdır. Fakat bu biyopolitik önlem, yaşlılar için risk arz eden virüsün anlamında kaymaya yol açarak, yaşlıların “tehlikeli yaşlı” olarak anlaşılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda ise yaşlılar, toplumda virüsü yayan ve ölüme yol açan olarak nefret söylemlerinin odağında yer almıştır. Bu durumun yaşlı bireylerin yaşamına olan etkisiyle yaşlılar, sosyal alanlarında dışlama ve ayrımcılık içeren uygulamalarla temel ihtiyaçlarına erişmekte güçlük çekmişlerdir. Diğer yandan medyaya yansıyan yaşçılık içeren haberlerde yaş almış bireyler, korku, üzüntü ve değersizlik gibi yaşamla bağı zayıflatmaya yol açan duygu durumlarında istismara maruz kalmışlardır. Medyada yer alan yaşçılık söylemleri yalnızca yaşlı bireyin yaşamının sosyal boyutunu etkilememiştir, aynı zamanda yaşlıların duygusal durumlarında hassasiyet oluşturmuştur.

Salgının ilk evresinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan açıklamanın yanlış değerlendirilmesi sonucunda yaşlılar salgını yayan bedenler olarak hedefe alınmıştır. Bundan dolayı salgın hastalığın ya da virüsün öldürücü olabilecek olan işlevi yaşlı bedenine yerleşmiştir. Böylece salgının asıl kaynağı virüs olmalıyken yaşlı bireyin yaşamı ve ölümü gündeme alınmıştır. Buna ek olarak mevcut iktidarın, salgın hastalık çözümlemesi nedeniyle yaşlı bireyler, söylemler aracılığıyla damgalanmıştır ve ötekileştirilmiştir. Fakat salgın sürecinde medyaya yansıyan haberlerde virüsün yaşlılar tarafından yayıldığı varsayımı ve büyük oranda yaşlıların öldüğü bilgisi yalnızca alınan tedbirler ve uygulamalar neticesinde olmamıştır. Bu noktada medyanın ve sosyal medyanın nasıl kullanıldığı ve söylemin yaşamda kendini nasıl

tekrar ettiği devreye girmektedir. İnsan yaşamına yakından bakıldığında tekrarın yaşamın temel niteleyicisi ve belirleyicisi olduğu görülmektedir. Tekrarlar ya da yinelemelerle toplumda görünür olan nefret söylemleri doğruluğu ya da yanlışlığı aranmaksızın kabul edilmektedir. Bu nedenle tekrarın ne denli işlevsel olduğu gerçeği ve yaşamlarımızın ne lde belirleyeni olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaşlı bireylerin yaşamış olduğu nefret söylemleri odağında kanıksanan söylemler, herhangi düzenleyici ve önleyici uygulamalar alınmadığı taktirde yeniden yineleme olasılığını içinde saklamaktadır.

Tüm bu değerlendirmelerin ardından çalışma sonucunda toplumda yaşlılık konusunda birtakım düzenlemelerin ve değişimlerin yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu yeniden düzenlemelerin içinde ilk olarak, yaş, yaşlı ve yaşlılık kavramlarının toplum içinde nasıl anlaşıldığının sorgulanması gelmektedir. Zira, yaşlılık, dış görünüşten bakıp anlaşılmamakta ve kesin yargularla tanımlanamamaktadır. Yaş almaya yönelik önyargılar toplumda yerleşmekte olan normlarla ilgilidir ve bunların tartışmaya açılması, ayrımcılık pratikleri içerisinde yeniden değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan modern dünyada kimi yaşlılar temel ihtiyaçlarını gidermek için bir başkasının yardımına gereksinim duymaktadır. Salgın döneminde yalnız yaşayan ve desteğe ihtiyaı olan yaşlıların, birtakım gereksinimlerinin karşılanması kamuoyunun inisiyatifine bırakılmıştır. Bu noktada yaşlıların gereksinim duydukları konuların toplumda oluşan yardım ağı ile karşılanması, yaşlıların yaşamını yoksunluğa itmektedir. Çünkü herhangi bir kişinin iradesine kalmış olan sosyal destek, yaşlı yaşamını belirsiz koşullara bırakmaktadır. Bu nedenle yaşlıların yaşamsal alanında yapılacak olan düzenlemelerin hak temelli olması gerekmektedir.

Salgın döneminde yaşlılara yönelik nefret söylemlerinden açığa çıkan bir başka boyut ise yaşlı bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için ekonomik olarak çalışmak zorunda olmalarındır. Yaşlıların yaşam standartlarının iyi koşullarda olmaması ve emeklilik maaşının piyasa koşullarının altında olması nedeniyle kimi yaşlı bireyler çalışma yaşamından kopmamaktadır. Salgın sürecinde 65 yaş ve üstüne getirilen yasağa rağmen aktif çalışma yaşamında olan yaşlılar, çalışmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda yaşlılar, hem iş yaşamında hem sosyal yaşamında ayrımcı müdahalelerle dışlanmıştır. Bu nedenle mevcut iktidar tarafından yaşlı nüfusun yaşamını iyileştirmeye dönük politikaların etkin ve uzun vadeli yapılması

gerekmektedir. İşgücü piyasasında yer almak isteyen ya da yer alabilecek olan yaşlıların, çalışma yaşamına katılımı desteklenebilir. Bunun dışında aktif iş yaşamında yer alamayacak olan yaşlılar için hak temeli gözetilerek, yaşlı yoksulluğunun önlenmesine katkı sağlanabilir. Ayrıca yaşlılara yönelik politikaların “hayırseverlik” ve “yardım” niteliklerinde çıkarılması elzemdir.

Sonuç olarak nefret başlığında birlikte yaşayabilecek miyiz sorusu her geçen gün daha çok önemini göstermektedir. Covid-19 sürecinde yaşamlarımızda birçok değişim yaşanırken sosyal adaletsizlik ve toplumsal eşitsizlik gibi gerçeklerin varlığı belirginleşmiştir. Covid-19 pandemisi, yaşlılık vakalarını görünürleştirdiği gibi yaşlı bireylerin yaşam alanındaki giderilmesi gereken durumları da her zamankinden daha çok açığa çıkarmıştır.

KAYNAKLAR

- Agamben, G. (2006). *İstisna Hali*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan (Egemen, İktidar ve Çıplak Hayat)*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ahmed, S. (2019). *Duyguların Kültürel Politikası*. (S. Komut, Çev.) İstanbul: Sel yayıncılık.
- Akbulut, S. (2012). Gerçekten Eşit miyiz? Acı(ma), Zayıf Gör(me) ve Yok Say(ma) Ekseninde Engelli Ayrımcılığı. M. A. Kenan Çayır içinde, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- Aries, P. (2020). *Batı'da Ölümün Tarihi*. (I. Gürbüz, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Augê, M. (2018). *Yaşsız Zaman (Kendi Etnolojini Yapmak)*. (Ö. Naldemirci, Çev.) İstanbul: YKY.
- Bauman, Z. (2012). *Ölümlülük, Ölümsüzlük, ve Diğer Hayat Stratejileri*. (N. Demirdöven, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayrakçı, O. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Oluşturulan Capslerin Analizi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17 (Pandemi Özel Sayısı), 3501-3521.
- Benjamin, W. (2014). Şiddetin Eleştirisi Üzerine. A. Çelebi içinde, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (E. Göztepe, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozok, N. (2009). Modernitenin Beden Projesinin Günümüze Yansıması: "Yaşlanmayan Beden" Fikrine Eleştirel Bir Bakış. VI. *Ulusal Sosyoloji Kongresi "Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar"*. Aydın: Sosyoloji Derneği.
- Buğra, A. (2018). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2018). *Kırılğan Hayat*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, R. (1969). Age-ism: Another Form of Bigotry. *The Gerontologist* (9), 243.
- Canales, M., & Berman-Vaporis, I. (2020, Kasım). İlk 100 Gün. *National Geographic Türkiye*, 22-25.
- Connell, R. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar (Toplum, Kişi ve Cinsel Politika)*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çabuklu, Y. (2004). Modern Edilgin Emeklilikten Postmodern Aktif Tüketiciliğe: Yaşlılık. Y. Çabuklu içinde, *Toplumsalın Sınırında Beden*. İstanbul: Kanat Kitap.

- Çabuklu, Y. (1987). Ölüm Üzerine Spekülatif Düşünceler. *Defter Dergisi*(3), 107-112.
- Çabuklu, Y. (2004). Yurttaşlığın Yükselişi ve Düşüşü. Y. Çabuklu içinde, *Toplumsalın Sınırında Beden*. İstanbul : Kanat Kitap.
- Çayır, K. (2018). Ders Kitaplarında Yaşlılık Temsili. A. Duben içinde, *Yaşlanma ve Yaşlılık*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Çayır, K. (2012). Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık. K. Çayır, & M. A. Ceyhan içinde, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- Çayır, K. (2012). Yaşlılık/Yaş Dayalı Ayrımcılık. K. Çayır, & M. Ceyhan Ayan içinde, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- David E. Bloom, E. J. (2011). Social Protection of Older People. *Program On The Global Demography Of Aging* (83), 1-11.
- Demez, G. (2020). Beden Sosyolojisine Dair. M. T. Gönül Demez (Dü.) içinde, *Bedenin Sosyolojisi(Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözlem)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Demez, G. (2009). Giriş. *Beden Sosyolojisi Özel Sayısı* (24), 24.
- Dijk, T. A. (2001). Critical Discourse Analysis. D. T. Deborah Schiffrin içinde, *The Handbook of Discourse Analysis*. United States: Blackwell Publishers.
- Dirini, İ., & Özsu, G. (2020). Yöntem ve Veri Toplama Prosedürü. İ. Dirini, & G. Özsu içinde, *Sosyal Medyada Nefret Söylemi Raporu* (s. 15-18). Ankara: Alternatif Bilişim Derneği.
- Duben, A. (2018). Türkiye ve Avrupa'da Nüfus Yaşlanması, Aile, Piyasa ve Devlet. A. Duben içinde, *Yaşlanma ve Yaşlılık (Disiplenlerarası Bakış Açuları)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu(College de France Dersleri)*. (A. Tayla, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005). Cinsellik ve İktidar. M. Foucault içinde, *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (I. Ergüden, Çev., s. 231). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (O. A. Işık Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus College de France Dersleri 1977-1978*. (F. Taylan, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar*. (I. E. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2018). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. (Ş. Aktaş, Çev.) İstanbul: YKY.
- Gambetti, Z. (2012). Foucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi. *Cogito* (70-71), 21-38.
- Giddens, A. (2012). Yaşlanma. A. Giddens içinde, *Sosyoloji* (C. Güzel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (2014). Damga ve Toplumsal Kimlik. E. Goffman içinde, *Damga (Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar)* (Ş. G.-L.-S. Ağırnaslı, Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Göregenli, M. (2013). Nefret Söylemi ve Nefret Suçları. M. Çınar içinde, *Medya ve Nefret Söylemi*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Göregenli, M. (2012). Önyargıyı ve Ayrımcılığı Azaltmak. M. A. Kenan Çayır içinde, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Güleç, E. (2018). Türkiye'de Engelli Olmak. Ü. Doğanay içinde, *Ayrımcılığın Yüzleri*. Ankara: Kapasite Geliştirme Derneği.
- Illich, I. (2004). Ölüme Karşı Ölüm. *Cogito* (40), 107-120.
- İnceoğlu, Y. G., & Çokmak, N. A. (2016). *Metin Çözümlemeleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnceoğlu, Y. (2012). *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnceoğlu, Y. (2013). Tartışmalı Bir Kavram: Nefret Söylemi. M. Çınar içinde, *Medya ve Nefret Söylemi (Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar)*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Işık, E. (1998). *Beden ve Toplum Kuramı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kan, E., Nebioğlu, M., Özkan, Ş., Tekin, F. & Tosun, G. (2019). *Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem 2018 Raporu*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Karan, U. (2013). Nefret Söylemi ve Yakından İlişkili Diğer Kavramlar: Ayrımcılık, Nefret Suçu ve Hakaret. M. Çınar içinde, *Medya ve Nefret Söylemi (Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar)*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.

- Kayacan, G. (2017). Modern Toplumlarda Yaşlılık, Ölüm Algısı ve Yaşçılık. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* (15), 15-29.
- Korkmaz, N. (2014). Türkiye'de Yaşlılık ve Sosyal Politika- Yaşlılık Politikadan Ayrı Düşünülebilir Mi? S. Y. Nilüfer Korkmaz içinde, *Küreselleşme ve Yaşlılık Eleştirel Gerontolojiye Giriş*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Lemke, T. (2017). *Biyopolitika*. (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Levinas, E. (2014). *Ölüm ve Zaman*. (N. Başer, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lorey, I. (2016). *Kırılğanların Yönetimi*. (N. Köklü, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Mbembe, A. (2020). Düşmanlık Politikaları. Achille Mbembe içinde, *Nekropolitika* (Ayşen Gür, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ökten, K. H. (2010). *Ölüm Kitabı (Ölüm Düşüncesinin Temel Metinleri)*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Önder, İ. (2014). Küreselleşme ve Neoliberalizm. N. K.-S. Yazıcı içinde, *Küreselleşme ve Yaşlılık (Eleştirel Gerontolojiye Giriş)*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Palmore, E. B. (1999). *Ageism (Negative and Positive)*. New York: Springer Publishing Company.
- Phillipson, C. (2014). Yaşlanma ve Küreselleşme: Eleştirel Gerontoloji ve Ekonomi Politik Sorunlar. N. K.-S. Yazıcı içinde, *Küreselleşme ve Yaşlanma* (S. Yazıcı, Çev.). Ankara : Ütopya Yayınevi.
- Powell, J. L. (2014). Küresel Yaşlanma: Eğilimler, Sorunlar ve Karşılaştırmalar. N. K.-S. Yazıcı içinde, *Küreselleşme ve Yaşlılık (Eleştirel Gerontolojiye Giriş)* (S. Yazıcı, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Salur, G. (2018). Yaşlılık ve Bilişsel Süreçler. A. Duben içinde, *Yaşlanma ve Yaşlılık*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sayın, Z. (2018). *Ölüm Terbiyesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sayın, Z. (1992). Ölüm Üzerine Çeşitlemeler. *Defter* (19), 85-93.
- Taşçı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere, ve İtalya Örnekleri. *Çalışma ve Toplum* (1), 175-202.
- Topgül, S. (2016). Çalışma Yaşamında Yaş Ayrımcılığı mı Yaşlı Ayrımcılığı mı? *Sosyoloji Dergisi* 36 (2), 373-391.
- Toksoy, N. G., Zeybek, D., & Akdoğan, B. (2020, Mart-Eylül). "Çerçeve"nin Ötesi: Mültecinin Görsel İmgesinde Kaybın Yokluğu . *Kültür ve İletişim* (45), 185-210.

- Tufan, İ. (2016). *Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tufan, İ. (2019, Mayıs). Kentte Sağlıklı ve Güvenli Yaşlanma. *Mekanda Adalet ve Yaşlılık* (5), 35-40.
- Tunçer, M. (2019, Mayıs). Örtük Yaşlılık, Neoliberal Mekan ve "Henüz" Yerinden Edilmemiş Yaşlılar. *Mekanda Adalet ve Yaşlılık* (5), 98-102.
- Turner, B. S. (2008). *The Body and Society (Explorations in Social Theory)*. London: SAGE Publication.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Weber, A. (2009). *Nefret Söylemi El Kitabı*. (M. Çulhaoğlu, Çev.) Avrupa Konseyi Yayınları.
- Wodak, R. (2015). *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discours*. London: Sage.
- Yardımcı, S., & Aslan, Ş. (2008, Şubat, Mart, Nisan). 1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân ve Ulusun İnşası. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* (44), 131-149.
- Yazıcı, S. (2014). Gerontoloji ve Gelişim Süreci. N. Korkmaz, & S. Yazıcı içinde, *Küreselleşme ve Yaşlılık*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Yılmaz, V. (2018). Sosyal Politika ve Yaşlanma. A. Duben içinde, *Yaşlanma ve Yaşlılık (Disiplinlerarası Bakış Açılırları)*. İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yumul, A. (2012). Ötekiliği Bedenlere Kaydetmek. M. A. Kenan Çayır içinde, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

- (2020, Mart 20). Ekim 19, 2021 tarihinde Güldüm.net:
<https://guldum.net/post/613154153407053824/> adresinden alındı.
- (2020, Mart 21). Nisan 11, 2021 tarihinde Twitter Post:
<https://twitter.com/selcuklubel/status/1241362461917356034> adresinden alındı.
- (2020, Mart 22). Nisan 11, 2021 tarihinde Twitter Post:
<https://twitter.com/ickiliydiBilmem/status/1241683662292s344834> adresinden alındı.

(2020, Mart 22). Nisan 11, 2021 tarihinde Twitter Post:

<https://twitter.com/omerbng123/status/1241658484514570240> adresinden alındı.

(2020, Mart 20). Nisan 11, 2021 tarihinde Twitter Post :

<https://twitter.com/furkiilatte/status/1240979490127388673> adresinden alındı.

“64 Yaşındayım” Dedi, 69 Yaşında Çıktı. (2020, 22 Mart). Şubat 7, 2022 tarihinde

Diken: <https://www.diken.com.tr/64-yasindayim-dedi-69-yasinda-cikti/> adresinden alındı.

65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi.

(2020, Mart 21). Kasım 25, 2020 tarihinde Türkiye Cumhuriyet İçişleri Bakanlığı : <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi> adresinden alındı.

ABD'de Yaşlı Bakımevlerinde Kovid-19 Ölümleri 50 Bini Geçti. (2020, Haziran 16).

Şubat 3, 2021 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdde-yasli-bakimevlerinde-kovid-19-olumleri-50-bini-gecti/1879306> adresinden alındı.

ABD'deki Yaşlı Bakımevlerinde Kovid-19 Dramı! Bile Bile Ölüme Terk Edildiler.

(2020, Nisan 23). Şubat 3, 2021 tarihinde Sabah: <https://www.sabah.com.tr/dunya/abddeki-yasli-bakimevlerinde-kovid-19-drami-bile-bile-olume-terk-edildiler-4940903> adresinden alındı.

Adliye'de kimlik ve ateş kontrolü!65 yaş üstü adliyeye alınmıyor. (2020, 23 Mart)

Ekim 25, 2021 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/adliyede-kimlik-ve-ates-kontrolu-65-yas-ustu-adliyeye-alinmiyor-6171788> adresinden alındı.

Alternatif Çözüm Olabilir. (2020, 21 Mart). Ocak 31, 2022 tarihinde Euronews :

<https://tr.euronews.com/2020/03/22/turkiye-de-65-yas-ustune-sokaga-cikma-yasagi-sosyal-medyanin-mizah-konusu-oldu> adresinden alındı.

Avrupa'daki huzurevleri yeni tip koronavirüs salgınında alarm veriyor. (2020, Nisan

2). Aralık 27, 2020 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/avrupa-daki-huzurevleri-yeni-tip-koronavirus-salgininda-alarm-veriyor/1789113#> adresinden alındı.

Avrupa'da huzurevi ölümleri mercek altında. (2020, Nisan 30). Mart 9, 2021

tarihinde Trt Haber: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/avrupada-huzurevi-olumleri-mercek-altinda-480667.html> adresinden alındı.

Banklar Tel ile Çevrilip, 'Evinde Kal Edirne, Şansını Zorlama' Yazısı Asıldı. (2020,

Mart 22). Mart 10, 2021 tarihinde CnnTürk: <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/banklar-tel-ile-cevrilip-evinde-kal-edirne-sansini-zorlama-yazisi-asildi> adresinden alındı.

Bankta Oturan Yaşlılara Sulu İkaz. (2020, Mart 22). Aralık 4, 2020 tarihinde

CnnTürk: <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/bankta-oturan-yasli-lara-sulu-ikaz> adresinden alındı.

Bir Ayağı Çukurda Basın Yaşlılarımızı Hatırlarsa. (2020, 13 Eylül). Ocak 30, 2022 tarihinde Sabah :

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihaltinok/2020/09/13/bir-ayagi-cukurda-basin-yasli-larimizi-hatirlarsa> adresinden alındı.

Bursa'da Yaşlılara Kimlik Sorup 65 Yaş Üstünü Minibüslere Almıyorlar. (2020, 24

Mart). Şubat 6, 2022 tarihinde Bursa'da Bugün : <https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-yasli-lara-kimlik-sorup-65-yas-ustunu-minibuslere-almiyorlar-1268916.html> adresinden alındı.

Corona virüs neden İtalya'yı vurdu. (2020, Mart 18). Ocak 31, 2021 tarihinde NTV:

<https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/corona-virus-neden-italyayi-vurdu,hiANXIW4gkO9Ski5sBI-ng/I-r-49opn0CNt2paQFH1Fw> adresinden alındı.

Covid-19'dan Ölenlerin Defin İşlemleri Virüse Karşı Alınan Önlemlerle Yapılıyor.

(2021, 9 Ocak). Ocak 28, 2022 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/kovid-19dan-olenlerin-defin-islemleri-viruse-karsi-alinan-onlemlerle-yapiliyor/2103964#> adresinden alındı.

Çin'de Covid-19 Pandemisi. (tarih yok). Aralık 12, 2020 tarihinde Wikipedia:

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87in%27de_COVID-19_pandemisi adresinden alındı.

Çözümü Var. (2020, 21 Mart). Ocak 31, 2022 tarihinde Euronews :

<https://tr.euronews.com/2020/03/22/turkiye-de-65-yas-ustune-sokaga-cikma-yasagi-sosyal-medyanin-mizah-konusu-oldu> adresinden alındı.

Dede toplama aracı hizmete girdi. (2020, Mart 21). Ekim 20, 2021 tarihinde Berk

Haber: <https://www.berkhaber.com/haber/dede-toplama-araci-hizmete-girdi-22793> adresinden alındı.

'Dışarı Çıkmayın' Dedikçe Dışarı Çıktılar! Bursa'da Belediye Çareyi Sökmekte

Buldu... (2020, Mart 19). Mart 10, 2021 tarihinde YeniDönem: <https://www.yenidonem.com.tr/haber/disari-cikmayin-dedikce-disari-ciktilar-bursa-da-belediye-careyi-sokmekte-buldu-83779.html> adresinden alındı.

DSÖ: Avrupa'da Covid-19 ölümlerinin yüzde 95'i 60 yaş üstü ancak gençler

yenilmez değil. (2020, Nisan 2). Aralık 13, 2021 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2020/04/02/dso-avrupada-covid-19-olumlerinin-yuzde-95-i-60-yas-ustu-ancak-gencler-yenilmez-degil> adresinden alındı.

Duygusal Şiddet: Yaşlı Adamla Dalga Geçip Görüntülerini Sosyal Medyadan

Paylaştılar. (2020, Mart 24). Kasım 24, 2020 tarihinde Independent Türkçe: <https://www.indyurk.com/node/151716> adresinden alındı.

Ekrem İmamoğlu: İstanbul'da Ölüm Oranı Daha Fazla.(2020, 28 Nisan). Ocak 26,

2022 tarihinde Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekrem-imamoglu-istanbulda-olum-orani-daha-fazla-1735737> adresinden alındı.

Emekli Maaşını Çeken 65 Yaş Üstü Yurttasa Mesajla Para Cezası Kesildi. (2020, 4

Haziran) Ocak 25, 2022 tarihinde Birgün.net:

<https://www.birgun.net/haber/emekli-maasini-ceken-65-yas-ustu-yurttasa-mesajla-para-cezasi-kesildi-303345> adresinden alındı.

Günlük Covid-19 Tablosu. (2020, Mart 11). Aralık 8, 2020 tarihinde T.C. Sağlık

Bakanlığı Covid-19 Bilgilendirme Platformu:

<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html> adresinden alındı.

İngiltere'de 13 Yaşında Bir Çocuk Korona Virüs Yüzünden Hayatını Kaybetti. (2020,

1 Nisan). Kasım 21, 2021 tarihinde BBC News Türkçe:

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52114498> adresinden alındı.

İstanbul'da Yaşlı Adama Zorla Maske Takarak Kolonya Döken Zanlı: Şaka

Yapıyorduk. (2020, Mart 25). Kasım 24, 2020 tarihinde T24:

<https://t24.com.tr/haber/istanbul-da-yasli-adama-zorla-maske-takarak-kolonya-doken-zanli-saka-yapiyorduk,868653> adresinden alındı.

İstanbul'da yaşlı adamın otobüs şoförleriyle imtihanı! (2020, Mart 29). Ekim 25,

2021 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/istanbulda-yasli-adamin-otobus-soforleriyle-imtihani-izin-kagidim-var-6176410> adresinden alındı.

İtalya'da Koronavirüs: Ölüm Kalım Kararları Vermek Zorunda Kalan Doktorlar.

(2020, Mart 16). Ocak 31, 2021 tarihinde BBC NEWS TÜRKÇE :

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51896654> adresinden alındı.

İtalya'da Koronavirüs Travması. (2020, Mart 16). Ocak 31, 2021 tarihinde Anadolu

Ajansı:<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/italya-da-koronavirus-travmasi/1767496> adresinden alındı.

Jandarma, Dağda Hayvan Otlatan Yaşlı Kadını Böyle Uyardı. (2020, 28 Mart). Ocak

30, 2022 tarihinde Dailymotion:

<https://www.dailymotion.com/video/x7szdm7> adresinden alındı.

Kasımda İstanbul'da Ölüm Sayısı İkiye Katlandı: Şehri 3 Hafta Kapatalım. (2020, 8

Aralık). Ocak 26, 2022 tarihinde Gazete Duvar:

<https://www.gazeteduvar.com.tr/kasimda-istanbulda-olum-sayisi-ikiye-katlandi-sehri-3-hafta-kapatelim-haber-1506740> adresinden alındı.

Koronavirüs bilim kurulu üyesi Ateş Kara 65 yaş üstü vatandaşı antika arabaya

benzetti. (2020, Mayıs 29). Şubat 20, 2021 tarihinde Gazetem.com:

<https://www.e-gazetem.com/koronavirus-bilim-kurulu-uyesi-ates-kara-65-yas-ustu-vatandasi-antika-arabaya-benzetti/5340/> adresinden alındı.

Koronavirüs Salgını, 'Yaşlılara Ayrımcılık ve Kötü Muameleyi Artırdı'. (2020,

Haziran 30). Mart 15, 2021 tarihinde BBC Türkçe :

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53236204> adresinden alındı.

- Koronavirüs salgını: İspanya'da terk edilmiş huzurevlerinde kalan yaşlılar yataklarında ölü bulundu.* (2020, Mart 24). Aralık 27, 2020 tarihinde BBC NEWS TÜRKÇE: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52019700> adresinden alındı.
- Koronavirüs: İngiltere'de 'çok sayıda yaşlı evlerinde tek başına öldü, cesetleri iki hafta sonra bulundu'.* (2020, Haziran 8). Mart 16, 2021 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52961928> adresinden alındı.
- Koronavirüs: Türkiye'de 65 yaş altındakiler için risk sanılandan daha mı fazla?* (2020, Mart 29). Kasım 21, 2021 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52078575> adresinden alındı.
- Koronavirüsten Ölenler Nasıl Defnediliyor?* (2020, 8 Mayıs). Şubat 10, 2022 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52594576> adresinden alındı.
- Koronavirüs Uyarısında Bulunan Memur, Aldığı Cevapla Şok Oldu!* (2020, 22 Mart). Şubat 8, 2022 tarihinde Sabah :<https://www.sabah.com.tr/yasam/son-dakika-koronavirus-uyarisinda-bulunan-memur-aldigi-cevapla-sok-oldu-4906855> adresinden alındı.
- Mbembe, A. (2014, Mayıs 12). *Nekro-Siyaset*. Mayıs 28, 2018 tarihinde Ayrıntı Dergi: <http://ayrintidergi.com.tr/nekro-siyaset/> adresinden alındı.
- Manisa'da Koronavirüs Uyarısında Bulunarak Yaşlı Adamın Üzerine Yürüyen Polis Açığa Alındı.* (2020, Mart 26). Kasım 28, 2020 tarihinde Sabah: <https://www.sabah.com.tr/yasam/son-dakika-manisada-koronavirus-uyarisinda-bulunarak-yasli-adamin-uzerine-yuruyen-polis-aciga-alindi-4910656> adresinden alındı.
- Minibüsteki Korona Virüs İhbarı Ekipleri Harekete Geçirdi!* (2020, 24 Haziran). Şubat 8, 2022 tarihinde Milliyet: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/minibusteki-corona-virus-ekipleri-harekete-gecirdi-6243221> adresinden alındı.
- Nevşehir Belediyesi, 'Yaşlı İhbar Hattı' oluşturdu.* (2020, Mart 21). Ekim 25, 2021 tarihinde Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/nevsehir-belediyesi-yasli-ihbar-hatti-olusturdu-1728714> adresinden alındı.
- Otobüse binen yaşlı kadını polis indirdi.* (2020, Nisan 22). Mart 25, 2020 tarihinde Sabah: <https://www.sabah.com.tr/guney/2020/04/22/otobuse-binen-yasli-kadini-polis-indirdi> adresinden alındı.
- Otomobiliyle Seyahat Eden 76 Yaşındaki Adamdan İlginç Savunma.* (2020, 31 Mart). Şubat 7, 2022 tarihinde Yeni Akit: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ozel-otomobiliyle-seyahat-eden-76-yasindaki-adamdan-ilginç-savunma-parkta-oturmuyorum-sokaga-cikmiyorum-ben-sehirlerarasi-evime-gidiyorum-1154434.html> adresinden alındı.

Polis yaşlı şoför denetiminde. (2020, 26 Mart). Ekim 26, 2021 tarihinde Sabah:

<https://www.sabah.com.tr/guney/2020/03/26/polis-yasli-sofor-denetiminde> adresinden alındı.

Resmi nikah 65 yaş yasağına takıldı. (2020, 5 Nisan). Ekim 25, 2021 tarihinde

Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/resmi-nikah-65-yas-yasagina-takildi-1731318> adresinden alındı.

Risk Grubundaki Yaşlılar Sokakta Gezmeye Devam Ediyor. (2020, Mart 21). Nisan

11, 2021 tarihinde Siyaset Cafe: <https://www.siyasetcafe.com/risk-grubundaki-yasli-lar-sokakta-gezmeye-devam-ediyor-65940h.htm> adresinden alındı.

Sağlık Bakanı Koca: Son 24 Saatte 7 Kişi Hayatını Kaybetti, 293 Yeni Vaka Görüldü.

(2020,23 Mart). Ocak 25, 2022 tarihinde Euronews: <https://tr.euronews.com/2020/03/23/turkiye-covid-19-salgini-son-durum-hasta-vaka-sayisi-can-kaybi-kac-olu-koronavirus-24-saat> adresinden alındı.

Sokağa çıkması kısıtlanan vatandaşlar dron ile denetlendi. (2020, Mart 24). Ekim

25, 2021 tarihinde Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/sokaga-cikmasi-kisitlanan-vatandaslar-dron-ile-denetlendi-/1777375> adresinden alındı.

Sokağa Çıkan Dede Polis İle Tartıştı! (2020, 30 Mart). Şubat 7, 2022 tarihinde

Sabah: <https://www.sabah.com.tr/yasam/sokaga-cikan-dede-polis-ile-tartisti-82-yasindayim-boyle-bir-sey-gormedim-4913858> adresinden alındı.

Sokağa Çıkma Yasağından Habersiz Hastaneye Gitmek İstedi. (2020, 3 Nisan). Şubat

8, 2022 tarihinde Sabah: <https://www.sabah.com.tr/ankara-baskent/2020/04/03/sokaga-cikma-yasagindan-habersiz-hastaneye-gitmek-istedi> adresinden alındı.

Sözcü Yazarı Yılmaz Özdil Haddini Aştı. (2020, Mart 25). Şubat 20, 2021 tarihinde

Takvim: <https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/03/25/sozcu-yazari-yilmaz-ozdil-haddini-asti-agzinin-payini-aldi-angut-sensin-ozdil> adresinden alındı.

Tarım '65 yaş'a takıldı... Jandarma çiftçilere çalışma izni vermedi. (2020, 31 Mart).

Ekim 25, 2021 tarihinde Cumhuriyet: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tarim-65-yasa-takildi-jandarma-ciftcilere-calisma-iznivermedi1730385#:~:text=%C4%B0zmir'de%20tarlas%C4%B1na%20gitmek%20isteyen,aksamas%C4%B1n%20diye%20o%C4%9Flunu%20devreye%20soktu.&text=Koronavir%C3%BCs%C3%BCn%20%C3%> adresinden alındı.

Tepki Çeken Videodaki 'İhsan Amca' ilk kez konuştu: Şikayetçi Değilim. (2020, Mart

25). Kasım 24, 2020 tarihinde CnnTürk: <https://www.cnntrk.com/turkiye/teпки-ceken-videodaki-ihsan-amca-ilk-kez-konustu-sikayetci-degilim?page=1> adresinden alındı.

- Tek Suçlu 65+ mı?* (2020, 20 Ağustos). Ocak 26, 2022 tarihinde Hürriyet:
<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fulya-soybas/tek-suclu-65-mi-41591322>
adresinden alındı.
- Verdikleri Tepki Herkesi Şok Etti.* (2020, 21 Mart). Şubat 7, 2022 tarihinde Haber
Türk: <https://www.haberturk.com/sivas-haberleri/76536847-verdikleri-tepki-herkesi-sok-ettisivasta-belediye-ekipleri-korona-virusune-karsi-banklari>
adresinden alındı.
- Yasak Dinlemediler! “Evde Sıkılıyorum.”* (2020, 22 Mart). Şubat 7, 2022 tarihinde
Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yasak-dinlemediler-evde-sikiliyorum-41474888>
adresinden alındı.
- 'Yaşlılar ölmeye hazır' sözleri nedeniyle tepki çeken Teksas Vali Yardımcısı:*
Yaşamaktan daha önemli şeyler var. (2020, Nisan 22). Mart 9, 2021 tarihinde
Sputnik: <https://tr.sputniknews.com/20200422/yaslilar-olmeye-hazir-sozleri-nedeniyle-tepki-ceken-teksas-vali-yardimcisi-yasamaktan-daha-onemli-1041883960.html>
adresinden alındı.
- Yaşlılar Sokağa Çıkma Yasağını Hiç Saydı, Okey Masası Kurdu.* (2020, Mart 22).
Mart 10, 2021 tarihinde Gerçek Gündem:
<https://www.gercekgundem.com/video/guncel/11332/yaslilar-sokaga-cikma-yasagini-hice-saydi-okey-masasi-kurdu>
adresinden alındı.
- Yaşlılar Corona Virüsü Uyarılarını Dikkate Almadı, Belediye Bankları Söktü.* (2020,
19 Mart). Şubat 6, 2022 tarihinde Sözcü:
<https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/yaslilar-corona-virusu-uyarilarini-dikkate-almadi-belediye-banklari-soktu-5689279/>
adresinden alındı.
- Yaşlı Kadını Videoya Çeken ve Hakaret Eden 2 Kişi Gözaltına Alındı.* (2020, 24
Mart). Şubat 6, 2022 tarihinde İhlas Haber Ajansı:
<https://www.iha.com.tr/haber-yasli-kadini-videoya-ceken-ve-hakaret-eden-2-kisi-gozaltina-alindi-834804/>
adresinden alındı.
- Yaşlılara ücretsiz toplu taşıma hizmetine bir süre ara verildi.* (2020, 20 Mart). Ekim
25, 2021 tarihinde Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/gundem/yaslilara-uccretsiz-toplu-tasima-hizmetine-bir-sure-ara-verildi-3530534>
adresinden alındı.

ÖZGEÇMİŞ

Kültür ve İletişim Dergisinin Mart 2020 sayısında ortak yazılan “Çerçeve”nin Ötesi: *Mültecinin Görsel İmgesinde Kaybın Yokluğu* adlı bir makalesi bulunmaktadır. 29-30 Ekim 2021 tarihinde gerçekleştirilen Senex: V. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresinde tez çalışması sunulmuş ve kısa özeti yayınlanmıştır.